

М I
XVIA

БВЯ
РЫН

САМА
БЫЦЬЦЕ

МІХАІЛ БАЯРЫН

Міхаіл Баярын

САМАБЫЦЦЁ

эсэ, пераклады

Вільня

ЛОГВІНАЎ

2014

«Collegium Sarmaticum»
Сэрыя заснаваная ў 2012 г.

Куратар сэрыі
Ігар Бабкоў

Аўтар шчыра ўдзячны
пану Аляксандру Стрыжанку
за дапамогу ў выданьні гэтай кнігі

ISBN 978-609-8147-02-5
© Міхаіл Баярын, 2014
© Logvino Literatūros namai, 2014

ЗЬМЕСТ

- 7 Ігар Бабкоў.
- Баярын. Сармацкая песня напрыканцы зону
- 11 Прысьвячэньне
- 13 Уступ
- 17 Словы і змыслы
- 23 Самаўзнікненьне (Тайтцірйя-брагмаңа 2.2.9.1-2)
- 24 Свабода
- 29 Продак (Рґ-веда 10.90)
- 32 Чалавек
- 37 Адно без другога (Чхāндогйя-упанішад 6.2.1-6.3.3)
- 38 Непарушная мяжа
- 43 Радасьць (Брагдāраңйака-упанішад 1.4.1-4)
- 44 Двухбаковы рух
- 47 Перашкода
- 53 Цэль
- 56 Горад багоў
- 63 Пачатак (Рґ-веда 10-129)
- 64 Быцьцё існага
- 71 Тое (Іщāвасйя-упанішад)
- 74 Імя пачатку
- 79 Час (Атхарва-веда 19-53)
- 80 Вялікі Воз
- 82 Неруш
- 86 Глыбокі сыцег чыну
- 90 Наскрозь
- 95 Імя, ява, чын (Брагдāраңйака-упанішад 1.6.3)
- 96 Дух мовы
- 103 Выпраява (Брагдāраңйака-упанішад 1.4.7)
- 104 Дотык чыну
- 107 Мова (Рґ-веда 10.125)
- 108 Рой мудрасьці (Плятон, 'Кратіл')

- 110 Руш
- 115 Ісьціна (Бргад̣ара̣й̣ака-упанішад, 2.3.1-6)
- 116 Знаньне веды
- 119 Род
- 123 Імя-дзея (Р̣г-веда 10-71)
- 126 Чыстая мова
- 130 Таява і розум
- 133 Множная этымалёгія
- 138 Воля да мовы
- 140 Выпраўленьне імёнаў (Лунь Йу 13.3)
- 141 Усемагчымасьць
- 147 Незабыўнае (Чх̣андог̣й̣а-упанішад 6.1, 6.7)
- 150 Сэрца
- 157 Абсяг жаданьняў (Бргад̣ара̣й̣ака-упанішад 1.4.17)
- 158 Выстаньне
- 163 То ты ёсьць (Чх̣андог̣й̣а-упанішад 6.9,10,13)
- 166 Вялікі Чалавек
- 169 Ісьцінныя імёны
- 171 Разварот
- 177 Шанкар̣ач̣ар̣й̣а. Самакменьне
- 186 Зьмяя і вяроўка
- 189 Страчана і знойдзена

Ігар Бабкоў

Баярын. Сармацкая песня напрыканцы эону

Гэтая кніга, як і яе аўтар, ня мае патрэбы ў прадмовах і пасьляслоўях, дадатковых тлумачэньнях і падрадкавых заўвагах.

Тым ня менш, усё гэта непазьбежна здараецца і будзе здараецца. Ня толькі таму, што культура жыве адхіленьнямі і дадатковымі сэнсамі. Для яе недадаткова наўпроставага шляху. Лесьвіцы ў неба.

Але і з-за іншага. Той, хто ідзе, не азіраецца. Ён спальвае за сабой свае перадумовы. Зацірае сляды. Вырастае зь іх, пакідае ў мінулым як тое, чаго не шкада. Таму так важны сьведкі, якія бачылі. Якія памятаюць і разумеюць.

Міхаіл Баярын уварваўся ў літаратуру ў 1998 годзе, зборнікам вершаў “Шалёны вертаградар” і заняў у ёй (і ў сваім пакаленьні) важнае мейсца.

Працягнуў лінію сэнсу, якая тачылася ад Жылкі (альбо нават ад Міцкевіча?), Юхнаўца ды ішла далей праз катакомбы ажно пакуль ня выбухла Разанавым і паэтамі пакаленьня тутэйшых.

Пры гэтым яго паэтычная мэтафізыка была адметнай і

пазнавальнай: жорсткая, несэнтэментальная паэтычная эмоцыя, відавочная дыстанцыя да сучаснасьці, размова з традыцыяй (ён чытае Гамэра і Вэргілія ў арыгінале), воля раэзвітацца без шкадаваньня з усім мілым і дарагім дзеля ... Дзеля чаго?!

Геапээтыка ягоных далейшых вандраваньняў прычыняе фіранку.

Далей здарыліся пераклады і эсэ, у якіх ён спрабаваў быць вівісэктарам эпохі.

Часопіс Nihil, які застаўся і сьведкам і мастком, пераходам ад буйства дзевяностых да нішчымніцы нулявых.

Штудыі (санкрыт, метафізыка мовы) у якіх, як у ашраме, ён захаваўся праз апошніяе дзесяцігодзьдзе.

І вось цяпер, праз амаль дваццаць год ён вярнуўся. Зусім іншы.

Куды вярнуўся? У культуру? Паэзію? Мысьленьне?

Шукаючы скразную мэтафару, якая аб'яднала б маршрут, зьнітавала ўчора і сёньня, сабрала б усё ў адно, я й натрапіў на гэты вобраз – сармацкая песня напрыканцы зону.

Ад часу, калі Стрыйкоўскі і Гваніні расказалі нам пра сарматаў (!?), застаўся толькі цень эмоцыі, цьмянае прадчуваньне новага сэнсу. Засталася магчымасьць. Арыстакратызм, унутраны, перш за ўсё. Адвага, – думаць і дадумваць да канца. Вернасьць традыцыі. Сваім памерлым.

Але й гэтага было дастаткова. Для культуры. Для нас. У дзевяностыя.

Баярын вяртаецца ў літаратуру, мысленне, культурную прастору з новым імператывам. Патрабаваннем веры. Глыбіні. Культуры вялікага стылю. У эпоху коміксаў, сімулякраў і подлай вайны на Ўсходзе.

Дух, што прайшоў праз самаадмаўленне. Праз унутранае і знешняе. І ўжо гатовы вярнуцца да сябе. Як сказаў бы Гэгель.

Кніга, якую ён нам прадстаўляе, гэта кніга мыслення. Мыслення апычонага. Мыслення разам з традыцыяй. Мыслення насуперак традыцыі. І, трэцяе самае важнае. Мысленне насустрач традыцыі.

Думка – гэта перадусім істотныя словы – паняткі, канцэпты, катэгорыі, дзе сэнс ушчыльняецца, канцэнтруецца, і захоўвае сутнасць, істоту рэчаў. Гэтыя словы ня мы прыдумваем, яны падарожнічаюць у часе і прасторы вельмі даўно, складаючы гісторыю думкі.

Кожны, хто спрабуе думаць, раней ці пазней пачынае разумець залежнасць ад гэтай гісторыі, ад “пачаткаў і канцоў”.

Некаторыя – як Гайдэгер, ідуць назад, у спадзяванні адкрыць новыя магчымасці. Прыгадаць тое, што было забыта.

Іншыя застаюцца ў тэатры актуальнага, тут і цяпер. Перафарбоўваючы канцэпты, прымяраючы ім другія ролі.

Што прапануе Баярын? Якія сьцежкі, маршруты адбываюцца на ягоных старонках?

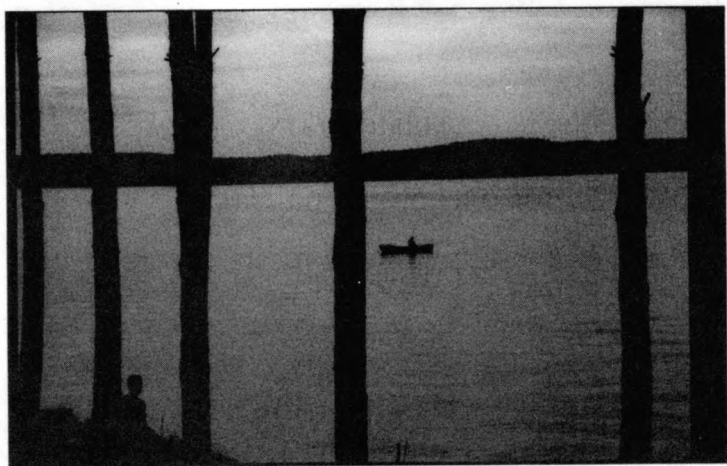
Казаць пра гэта звонку бессэнсоўна.

Можна толькі паверыць. І прайсьці гэты шлях думкі самому.

Разам зь ім. Насуперак яму. Насустрэч.

Прысьвячэньне

маме і тату
зь бясконцай падзякай
за гэтае жыцьцё

сэмінар «Самабыццё», 2012 (фота Кацярыны Гуртавой)

Уступ

Гэтая кніга пра Мову і Спадчыну, сама зьяўляецца насьледніцай трох традыцыяў – індыйскай камэнтацыйнай гермэнэўтыкі, эўрапейскай эсэістыкі і беларускага моўнага пурызму. Яна складаецца зь невялікіх перакладаў сьвятарных санскрыцкіх тэкстаў і маіх мэдытацыяў на гэтыя творы. Яна задумана як мост над прорвай між сучасным мысьленьнем і сьветаглядам ведавай спадчыны.

Калі вучань традыцыйных дысцыплінаў уваходзіць у традыцыю праз свайго настаўніка, то ў выпадку традыцыйнай літаратуры і мастацтва, усё складаней. Так, сьветац санскрыцкай паэзіі Кālīdāsa, пачынаючы паэму “Род Раггу”, такім чынам піша пра дзёрзкасьць свайго намеру ўвайсьці ў традыцыю Rāmāyaṇa і Maḡabhāraty:

mandah̥kaviyaśaḥprārthīḡamiṣyāmyupahāsyatām, prāṃśulabhyephale lobhād udbāhur iva vāmanaḥ, atha vā kṛtavāḡdvāre vaṃśe 'smin pūrvasūribhiḥ, maṇau vajrasamutkīrṇe sūtrasyevāsti me ḡatiḥ – “Жадаючы славы паэта я або атрымаю насьмехі, бы карлік, прагнучы плоду, дасяжнага волату толькі, або створанай мовай празь дзьверы ў гэты род папярэдніх празорцаў як ніткі праз пацер, працяты алмазам, мой сыцег пранікае” (*Raḡhuvamśa* 1.3-4).

Гэтаксама дзёрзкім зьяўляецца мой намер зрабіць уводзіны ў традыцыю Ведаў. Ужываючы параўнаньне вялікага папярэдніка, я хацеў бы, каб мая думка ўзыйшла ніткай развагаў праз пацеркі перакладаў да спадчыны першых паэтаў чалавецтва, пакідаючы па сабе сьлед, што можа быць пройдзены іншымі.

У снежні 2010 году, пасля сямі гадоў выкладання санскрыту, я вырашыў падлічыць, колькі ж людзей у Менску валодае мовай традыцыі так, каб магчы з яе перакладаць. Нагодай было вестка, што аж два вучні скончылі курс санскрыту ў майго былога вучня. Разам са мной нас аказалася восем. Я супаставіў гэты лік з колькасцю разьдзелаў граматыкі Паніні і прапанаваў праект перакладу “Васьмі ўзыходаў” на беларускую мову.

Супольны пераклад вялікага тэксту патрабаваў рэгулярных сустрэчаў. Узгадаўшы сваю даўнюю мару пра інтэлектуальны сэмінар, прысьвечаны традыцыі і мэтафізыцы, я вырашыў надаць ім дадатковы сэнс. Для кожнай сустрэчы мы загадзя выбіралі тэму, якой было прысьвечана спавешчаньне і абмеркаваньне. Так пачалося тое, што пасля атрымала назву сэмінару *Svayambhava* (Самабыцьцё).

У сьветлую палову года сустрэчы адбываліся на беразе Менскага Мора, у цёмную – ў аднаго з удзельнікаў. Пакуль агульнымі высылкамі рабілася першая рэдакцыя перакладу Паңіні, на сэмінарах ‘Самабыцьця’ быў створаны праект беларускага санскрыту, Свамовы, нарадзілася канструктыўная тэорыя сэнсу, Актыка. За гэты час я зрабіў пераклад Бгагавад-Гіты, а таксама напісаў гэтую кнігу, першымі чытачамі якой былі якраз удзельнікі ‘Самабыцьця’.

У першапачатковы склад сэмінару ўваходзілі Канстанцін Андрыеўскі, Ігар Кулікоў, Алег Жлутка, Максім Макоўчык, Наталья Ўласава, Ганна Кавалеўская, Павал Бохан і Радзівон Церашкоў. Надалей у сустрэчах бралі ўдзел Дзьмітры Комар, Кацярына Гуртавая, Юлія Бондар. Усім удзельнікам з удзячнасьцю за чароўны час узвышаных размоваў пра Мову і

Спадчыну я хачу прысьвяціць гэтую кнігу.

Пераклад з санскрыту на беларускую мову паставіў нас у становішча сьвятых Кірылы і Мэтода, якім дзеля здзяйсеньня сваёй задачы давялося пераствараць славянскую мову. Розьніца традыцыйнага і сучаснага мысьленьня аказалася такой глыбокай, што пераклад на сучасную беларускую здаваўся амаль немагчымым. І справа была не ў адсутнасьці адпаведнікаў для традыцыйных канцэптаў, а ў тым, што гэта ўвогуле былі не канцэпты. Традыцыйнае мысьленьне было не канцэптуальным, а этымалягічным. Запазычаньне ж слова проста вырывала яго з роднай этымалягічнай сеткі.

Магчымым было, аднак, зьмяніць само нашае стаўленьне да сваёй мовы, паглядзець на яе вачыма ведавай традыцыі і адкрыць яе магчымасьці, скутыя канцэптуальным мысьленьнем. Нашчасьце, пераклад на беларускую, дзякуючы нетрывалай унармаванасьці мовы і моцнай традыцыі пурызму, дазваляў нам вялікую свабоду словаўтварэньня, якую мы наўрадці змаглі б выявіць у іншай мове. Беларускі паэт можа дазволіць сабе стварыць некалькі новых словаў у адным вершы, і гэта ўспрымаецца як належыць.

Так ідэя давесьці пурызм Ластоўскага і Станкевіча да лягічнага канца, утварыць усе наватворы загадзя і адразу, увайшла ў рэзананс з канцэпцыяй граматыкі санскрыту. Гэта ў тым ліку спарадзіла прынцып этымалягічнага перакладу – перакладу каранёў і сеткі іх утварэньняў. У выніку такі тэкст не перакладае з традыцыйнага на сучаснае, выкарыстоўваючы прыгэтым экзатычныя знакі, а праз саму мову перакладу перастварае традыцыйнае.

Іншым выклікам перакладу была для нас павярхоўная, па-зычальная ўлучанасьць у беларускую культуру лацінскай і старагрэцкай спадчыны. Як толькі гаворка заходзіла пра нешта істотнае, сапраўды важнае, беларускія словы сканчаліся, і пачыналіся запазычаньні. Лацінізмы займалі становішча высокага стылю, адціскаючы ў ніжэйшы стыль усе ўласныя адпаведнікі. Каб пачаць мысьліць самастойна, неабходна было пераадолець гэтую немагчымасьць або проста няёмкасьць называць рэчы сваімі імёнамі.

Цэлы шэраг нашых сэмінараў быў прысьвечаны “імя-дзеі”, наданьню змыслам імёнаў. Заданьнем было не перакладаць словы з мовы на мову, а самастойна разварочваць змыслы ў словы сваёй мовы. Што такое “сэнс”, “форма”, “культура”, “цывілізацыя”, “паэзія” і як назваць гэтыя існасьці, зыходзячы з чыстай мовы. У выніку зданьнёвая “беднасьць” мовы абярнулася вялізарным некранутым багацьцем, калі замест адной “формы” знаходзілася аж 16 уласных назваў.

Усё гэта вынікла ў праект Свамовы, новага ідэалу беларускай мовы, заснаванага не на літаратурнай канвэнцыі, а на прынцыпах этымалягічнай чысьціні і ўсемагутнасьці словаўтварэньня, уласьцівых ідэалу сакральнай мовы. Першымі ўвасабленьнямі гэтай ідэі былі пераклад Багавітавай Песьні, зроблены ў 2011-12 гадах, і кніга паэзіі Ігара Кулікова “Свамова”, што выйшла ў 2013 годзе. Намер старыць граматыку Свамовы, збудаваную на прынцыпах Пяніні, вынік урэшце ў стварэньне зусім новай канструктыўнай тэорыі змыслу і мовы, Актыкі, што мае неўзабаве зьявіцца ў кнізе “Узоры Свадзеі”.

Словы і змыслы

У кнізе ўжываецца цэлы шэраг імёнаў свамовы ў якасці падставовых катэгорыяў быцця, сьвядомасці, розуму і мовы, што патрабуюць некаторага папярэдняга этымалагічнага тлумачэння. Прыгэтым я наўмысна звяртаюся да каранёў санскрыту, а не рэканструктаў прота-індаэўрапейскай мовы, бо толькі рэальная мова традыцыі нясе на сабе пячаць старажытнай сьвядомасці.

Ёсьць, быць

У літаратурнай беларускай мове адрозьненне быцця і існага было забыта. Абодва дзеясловы ня маюць паўнавартэга спражэння і лічацца выявамі адно аднаго. Аднак бязь іх адрозьнення і спражэння цяжка ўявіць сабе самастойнае мысленне пра онталёгію.

“Быць” паходзіць ад кораня *bhū* (узьнікаць, зьяўляцца), а “ёсьць” – ад кораня *as* (ясьці, ісьніць). *Быцьцё* азначае ўзьнікненне, праяву, быцьцё ў часе, а *існае* – тое нячаснае, што зьяўляецца ў быцці.

Тое, што быве, называецца словам *быт*. Слова “істота”, якая ўжываецца ў гэтым сэнсе ў літаратурнай мове, у старабеларускай азначала “ісьціну”, а не жывое стварэнне. *Бытнае* – гэта ўсё што быве і мае быць. Яго якасьць – бытнасьць. Дзеяслоў *бавіць* утвараецца ад быць і азначае прычыненне быцця.

Тое, што ёсьць, называецца *існым*. *Існасьць, іство* – гэта якасьць існага як такога. *Іста* – гэта адзінка існага, што праяўляецца бытам. А *істота* – гэта якасьць істы. *Істы, іставы*

– значыць адпаведны сваёй ісьце. *Існаваць, ісьнець* значыць быць, рабіцца існым.

Чуць, знаць, ведаць

Слова “свядомасьць” паходзіць з грэка-лацінскай традыцыі (*con-scientia*), дзе азначае ‘азнанасьць’. Яно ўтвараецца ад пасіўнага дзеепрыметніка (свяд-омы) афіксам са змыслам якасьці. Санскрыцкае слова *citta* азначае разрозьненьне. Словы *чуцьцё* і *чуваньне* перадаюць якраз гэты змысел. Той, хто чуе, чувае завецца *чуйным*. Якасьць чуйнага называецца *чуйнасьцю*.

“Ведаць” паходзіць ад кораня *vid* (ведаць, знаходзіць, знаходзіцца). У старагрэцкай ад гэтага кораня паходзяць словы *ἰδέα* (“відзея”) і *εἶδος* (“від”). *Ведамі* называюць першасэнсы, якія знайшлі рышы і выявілі як Мову. *Веданьне* папярэднічае праяве і ўспрыманьню. Веданьне відзіць, зьяўляе, паказвае тое як гэтае. Адноснае ведаў завецца *ведавым*. Той, хто ведае, называецца *веднікам*. Тое, што ён ведае, называецца словам *ведзь*. Тое, што можа быць уведана, – *веднае*. Хто мае веду, той *ведавіт*. Тое, што ведае сябе, сваё існаваньне называецца *свведай*. Тое, што мае свведу, трэ лічыць *сввядомым*, а яго якасьць – *сввядомасьцю*.

“Знаць” жа паходзіць ад кораня *jñā* (знаць) і роднасна караню *jan* (нараджаць). Муж пазнае жану, а яна нараджае, выжанае сына. Абодва карані азначаюць пранікненьне праявы, толькі ў розным напрамку. *Знаньне* наступнічае праяве, гэта знаньне тоества, пазнаваньне таго ў гэтым. Той, хто знае, завецца *знаўцам*. Тое, што ён знае, завецца *знань*. Тое, чым знаюць, завецца *знакам*. Тое, што можа быць знаным, завецца *знаўным*. Хто мае знаньне, завецца *знаньнікам*. Тое, што знаецца разам, ёсьць *сузнаньне*, а якасьць яго называецца *сузнанасьцю*.

Імаць, явіць, чыніць

Чуваньне, сьвядомасьць існуе як падставовы расьцяг, суадпаведнасьць “гэтага” і “таго”. Наперадзе ў чуваньня заўсёды “гэта”, ззаду чуваньня заўсёды “тое”, пасярод жа таго і гэтага ёсьць “сам”. “Тое”, “гэтае” і “сам” выяўляюцца ў традыцыйных катэгорыях *pāta* (імя), *gūra* (ява) і *karman* (чын).

Слова “імя” водле сінхроннай этымалёгіі ўтвараецца ад “імаць” (хапаць, абмяжоўваць). *Імя* мае яву, а ява мае сваё імя. *Імя* – гэта ня назва, а кмень, тое, чаму даецца назоў. Слова “ява” магчыма паходзіць ад кораня *ui* (адасабляцца) або кораня *añj* (абмазваць, фармаваць, праяўляць), або зьвязана са словам *āvis* (быць перад вачыма). *Ява* азначае “форму”, але не ў відалі абмежаваньня (як “вобраз”), а ў відалі асобнасьці, супрацьпастаўленьня сузіральніку. Слова *чын* паходзіць ад кораня *si* (зьбіраць) і азначае дзеянне.

Ад’явай называецца адлюстраваньне ў адной яве другой явы. *Праява* – гэта ўзбыцьцё імені ў яве. *Выпраява* – гэта ўтварэньне мноства яваў з аднаго пачатку. *Таявай* называецца паэзія, ява таго, што адначасова зьяўляе яго і захоўвае яго тайным.

Тое, да чаго скіраваны чын, называецца *дачынам*. Вынік чыну называецца *вычынам*. Тое, што належыць учыніць, называецца *чынным*.

Разумець, кеміць, мысьліць

Славянскія словы “вум” і “розум” былі ўведзеныя як пераклады старагрэцкіх паняткаў νοῦς і διάνοια. Перакладам апошняга, відаць, быў і лацінскі *intel-lectus*. *Вум* – гэта знаць, чыньнік знаньня, чытач праявы. *Розум* жа – гэта “раз-ум”,

раз-уменьєне, мэта-чыньнік вуму, чыньнік веданьня. Этыма-
лёгія вуму і розуму непразрыстая, але моўнае чуцьцё показ-
вае, што каранем тут выступае у-мець.

“Мысьліць” паходзіць ад караняю *тап* (мніць, лічыць, меркаваць). *Мысьленьне* – гэта чын нутраной мовы, вы-
сноўваньня цягам развагі. Сродак мысьленьня завец-
ца мыслам. *Мысел* зьяўляецца адпаведным перакладам
санскрыцкага *тапас*. Адноснае мысьленьня завецца *мыс-*
ным. Адноснае мыслу завецца *мысловым*. Той, хто мае
мысел, называецца *мыслоўцам* і *мыславітам*. Той сэнс,
які мае існаваньне ў мысьле, імя нутраной мовы, завецца
змыслам. Адноснае змыслу, завецца *змысловым*. Тое, што
мае змысел, можа быць азмысьлена, ёсьць *змыслоўным*.

devanampriya

Śrīrāma-Prasādaḥ 2. 1. 1. 1.

Svayambhāvaḥ

(Taittirīya-Brāhmaṇam 2.2.9.1-2)

*idaṃ vā aḡre naiva kiṃ caṇāsīt, na dyaaur āsīt, na pṛthivī,
nāntarikṣaṃ, tad asad eva san mano'kuruta syām iti, tad atapyata,
tasmāt tepānād dhūmo'jāyata, tad bhūyo'tapyata, tasmāt tepānād
aḡnir ajāyata, tad bhūyo'tapyata, tasmāt tepānāj jyotir ajāyata*

Самаўзьнікненье

(Тайттірїа-брагмаңа 2.2.9.1-2)

Спачатку, сапраўды, не было нічога, не было ні неба, ні зямлі, ні прасторы паміж. Тое, будучы няісным, вырашыла: “Хай буду я!” І яно стала жарыцца, і зь яго жару ўзьнік дым. Яно стала жарыцца буйней, і зь яго жарбы ўзьнік агонь. Яно стала жарыцца буйней, і зь яго жарбы ўзьнікла сьвятло.

Свабода

svabhāvo'dhyātmam ucyate – “Самабыцьцё завецца прасамасьцю” (*Bhagavad-gītā* 8-3). Слова *adhyātma* значыць *ātmānam adhikṛtya* – “над сабой, пра сябе, зрабіўшы сябе дачынам”. У гэтым слове – дзьве ўзаема-выніковыя кметы – “над-сябе”, узыходу над сабой, самаўзьяця і “пра-сябе”, змыслу сябе і істы сябе, самаісты. Адпаведна прыметнік *ādhyātmika*, што звычайна перакладаюць як “духовы”, значыць над-самасны і пра-самасны. Узьяўшыся над сабой, зрабіўшы сябе дачынам, сам стаецца кменем, змыслам сябе. Такім чынам, над-самасць, самапераўзыходжаньне і пра-самасць, навышні сам (*paramātmā*), кмень, іста сябе супадаюць. *jitātmanaḥ praśāntasya paramātmā samāhitaḥ* – “З супакоеным, самаадольным навышні сам супадае” (*Bhagavad-gītā* 6.7). Сам – толькі тады сам, калі пераўзыходзіць сябе. Сам – гэта самаадольле.

Слова *svabhāva* значыць “сваё быцьцё, быцьцё сябе самога”. Быцьцё значыць узбыцьцё (*udbhava*), узьнікненьне, выяўленьне, станьне. Быцьцё (*bhāva*) адбываецца (*bhavati*), а існае (*sat*) ёсьць (*asti*). Быцьцё – гэта выяўленьне існага, нячаснага ў часе, таго (*tat*) ў гэтым (*idam*). Прасамасць (*adhyātma*) – гэта быцьцё сябе, самабыцьцё (*svayambhāva*), самаўзьякненьне. Сам – значыць самабытны (*svayambhū*), самавыяўны, самачынны, самаўзьякаючы, самаасноўны (*svatantra*).

У быцьці сябе, самавыяўленьні б’ецца сэрца самаўзыходу. Бо сам прынцыпова ня зводны да выявы, сам адкідае ўсякую выяву як сябе, сам знаходзіцца як адмаўленьне ўсякай выявы – *neti neti* – “ня гэта, ня гэта”. Быцьцё сябе значыць непрыманьне ўлады наявы, гэта-самленьня з выявай. Няма

сябе з гледзішча наявы, але няма сваіх вачэй у наявы, і толькі вокам сябе яна бачыць. Самабыцьцё – гэта паўстаньне супраць улады наявы, і самаўзьнікненьне замест яе. Самабыцьцё значыць зыходжаньне зь сябе, узьняцьце сябе над сабой з дапамогай сябе. *uddhared ātmanātmānam nātmānam avasādayet ... bandhur ātmātmanas tasya yenātmaivātmanā jitaḥ* – “Хай уздыме сябе сабой, хай сам сябе не апускае ... Сябра сам сабе для таго, кім адолены сам сабою” (*Bhagavad-gītā* 6.5-6)

Свабода – прамы нашчадак слова *svabhāva*. Свабода – гэта сваё быцьцё, быцьцё сябе і сабой (*svabhāva*), а значыць – самаўзыход, пераўзыходжаньне сябе (*svādhyāya*). Быць свабодным значыць ня быць гэтасным, тоесным уласнай выяве. Наяўнасьць дае выбар з гэтага, але такі выбар – ужо несвабода. Свабода – гэта адмаўленьне ад выбару наявы, выбар ненаяўнага, дастаньне іншай адмены з-за ўласнай сьпіны, выбар, што зыходзіць зь сябе самага. Свабода – гэта зыходжаньне з самога сябе, воля сябе. *svādhyāya-jñāna-ya-jñāś ca yatayaḥ saṁśitavratāḥ* – “Знаньне самаўзыходу – аброк тых, чыя воля трывала” (*Bhagavad-gītā* 4.28). Свабода – гэта выбар, воля (*vrata, vara*) сябе (*ātmānam*) сабой (*ātmanā*). Свабода ня ісьніць, ня можа быць дадзена, але мае адбывацца як чын самаўзыходу (*svādhyāya*). Свабода – гэта змысел сябе, *ātмана*.

Ніхто не пераканае, што свабода гэта рабства і ўсьвядомленая неабходнасьць, бо выбар свабоды адбываецца ня там, дзе дзейсныя перакананьні. Свабода адбываецца як надчуцьцёвы, надмысловы, надразумовы выбар, што зыходзіць з самога сябе, супрацьстаўляе самога сябе ўсяму іншаму.

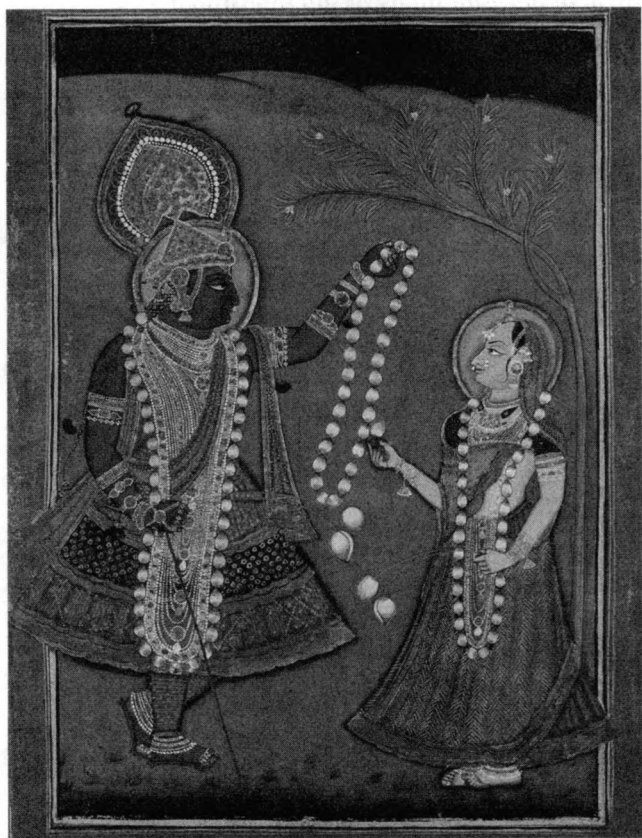
tucchyénābhv āpihitam yád āsīt tāpasas tán mahinājāyataḥkam – “Што ісьнела пустое, пустым сукрыта, магутою жару ўзьнік-

ла тое адно” (*Rg-veda* 10-129-3). Рушы ўбачылі сьвет як свабоду, самаасноўнае (*svatantra*) праяўленьне самаўзьяніклага (*svayambhū*). Самабыцьцё, свабода – гэта тая думка, што складае выток, вартасьць і цэль ведавай спадчыны. Свабода – на пачатку сьвету, дасяг свабоды, вызволя (*mokṣa*) – цэль быту. Без свабоды ўсё губляе свой змысел, бо свабода ёсьць змысел самога ўсяго. Таму, без сумневу, традыцыя ведаў – гэта традыцыя свабоды.

asuryā nāma te lokā andhena tamasāvṛtāḥ, tāmste pretyābhigacchanti ye ke cātmahano janāḥ – “Бяссонцыя тыя сьветы, цемрай сьляпой ахінуты, рушаць туды зыйшоўшы, сама-забойныя людзі” (*Īśāvasya-upaniṣad* 3). Чалавек жыве цяпер у сьвеце бяз сонца змыслу, дзе ўсё загадзя вырашана і прызначана, і яму застаецца толькі адбываць быцьцё як пакараньне няволяй. Чалавек адчувае сябе пазбытым змыслу. Бо адмова ад свабоды – гэта адмова ад свайго быцьця, адмова сябе і свайго змыслу. Але змысел ня рэч, што можна вярнуць, забраўшы. Свабода не паддаецца адбудове і аднаўленьню, але можа быць толькі нанова зьяўлена з жару самапаўстаньня.

Purusha

(1875-1880)

Puruṣaḥ

(R̥gvedaḥ 10.90)

sahásraśīrṣā pūruṣaḥ sahasrākṣáḥ sahasrapāt |
sá bhūmim viśváto vṛtvāty atiṣṭhad daśāṅgulám |1|
pūruṣa evédam sárvaṃ yád bhūtám yác ca bhávyam |
utāmṛtatvásyéśāno yád ánnenātiróhati |2|
etāwān asya mahimāto jyāyāms ca pūruṣaḥ |
pādo 'sya viśvā bhūtāni tripād asyāmṛtaṃ diví |3|
tripād ūrdhvā úd ait pūruṣaḥ pādo 'syehābhavat púnah |
tāto viśvaṃ vy àkrāmat sāsānānaśané abhí |4|
tásmād virāḷ ajāyata virājo ádhi pūruṣaḥ |
sá jātó áty aricyata paścād bhūmim átho puráh |5|
yát pūruṣeṇa haviṣā devā yajñám átanvata |
vasantó asyāsīd ājyaṃ grīṣmā idhmáh śarád dhavíḥ |6|
tām yajñám barhiṣi praúkṣan pūruṣaṃ jātám agratáh |
téna devā ayajanta sādhyā ṛṣayaś ca yé |7|
tásmād yajñāt sarvahútaḥ sámbhṛtam pṛṣadājyám |
paśún tāmś cakre vāyavyān āraṇyān grāmyāś ca yé |8|
tásmād yajñāt sarvahúta ṛcaḥ sāmāni jajñire |
chándam̐si jajñire tásmād yájus tásmād ajāyata |9|
tásmād áśvā ajāyanta yé ké cobhayádataḥ |
gāvo ha jajñire tásmāt tásmāj jātā ajāvayaḥ |10|
yát pūruṣaṃ vy ádadhuḥ katidhā vy àkalpayan |
múkham kím asya kau bāhú ká ūrú pādā ucyete |11|
brāhmaṇò 'sya múkham āsīd bāhú rājanyaḥ kṛtáh |
ūrú tát asya yád vaiśyaḥ padbhyām śūdró ajāyata |12|
candrāmā mánaso jātás cákṣoḥ sūryo ajāyata |
múkhād índraś cāgnís ca prāṇād vāyúr ajāyata |13|
nābhyā āsīd antárikṣaṃ śīrṣṇó dyauḥ sám avartata |
padbhyām bhūmir díśaḥ śrótrāt táthā lokām akalpayan |14|
saptāsyāsan paridhāyas tríḥ saptá samídhaḥ kṛtáh |

Продак

(Рґ-веда 10.90)

1. Тысячагаловы Продак, тысячавокі, тысячаногі, абярнуўшы быцьцё адусюль, на дзесяць дванаццатых выстаў.
2. Продак толькі ўсё гэта, што быта і тое, што будзе, пан нясьмерця, якое ён ежай перарастае.
3. Такая ягоная веліч, што яшчэ велічэйшы Продак, чвэрць яго – усе быты, тры чвэрці – нясьмерце ў небе.
4. Узыйшоў на тры чвэрці Продак, чвэрць яго ўзьнікла зноў тут, ён зь яе разыйшоў паўсюль, ува ўсё, што жыве й нежывое.
5. Зь яго узьнікла Улада, з Улады узьнік зноў Продак, ён, узьнікшы, пераўзыйшоў назад быцьцё і наперад.
6. Тады, калі Продакам як дарам Дзівы аброк учынялі, вясна была маслам, дрывамі лета, восень дарамі.
7. Той аброк на траве крапілі, Продака, што ўзьнік спачатку, ім Дзівы сабе абраклі, Зьвершы і тыя, хто Рушы.
8. З таго, абрачнага цалком, аброку сабранае масла ператварылі ў жывёл лясных, ветравых, вясковых.
9. З таго, абрачнага цалком, аброку – рочы і сьпевы, меры ўзьніклі зь яго, зь яго ўзьніклі аброчы.
10. Зь яго нарадзіліся коні, зьвяры із зубоў радамі, каровы зь яго ўзьніклі, зь яго авечкі і козы.
11. Калі падзялялі Продака, на колькі мерылі частак? Як яго твар завецца, як рукі, як сьцёгны, ногі?
12. Радавітам стаў яго рот, ваярамі сталіся рукі, сьцёгны сталіся весай, з ног яго ўзьніклі сьмерды.
12. Месяц узьнік зь яго мыслу, з вока ўзьнікла сонца, Індра і Агні – з роту, Вецер узьнік з дыханьня.
14. З пупа ўзьнікла прастора, з галавы ўзьніклі нябёсы, з ног – дол, староны – са слыху, так яны сьвет стварылі.
15. Сямёра было азародаў, тройчы сем было зроблена дроваў,

devā yād yajñām tanvānā ábadhnan púruṣam paśúm |15|
 yajñéna yajñám ayajanta devās tāni dhārmāṇi prathamāny āsan |
 té ha nākam mahimānaḥ sacanta yātra pūrve sādhyāḥ sánti devāḥ |16|

калі абракаючы Дзівы, прывязалі Продка живёлай.

16. Аброк аброку абрэклі Дзівы, то першыя сталі абрады.

Дасяглі вялікія неба. Дзе первыя Зьвершы, ёсьць Дзівы.

Чалавек

Чалавек ня мае губляць свой змысел. Калі рэч губляе змысел, перастае выконваць свой чын, яе выкідаюць, вяртаюць у рэчыва. Калі чалавек губляе змысел, ён ператвараецца ў рэч, знадабень чужой улады. Але які змысел чалавека, які яго чын?

sa yat pūrvo 'smāt sarvasmāt sarvān pāpmana auṣat tasmāt puruṣaḥ. oṣati ha vai sa taṃ yo 'smāt pūrvo bubhūṣati ya evaṃ veda – “Той, хто папярэдні ад усяго гэтага, спаліў усё зло, таму ён пуруша. Таму спальвае той, хто так ведае, таго, хто жадае быць перад ім” (*Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad* 1.4.1). Слова *puruṣa* (чалавек) тлумачыцца тут як вытворнае ад слова *puras* (перад) і кораня *uṣ* (спальваць). Чалавек – той хто спальвае тое, што хоча быць перад ім, над ім, быць яго прычынай, папярэднічаць яму, вызначаць яго, мець над ім уладу. Змысел чалавека ў адмаўленьні быць рэччу, гэтым, аб’ектам чужой волі, у спальваньні папярэдняга, прычыны, пераўзыходжаньні ўлады іншага. Гэта ягоны чын. Чалавек мае быць свабодным, першасным і пачатковым, бо калі ён губляе свабоду, ён перастае быць чалавекам.

puraḥ kuṣan – (*Uṇādi* 4.75). Паводле тлумачэньня Уṇāді-сўтраў слова *puruṣa* ўтвараецца ад кораня *pur* (папярэднічаць, быць перад). Чалавек – той, хто папярэднічае, папярэднік, продак. Чалавек – пачатак, той, хто ёсьць першасным, пачатковым. Змысел чалавека – пачынаць, быць пачаткам, даваць пачатак. Гэта ягоны чын. Папярэднічаць можна толькі наступнаму, і пачатак мае быць пачаткам працягу. Чалавек – тады чалавек, калі ўсё толькі пачынаецца, у вечны міг пачатку, калі ўсё яшчэ наперадзе. Каб быць чалавекам, чалавек мае спараджаць, тварыць працяг, быць продкам на-

ступнікаў, настаўнікам вучняў. Калі чалавек стаецца толькі працягам, інэрцыяй і заходам, ён знікае як чалавек.

tenedam pūrṇam puruṣeṇa sarvam – “Усё гэта поўніцца тым пурушам” (*Śvetāśvatara-upaniṣad* 3.9). Ёсць яшчэ адно тлумачэнне чалавека. *puruṣaḥ – pūrṇam anena sarvam iti* – “Пуруша – той, кім поўніцца ўсё” (*Bhagavad-gītā-bhāṣya* 8.4) Настаўнік Шанкара тлумачыць слова *puruṣa* як утворанае ад кораня *pṛ* (поўніць). Тады змысел чалавека ў тым, каб поўніць, быць поўным, цэлым. Гэта ягоны чын. Чалавек ня мае зводзіцца да часткі, абмежавання, ня мае быць рэччу сярод рэчаў. Любое зьвядзенне чалавека знішчае яго змысел. Можна вызначыць частку, але нельга вызначыць, абмежаваць цэлае. Таму вызначэнне чалавека знішчае чалавека. Поўніцца значыць няспынна спаўняцца, здзяйсняцца. Бо завершаны чын паўнення ўжо няпоўны, абмежаны, частковы, скончаны.

sahasraśīrṣā pūruṣaḥ sahasrākṣāḥ sahasrapāt, śa bhūmiṃ viśvāto vṛtvāty atiṣṭhad daśāṅgulām – “Тысячагаловы чалавек, тысячавокі, тысячаногі, ён быцьцё адусюль асягнуўшы, пераўзышоў яго на дзесяць пальцаў” (*R̥g-veda* 10.90.1). Чалавекам поўніцца ўсё. Але слова “ўсё” таксама значыць “поўнае”. Што тады значыць поўніць поўнае? Поўніць поўнае – значыць перапаўняць яго. Чалавек – самаперапаўняльны (*paripūrṇa*) кубак, што цячэ цераз свой край. Чалавек можа быць толькі бясконцасцю, што дзейна і ўвесь час пераадольвае свае канцы. Чалавек заўсёды мае быць большым за самога сябе. Чалавек – і ёсць звышчалавек, гэта слова лішнія. Гэта пачатак, які не дапускае свайго канца.

Шанкара дае і яшчэ адно тлумачэнне слова *puruṣa*. *puruṣaḥ puri śayanāt* – “Пуруша – бо жыве ў горадзе” (*Bhagavad-gītā-bhāṣya* 8.4) Як пра ўладара горада-цэла гаворыць пра чала-

века Багавіт: *sarvakarmāṇi manasā samṇyasyāste sukhaṃ vaśī, navadvāre pure dehī naiva kurvan na kāraṇa* – “Усе чыны мыс-
лам адрокшы, шчасна ўладар прабывае, цельны ў горадзе
дзевацібрамным ня чыніць, не прычыняе” (*Bhagavad-gītā*
5-13). Чалавек жыве ў целе. Але і жывёла жыве ў целе. У чым
тады розніца? Шанкара выкмячае, што каб быць уладаром
гораду, трэба адрозьніваць сябе ад яго, ня быць яму гэтас-
ным, ідэнтычным. Той, хто прымае сябе за сваё цела (*deha-
indriya-saṃghāta-mātra-ātma-darśī*), сваю наяўнасьць, частку
сябе, не ўладарыць, а ўладарыцца горадам. Тады змысел ча-
лавека ў нятоеснасьці сваёй наяве, адмоўным разрозьнень-
ні сябе ад усякай наявы, у яе пераўзыходжані. Гэта ягоны
чын. Чалавек, што зводзіцца да гэтага, ідэнтычнасьці любо-
га роду, страчвае сваю сарцавітую, уладарную вось, губляе
свой змысел.

puruṣaścādhidaivatam – “Чалавек – прабоства” (*Bhagavad-
gītā* 8.4). Слова *adhidaivata* (прабоства) значыць *daivatam
adhikṛtya* – “пра боскае”, “пра боства”, “зробіўшы боства кме-
нем”. Прабоства – гэта змысел, ідэя боства як такога, а таму
гэта боства бостваў, навышняя боства, тое, што робіць бо-
ствы боствамі. Гэта значыць, прабоства – Пачатак, той, хто
заўжды папярэднічае і не дазваляе папярэднічаць сабе, хто
спальвае ўсё, што спрабуе быць яго прычынай, той поўны,
нязводны да частак, не дазалаючы свайго канца, кім пера-
паўняецца ўсё, які ўладарыць явай і не ўладарыцца явай.

*dvāvimau puruṣau loke kṣaraścākṣara eva ca, kṣaras sarvāṇi
bhūtāni kūṭastho'kṣara ucyate. uttamaḥ puruṣaḥ tvanyaḥ
paramātmetyudāhṛtaḥ, yo lokatraya āviśya bibhartavyaya
īśvaraḥ* – “Два гэтыя Продкі ў сьвеце, зьнікомы і незьніко-
мы, зьнікомы – гэта ўсе быты, канцавосны зьвецца нязьнік-
ным. Але Продак навышні іншы, ён, найсабой называны,
сабой прасягнуўшы тры сьветы, ўладар яго вечны трымае”

(*Bhagavad-gītā* 15.16-17). Калі чалавек выяўляе свой змысел пачатку, чынячы чын чалавека, празь яго праходзіць вось пачатку сьвету, што злучае, яднае яго з прабствам, утвараючы на вышні сьцег, вэртыкальны шлях (*parā gaṭiḥ*).

Ekam advitīyam

(Chāndogya-upaniṣad 6.2.1-6.3.3)

6.2.1. sad eva somyedam agra āsīd ekam evādvitīyam. taddhaika āhur asad evedam agra āsīd ekam evādvitīyam. tasmād asataḥ saj jāyata.

6.2.2. kutas tu khalu somyaivaṃ syād iti hovāca. katham asataḥ saj jāyeta. sat tv eva somyedam agra āsīd ekam evādvitīyam.

6.2.3. tad aikṣata. bahu syāṃ prajāyeyeti. tat tejo 'srjata. tat teja aikṣata. bahu syāṃ prajāyeyeti. tad apo 'srjata. tasmād yatra kva ca śocati svedate vā puruṣas tejasa eva tad adhy āpo jāyante.

6.2.4. tā āpa aikṣanta. bahvayaḥ syāma prajāyemahīti. tā annamasrjanta. tasmādyatra kva ca varṣati tadeva bhūyiṣṭham annaṃ bhavaty adbhya eva. tad adhy annādyam jāyate.

6.3.1. teṣāṃ khalv eṣāṃ bhūtānāṃ trīṇy eva bījāni bhavanty āṇḍajaṃ jīvajaṃ udbhijam iti.

6.3.2. seyaṃ devataikṣata. hantāham imās tisro devatā anena jīvenātmanānupraviśya nāmarūpe vyākaravāṇīti.

6.3.3. tāsāṃ trivṛtaṃ trivṛtam ekaikāṃ karavāṇīti. seyaṃ devatemās tisro devatā anenaiva jīvenātmanānupraviśya nāmarūpe vyākarot.

Адно без другога

(Чхāндогйа-упанішад 6.2.1-6.3.3)

6.2.1 Існае толькі, дарагі, спачатку ісьнела адно без другога. Але іншыя кажуць – Няіснае толькі спачатку ісьнела адно без другога. Ад яго нарадзілася існае.

6.2.2 Але з чаго, напраўду, дарагі, магло б так быць? – так мовіў – Як ад няіснага існае магло б нарадзіцца? Толькі існае, дарагі, гэта спачатку было адно без другога.

6.2.3 Тое падумала – Хай буду я многім, хай нараджу я! Яно спарадзіла жар. Той жар падумаў – Хай буду я многім, хай нараджу я! Ён спарадзіў воды. Таму калі нейкі чалавек журыцца ці пацее, то з жару нараджаюцца воды. Тыя воды падумалі – Хай будзем мы многімі, хай народзім. Яны спарадзілі ежу. Таму калі ідзе дождж, тады багатая ежа ўзьнікае з водаў. Бо з таго ўзьнікае ядомая ежа.

6.3.1 Усіх гэтых бытаў, напраўду, бываюць тры семені – яйка-роднае, жыва-роднае і парастка-роднае.

6.3.2 Тое боства падумала – Добра, хай у гэтыя тры боствы гэтым жывым сабой увайшоўшы, я правытвару імя і яву.

6.3.3 Хай зраблю я кожнага зь іх трайным адно да аднаго. І тое боства, увайшоўшы ў гэтыя тры боствы гэтым жывым сабой, правытварыла імя і яву.

Непарушная мяжа

Слова *ātman* утвараецца афіксам *manīṇ* ад кораня *ant*, што мае змысел “зв’язваць, злучаць” (*ati bandhane*). Ад таго самага кораня паходзяць *anta* (канец, мяжа), *antar* (паміж, пасярэдзіне), *antara* (нутраны, знешні), *antra* (кішка), *anti* (перад), *antika* (блізкі), *antī* (печка). Слова *ātman* у санскрыце зьяўляецца зваротным займеньнікам – сам, сябе, самога і г.д. – і ў бальшыні выпадкаў так яго і трэба перакладаць. (Словы “сам” і “самы” паходзяць ад іншага санскрыцкага слова – *sama* – “роўны, аднолькавы, той самы”). У канцы складанага слова *ātman* часта зусім неперакладальны. У корані *ant* гучаць *na* і *ta*, гук *na* значыць “адмаўляць, кіраваць”, гук *ta* значыць “той бок”. *ātman* значыць мяжу паміж нутраным і вонкавым, тым і гэтым. Як і слова *antara*, якое значыць як “нутраны”, так і “вонкавы”, *ātman* таксама можа значыць як “нутро”, “сярэдзіну”, так і вонкавую абалонку, цела, залежна ад атаесамленьня.

atha ya ātmā sa setur dhṛtir eṣāṃ lokānām asaṃbhedaḥ, naitaṃ setum ahorātre tarato na jarā na mṛtyur na śoko na sukṛtam, sarve pāpmāno 'to nivantante, apahatapāpmā hy eṣa brahmalokaḥ (*Chāndogya-upaniṣad* 8.4.1) – “Вось гэты Сам (ātman), ён насып, мяжа, сутрым дзеля незьмяшэння гэтых сусьветаў. Не пераходзяць гэтую мяжу ні дзень, ні ноч, ні старасць, ні сьмерць, ні гора, ні дабрачын. Усё зло адварочваецца адсюль. Бо пазбыты зла гэты сьвет Роду”.

tasmād vā etaṃ setum tīrtvā andhaḥ sann anandho bhavati, viddhaḥ sann aviddho bhavati, upatāpī sann anupatāpī bhavati, tasmād vā etaṃ setum tīrtvā api naktam ahar evābhiniṣpadyate, sakṛd vibhāto hy evaiṣa brahmalokaḥ (*Chāndogya-upaniṣad* 8.4.2) – “Таму перайшоўшы гэтую мяжу, сьляпы перастае быць

ссяпым, паранены перастае быць параненым, хворы перастае быць хворым. Таму перайшоўшы гэтую мяжу, нават ноч стаецца днём. Бо заўжды сьветлы гэты сьвет Роду”.

tad ya evaitaṃ brahmalokaṃ brahmacaryeṇānuvindanti teṣāṃ evaiṣa brahmalokaḥ, teṣāṃ sarveṣu lokeṣu kāmācāro bhavati (Chāndogya-upaniṣad 8.4.3) – “Хто родасьцегам знаходзіць гэты сьвет Роду, тых і ёсьць гэты сьвет Роду. У іх ёсьць свабода ўва ўсіх сусьветах”. *Ātman* называецца тут *setu*. Гэтае слова ўтвараецца ад кораня *si* (*bandhane* – “злучаць, зьвязваць”) афіксам *tuN* і значыць “связь, мяжа, бар’ер, граніца, мост, дамба, насып, грэбля, гаць”. Так напрыклад называюць насып, што падзяляе рыжовыя палі. Сусьвет успрымаецца як мноства. Мноства ствараецца з аднаго, падзеленага межамі. І першай мяжой зьяўляецца *ātman*, што падзяляе ўсё на сябе і не-сябе, насып паміж акіянамі вонкавага і нутранага, таго, на што можна ўказаць як на “гэтае”, і таго, на што можна сказаць “сам” і “тое”.

tad dhedaṃ tarhy avyākṛtam āsīt, tan nāmarūpābhyām eva vyākriyatāsau nāmāyam idaṃrūpa iti, tad idam apy etarhi nāmarūpābhyām eva vyākriyata asau nāmāyam idaṃrūpa iti (Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad 1.4.7) – “Тады гэта было нераскрытым. Яно раскрылася іменем і явай – той яго імя, гэта яго ява. І цяпер яно раскрываецца іменем і явай, той яго імя, гэта яго ява”.

Імя і ява вызначаюцца тут праз указаньне наперад, на гэтае, і назад, на тое. Вось стаіць кубак – гэта ява. Ён распазнаецца як кубак, бо ёсьць змысел кубка, “тое” кубка, яго відзея. Усё, што зьяўляецца ў сьвядомасьці, ёсьць імя і ява (змысел і вобраз), і адно ніколі не бывае без другога. *Siddhe śabdārtha-sambandhe* – так гучыць першая вартніка Кātйāйаны на сўтры Пāṇīні – “Зыходзячы з таго, што сувязь выявы і змыс-

лу абаязковая”. Атман, абавязковая і вечная мяжа і сувязь паміж іменем і явай, і ёсьць у такім разе тое, што звычайна называюць сьвядомасьцю.

Ява кубка можа разьбіцца, але кмень кубка застаецца, кубкаў мноства, але відзея кубка адна. Мяжа паміж іменем і явай выяўляецца таксама мяжой паміж мінулым і немінучым, часовым і заўсёдным, множным і адзіным, існым і быццём, несмяротнасьцю і сьмерцю. *nāśato vidyate bhāvo nābhāvo vidyate sataḥ, ubhayor api dṛṣṭo 'ntas tv anayos tattva-darśibhiḥ*. (*Bhāṣavad-ḡītā* 2.16) – “Няіснае быць ня можа, што існа, ня быць ня можа, мяжа (*antaḥ*) іх абоіх відна тым, што тоествы (*tattva*) бачаць”.

Каб убачыць мяжу паміж існым і няісным, трэба бачыць тоествы, таттвы. Слова *tattva* (тоества, ісьціна, праўда) утвараецца ад *tat* (той) афіксам *tva*, што прызначаецца ў значэньні *taśya bhāvaḥ* – “быццё таго”. У беларускай гэты афікс захаваўся ў такіх словах як “хараство”. Так, ад *saśaka* (кубак) можна ўтварыць слова *saśaka-tva* (кубкавасьць), якое і азначае “быццё кубка”, агульнае для ўсіх кубкаў, відзею кубка. Таттва, “тоества” значыць найбольш агульныя відзеі, катэгорыі мэтафізікі, першасны альфабэт змыслаў. Праяўленьне сьвету разглядаецца як дарога праяўленьня таттваў, тоестваў.

У многіх традыцыйных практыках дзеля дасягненьня чацьвертага стану (*turiya*), сродкам зьяўляецца засяроджаньне на мяжы: паміж чуйнаваньнем і сном, паміж сном і глыбокім сном, паміж удыхам і выдыхам, утрыманьне ўвагі на любой мяжы. Так з дапамогай мяжы перасякаецца непарушная мяжа, адолець якую можна, толькі знайшоўшы сябе на іншым яе баку. *uddhared ātmanātmānam nātmānam*

avasādayet – “Хай уздыме сябе сабой, хай сам сябе не апус-
кае” (*Bhagavad-gītā* 6.5).

Rāmaḥ

(Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad 1.4.1-4)

1.4.1. ātmaivedam agra āsīt puruṣavidhaḥ. so 'nuvīkṣya nānyad ātmano 'paśyat. so 'ham asmīty agre vyāharat. tato 'haṁnāmābhavat. tasmād apy etarhy āmantrito 'ham ayam ity evāgra uktvāthānyan nāma prabrūte yad asya bhavati. sa yat pūrvo 'smāt sarvasmāt sarvān pāpmana auṣat tasmāt puruṣaḥ. oṣati ha vai sa taṁ yo 'smāt pūrvo bubhūṣati ya evaṁ veda.

1.4.2. so 'bibhet tasmād ekākī bibheti. sa hāyam īkṣāṁ cakre, yan mad anyan nāsti kasmān nu bibhemīti. tata evāsyā bhayaṁ vīyāya. kasmād dhy abheṣyat. dvitīyād vai bhayaṁ bhavati.

1.4.3. sa vai naiva reme. tasmād ekākī na ramate. sa dvitīyam aicchat. sa haitāvān āsa yathā strīpumāṁsau sampariṣvaktau. sa imam evātmānaṁ dvedhāpātayat. tataḥ patiś ca patnī cābhavatām. tasmād idam ardhabr̥galam iva sva iti ha smāha yājñavalkyaḥ. tasmād ayam ākāśaḥ striyā pūryata eva. tāṁ samabhavat. tato manuṣyā ajāyanta.

1.4.4. so heyam īkṣāṁ cakre – kathaṁ nu mātmana eva janayitvā sambhavati. hanta tiro 'sāntīti. sā gaur abhavad vṛṣabha itaraḥ. tāṁ sam evābhavat. tato gāvo 'jāyanta. vaḍavetarābhavad aśvavṛṣa itaraḥ. gardabhītarā gardabha itaraḥ. tāṁ sam evābhavat. tata ekaśapham ajāyata. ajetarābhavad basta itaraḥ. avir itarā meṣa itaraḥ. tāṁ sam evābhavat. tato 'jāvayo 'jāyanta. evam eva yad idaṁ kiñca mithunam ā pipīlikābhyas tat sarvam asṛjata.

Радасьць

(Бргадараñйака-упанішад 1.4.1-4)

1.4.1. Сам спачатку быў гэта ўсё ў відзе чалавека. Ён, агледзеўшыся, ня ўбачыў іншага ад сябе. “Гэта я”. – так ён спачатку прамовіў. І ад таго стаўся я-іменным. І таму і цяпер пакліканы: “гэта я” – так спачатку сказаўшы, пасля ўжо іншае імя гаворыць, якое ў яго ёсьць. Той, хто пярвей гэтага ўсяго, спаліў усё зло, таму ён чалавек (*pur-uṣa*). Спальвае напраўду той, хто так ведае, таго, хто жадае быць пярвей за яго.

1.4.2. Ён баяўся. Таму адзінокі баіцца. І ён агледзеўся. Калі няма нікога іншага ад мяне, чаго я баюся? І ад таго прайшоў яго страх. Бо каго яму баяцца? Ад другога напраўду ўзбываецца страх.

1.4.3. Але ён ня радаваўся. І таму самотны ня радуецца. Ён захацеў другога. І ён стаў такім, як жанчына і мужчына, якія абдымаюць адно аднаго. І такога сябе ён змусіў рухацца (*apātayat*) ў два бакі, і адтаго сталі быць муж (*pati*) і жонка (*patnī*). І таму мы як паловы цэлага – так мовіў Ёнджнявалкйа. І таму гэтая прастора поўніцца толькі жанчынай. Ён быў зь ёй, і адтаго нарадзіліся людзі.

1.4.4. І яна азірнулася наўкол: як нарадзіўшы мяне зь сябе, ён ёсьць са мной? Даволі гэтага, адварнуся. І яна сталася каровай, а ён быком. І ён быў зь ёй. І адтаго нарадзіліся каровы. Яна сталася кабылай, а ён канём. Асьліцай яна, а ён аслom. І ён быў зь ёй. І адтаго нарадзіліся непарнакапытныя. Казой сталася яна, а ён казлом. Авечкай сталася яна, а ён баранам. І ён быў зь ёй. Адтаго нарадзіліся козы і авечкі. Такім чынам ён стварыў усё парнае, аж да мурашоў.

Двухбаковы рух

Чалавечы род дзеліцца на мужчын і жанчын. Чалавек – род, мужчына і жанчына – від. Такая звыклая для сучаснасці думка. Але чалавек толькі від, праява мужчыны і жанчыны. Мужчынскае і жаночае ўва ўсім, у жывёлах і кветках, апсарах і гандгарвах, дэвах і асурах. Мужчынскае і жаночае – падставовыя катэгорыі, а чалавек толькі від істоты, прыватны выпадак. Сьцег праявы ідзе ад агульнага да асобнага. Сьпярга адно, пасья два, пасья ўся безьліч. У гэтым змысьле істота сьпярга стаецца мужчынам ці жанчынаю, і толькі пасья чалавекам.

Мне ўзгадваецца адна раджастханская мініятура: герой і гераіня гуляюць у нейкую настольную гульню на тэрасе палаца. Мужчына і жанчына тут – герой і гераіня, а чалавек – фішкі ў іх гульні. Белыя ці чорныя, пасыўныя аб'екты маніпуляцыі. Эгалітарызм бачыць толькі шахматную дошку, забываючы пра гульцоў. Я ўяўляю такое мэта-каханьне: герой і гераіня, мяняючы цэлы розных істотаў, ад кветак да багоў, забываюць сябе і ўзгадваюць сябе, перажываючы за каханасьць адно ў аднаго мільёны разоў як упершыню. *Lilā*, сьвет як гульня каханьня вялікай жанчыны і вялікага мужчыны.

sa vai naiva reme, tasmād ekākī na ramate, sa dvitīyam aicchat, sa haitāvān āsa yathā strīpumāṃsau sampariṣvaktāu, sa imam evātmānaṃ dvedhāpātayat, tataḥ patiś ca patnī cābhavatām, tasmād idam ardhabṛgālam iva sva iti ha smāha yājñavalkyaḥ, tasmād ayam ākāśaḥ strīyā pūryata eva, tāṃ samabhavat, tato manuṣyā ajāyanta – “Але ён ня радаваўся. І таму самотны ня радуецца. Ён захацеў другога. І ён стаў такім, як жанчына і мужчына, якія абдымаюць адно аднаго. І такога сябе ён

змусіў рухацца (*apātayat*) ў два бакі (ці “распаўся на два”), і адтаго сталі быць муж (*patī*) і жонка (*patnī*). І таму мы як паловы цэлага – так мовіў Ёйджнявалкйа. І таму гэтая прас-
тора поўніцца толькі жанчынай. Ён быў зь ёй, і адтаго на-
падзіліся людзі”. (*Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad* 1.4.3)

Гук *p* ёсьць праявай змыслу паўнаты, гук *t* – змыслу “таго”, у корані *pat* яны гучаць як рух на той бок да/ад паўнаты. *pat* перакладаецца звычайна як “ісьці, рухацца”. *apātayat* – міну-
лы час ад другаснага кораня *pat-ṇic* – “спрычыніў рух, зару-
хаўся”. *dvedhā apātayat* можна перакласьці як “спрычыніў
дваякі рух”, “зарухаўся ў два бакі, туды-сюды”, або перакла-
даюць як “падзяліўся на два”. Сьпярга ён стаўся як склеш-
чаныя ў адбытках мужчына і жанчына, а пасля прычыніў
дваякі рух. Сьвет адбываецца як каханьне мужчыны і жан-
чыны, выток праявы – іх каханьне.

Досьведна мы ўспрымаем наадварот: асобныя мужчына і
жанчына сустракаюцца, падабаюць адно аднаго, займаюць
ца каханьнем, дасягаюць яго вяршыні і зноў распадаюцца
на асобныя часткі. Тут наадварот: мужчына і жанчына толь-
кі ўзьнікаюць у выніку каханьня. Сьпярга яны на вяршыні
каханьня, пасля яны рухаюцца ў два бакі, і затым стаюцца
мужчынам і жанчынаю. І тады каханьне асобных мужчынаў
і жанчынаў ужо не падзея ў часе, а выйсьце з часу, спроба
падскочыць і на імгненьне дакрануцца да гэтай страчанай
вяршыні, пачатку, ад якога якраз і паходзяць людзі. Тут вы-
маўлена невымоўнае. Бо гаварыць пра недваістае дваістай
мовай можа толькі паэзія. Тут поўны давер да мовы, першас-
ныя змыслы, граматыка як лёгіка традыцыі.

*so heyam īkṣāṃ cakre. katham nu mātmana eva janayitvā
sambhavati. hanta tiro 'sānīti. sā gaur abhavad vṛṣabha itaraḥ.
tām sam evābhavat. tato gāvo 'jāyanta. vaḍavetarābhavad aśvavrṣa*

itarah. gardabhītarā gardabha itarah. tām sam evābhavat. tata ekaśapham ajāyata. ajetarābhavad basta itarah. avir itarā meṣa itarah. tām sam evābhavat. tato 'jāvayo 'jāyanta. evam eva yad idaṃ kiñca mithunam ā pipīlikābhyas tat sarvam asṛjata – “І яна азірнулася наўкол: як нарадзіўшы мяне зь сябе, ён быве са мной? Даволі гэтага, адварнуся. І яна сталася каровай, а ён быком. І ён быў зь ёй. І адтаго нарадзіліся каровы. Яна сталася кабылай, а ён канём. Асьліцай яна, а ён аслom. І ён быў зь ёй. І адтаго нарадзіліся непарнакапытныя. Казой сталася яна, а ён казлом. Авечкай сталася яна, а ён баранам. І ён быў зь ёй. Адтаго нарадзіліся козы і авечкі. Такім чынам ён стварыў усё парнае, аж да мурашоў” (*Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad* 1.4.4).

tām sam abhavat – літаральна: “ён быў зь ёй”, “ён кахаў яе”. Тут “быць” значыць “кахаць”, а каханьне значыць “су-быцьцё”. *sam-bhū* – пераходны дзеяслоў: “каго, што?”. Гук *sa* значыць “разам”, гук *bha* значыць “узьнікаць”. Ён узьнік зь ёй разам. Уся дарога праяўленьня паўстае як любоўная гісторыя, вынікам і ўвасабленьнем якой урэшце выяўляемся мы самі. І гэтае ўсьведамленьне робіць нас пачаткам.

Перашкода

Усе жывыя істоты ў прыродным стане праяўляюць сваю свабоду, паўнату сваіх магчымасцяў. Дзікі воўк напоўніцу воўк, і зьмяя ў балоце цалком, нічым не абмежаваная зьмяя. І толькі чалавек не цалком, а крыху чалавек. Ён як свойская жывёла, як воўк у заапарку, як карова ў кароўніку, як конь у калёсах. Ён праяўляе адсоткаў дзесяць тых магчымасцяў, якія дала яму прырода, і гэтае жыццё лічыць вынікам свайго разьвіцця.

Прагрэс здаецца відавочным дзякуючы павелічэнню і хуткаму абнаўленьню ўсеагчымай тэхнікі, якая нібыта ўсё больш палягчае жыццё. Але называць разьвіццё тэхнікі поступам чалавецтва – тое самае, што называць мадэрнізацыю кароўніка прагрэсам каровы. Калі б разьвіваліся магчымасьці самога чалавека, гэта быў бы яго прагрэс. Але растуць менавіта магчымасьці тэхнікі, а магчымасьці чалавека пры гэтым змяншаюцца. Бальшыня людзей умее толькі карыстацца тэхнікай і зусім ня ведае яе ўладкаваньня. Людзі сталіся нагэтулькі залежнымі ад тэхнікі, што яна кантралюе ўсё іх жыццё, а яны ня здольны ад яе адмовіцца. Правільна было б гаварыць не пра прагрэс чалавецтва, а пра прагрэс сродкаў кантролю над чалавецтвам. Хто кантралюе свойскае чалавецтва?

Усё простае для сучаснага чалавека неверагодна ўскладнена. Каб зрабіць нешта простае і натуральнае, напрыклад, пад'есьці, чалавек сёння робіць тысячы ненатуральных рухаў, кожны зь якіх паасобку не вядзе проста да цэлю. Ён устае а пэўнай гадзіне, сядзе ў транспарт, ідзе ў офіс, робіць там мноства найскладаных дзеяньняў восем гадзінаў запар, каб атрымаць грошы, зайсьці ў краму, купіць ежы, і ўсё

гэта – толькі дзеля таго, каб паесць і пакарміць дзяцей. Рух ад пункту А да пункту Б да беззмысловасці ўскладняецца, улічваючы скрайнюю прастату цэлю. Сучасны чалавек, застаючыся прыроднай істотай, маючы натуральную матывацыю, рэалізуе яе цалком ненатуральна.

Некалі і людзі былі напоўніцу, як ваўкі і зьмеі. У маленстве мы гулялі ў гэтых дзікіх, першабытных, свабодных людзей. Яны былі часткай кола сусветнага суладзьдзя. Іх сьвядомасьць была празрыстай для першапрынцыпу. Простае было для іх простым, і іх магчымасьці былі іх магчымасьцямі, бальшыню якіх мы, народжаныя ў няволі, сёння нават ня можам уявіць. Як ня можа сабе ўявіць паўнату жыцця ваўка народжаны ў заапарку воўк.

Сучасны чалавек лічыць прагрэс сваім уласным прагрэсам, не зрабіўшы для яго нічога, апроч спажываньня яго пладоў, а цывілізацыю і культуру сваімі цывілізацыяй і культурай. Але ніякі воўк ня можа сам пасадзіць сябе ў клетку, і каровы не будуць сабе кароўніка, і чалавек у натуральным стане не загоніць сябе сам у загон. У чым тады змысел гэтага неверагодна ўскладненьня маршрутаў чалавечай энэргіі, татальнага прывязваньня чалавека да тэхнікі, і якнайбольшага ўразаньня яго ўласных магчымасьцяў? Што насамрэч такое гэты дзіўны новы сьвет, у якім мы жывем? Парадокс яшчэ ў тым, што хаця жыцьцё ў сьвеце прагрэсу стаецца толькі лягчэйшым і чалавек прыгэтым выяўляе толькі маленечкую частку сваіх магчымасьцяў, ён стамляецца ўсё больш і больш, і адчувае ўсё менш сілаў і шчасьця. Куды яны сыходзяць?

Ёсьць натуральнае кола, па якім рухаецца энэргія сьвету. Зоры і плянэты круцяцца вакол нябеснай восі, цячэ па колу кроў у целе, вада ператвараецца ў пару і ападае дажджом,

ёсьць кола дня і ночы, месяцу, году. Гэты натуральны адпачатковы рух по коле называецца ў Ведах *ṛta*. Гэта слова ўтвараецца ад караня *ṛ*, які азначае колавы рух, праўду, ісціну, натуральны парадак, тое, што пасьля стала значыць слова *dharma*. Пачаткам гэтага руху лічыцца першы аброк, зроблены самім пачаткам. Аброк у адказ пачатку робіць рух кола няспынным.

annād bhavanti bhūtāni parjanyaḥ anna-saṃbhavaḥ, yajñād bhavati parjanyo yajñaḥ karma-samudbhavaḥ. karma brahmodbhavaṃ viddhi brahmākṣara-samudbhavam, tasmāt sarva-gatam brahma nityam yajñe pratiṣṭhitam. evaṃ pravartitam cakram nānuvartayatīha yaḥ, aghāyur indriyārāmo moghaṃ pārtha sa jīvati – “Зь ежы ўзбываюцца быты, з дажджу ўзбываецца ежа, дождж узбывае з аброку, аброк узбываецца з чыну. Чын з Роду узбытым ведай, зь нязгубнага Род узбыты, таму ўсюдырушны Род у аброку заўжды ўсталяваны. Хто так закручонага кола кручэньня далей ня доўжыць, зламысны, здаволя здоляў, дарэмна жыве ён, Пārтха.” (*Bhagavad-gītā* 3.14-16).

Нарадзіўшыся ў горах, рака цячэ долу, да мора, каб пасьля зноў зьявіцца ракой у горах. Але вось на ейнай дарозе насыпаюць грэблю, і цяпер яна яшчэ круціць турбіны, сілкуючы машыны на заводах навакольных гарадоў. Пры пераадоленьні штучных перашкодаў выпрацоўваецца энэргія. “Эн-эргія” значыць па старагрэцку “нутраная дзея”. Прабгаючы маршрут свайго беззмыслова ўскладненага жыцця, чалавек адначасова круціць жорны сыстэмы, сілкуючы яе сваёй нутраной жыццёвай сілай. Як электрастанцыя яна ўзвышаецца над ракой чалавецтва.

Сучасны чалавек не прыкуты ланцугамі да галераў і шахтаў як нявольнікі старажытнага сьвету, ён проста ўвесь час

сузірае бясконцыя відовішчы, што мякка спакушаюць і пераконваюць яго жадаць, адчуваць і перажываць. Яго ўвага ўвесь час занятая нейкім вонкавым паказам. Ён увесь час старанна працуе, аддаючы электрастанцыі розуму творчую энэргію сваёй сьвядомасьці. Забіраючы чалавечую сілу, яна затым як пан сялянам, вяртае як міласць яе брудныя рэшткі асабліва абраным і пасьпяховым за іх слухмянасьць і кіраўнічыя функцыі.

І самае крыўднае для герояў – гэтая машына ня мае нічога супраць змаганьня з сабой, бо тыя, што кідаюць выклік сыстэме адчужэньня, выступаюць акторамі на сцэне яе тэатра, разводзячы глядачоў на бурлівыя эмоцыі, і тым самым варочаюць жорны заганнага кола з дадатковай сілай. Энэргію, здабытую з руху натуральнага першатворнага кола, электрастанцыя перанакіроўвае ў адваротным напрамку, кідаючы яе супраць самога пачатку. На санскрыце гэта называецца *viparītam* (вычварэньне).

Хто б мог быць стваральнікам і гаспадаром такога мэханізму? Тэорыі змовы прыпісваюць кіраваньне сучасным сьветам асаблівым групам людзей, закулісным элітам, таемным таварыствам. Але сучасны сьвет – вялікі гістарычны праект, пачатак якога аддзелены ад нас тысячагодзьдзямі. Як могуць быць гаспадарамі такога праекту істоты, ня здольныя кіраваць нават уласнымі жаданьнямі, якія ня могуць плянаваць падзеі нават на год наперад, бо парушыць гэтыя пляны можа любая выпадковасьць? Як найбольш яны могуць быць толькі выканаўцамі чужых загадаў. У выпадку сучаснага сьвету адно пакаленьне людзей зьяўляецца сьведкам прычынаў, і толькі яго ўнукі перажываюць наступствы. Дацэльная бязьлітасная воля стаіць жалезнай лёгікай за ўсімі значнымі зрухамі і падзеямі. Каб кіраваць такім праектам, трэба мець у сваім распараджэньні зусім іншы час і іншыя

сродкі кіравання. Час, у параўнанні зь якім чалавечае жыццё – толькі невялікі эпізод. Сродкі, якія чалавек проста не заўважае, успрымаючы іх як частку самога сябе.

Святарныя традыцыі розных народаў гавораць пра тое, што ў чалавецтва ёсць вораг, для якога душа чалавека ўсяго толькі ежа, крыніца энэргіі. Яны называюцца рознымі імёнамі, але нават іх выявы ў розных традыцыях падобныя. Істоты з тонкай існасцю, час якіх цячэ доўга і павольна, здольныя авалодваць чалавечым целам, неўспрымальныя звычайным чынам, для якіх пажыва – чалавечыя пачуцці і перажыванні. Тое, што гэты вораг звязаны з страсцямі, пажадай, гневамі, мае ня толькі маральнае, але і літаральнае значэнне. Традыцыйныя практыкі імкнуцца абараніць чалавека з дапамогай строгай духовай дысцыпліны. І толькі сучасны чалавек жыве бесклапотна, нібы ў поўнай бяспецы, народжаны і выгадаваны на ферме па гадоўлі корму для чортаў.

Для работы электрастанцыі неабходны механізм трансфармацыі, адбору і перадачы энэргіі сьвядомасці, ужыўлены ў кожнага чалавека, прыналежага да сістэмы. Выявіць яго няцяжка, проста параўнаўшы сучаснага чалавека зь дзікім і свабодным чалавекам традыцыйнага сьвету. Трансфарматар зьяўляецца лішнім, дадатковым, не неабходным для натуральнага жыцця складнікам. Уся гэтая мітусня ў заганным коле адчужэння сьвядомасці немагчымая без адпаведнага спосабу мыслення, які яшчэ трэба вывучыць і засвоіць. Менавіта супольная сучасная мова і супольны сучасны розум, што яднаюць людзей у сучаснае грамадства, і зьяўляюцца механізмам адчужэння і трансфармацыі, што адпавядае ўсім неабходным патрабаванням. Менавіта сваю мову і форму розуму людзі дабраахвотна перадаюць сваім дзецям як незаўважны вірус. Пачаўшы зь першых свойскіх

людзей, ферма цяпер імкнецца не пакінуць на зямлі ніводнага вольнага месца. Вакол няма турэмных муроў, але чалавецтва нараджаецца і жыве ў няволі, і ня ведае зь яе выйсьця. І нічога, акрамя розуму і мовы, не трымае ў ёй чалавека.

Супраціў вырачаны на паразу датуль, пакуль здраднікам і даносчыкам зьяўляецца яго сродак. Толькі знайшоўшы і зразумеўшы сродак зьнявольеньня, можна знайсці сродак вызваленьня. Калі сродкам зьнявольеньня зьяўляецца мова і розум, як форма мовы, то менавіта мова зьяўляецца і сродкам вызваленьня. Калі сродак зьнявольеньня зьяўляецца калектыўным, такім мае быць і адваротны сродак. Калі сродак зьнявольеньня выкарыстоўвае барацьбу з сабой як крыніцу энэргіі, то сродак вызваленьня павінен цалком выключаць стварэньне такой дыялектыкі. Калі сучасная мова робіць чалавека часткай сучаснага сьвету, зьяўляецца для яго бесправаднай сувяззю з электрастанцыяй, мурамі яго невідочнай турмы, мова сьвятарнай традыцыі можа стацца сродкам яго вызваленьня зь вялікага праэтку занявольеньня, каб чалавек стаў напоўніцу чалавекам.

Некалі Вртра, вялізарны дэман-дракон, запыніў колавы рух сусьвету. Апутаўшы сабой усё, скаваўшы рэкі, ён пазбавіў багоў улады. Слова *vṛtra* значыць на санскрыце “ворат”, “перашкода”, “покрыў”. Засяродзіўшы на сябе сілу ўсіх рушаў, гандгарваў і дэваў, Індра ўрэшце забіў Вртру ваджрай, зброяй, зробленай з костак руша Дадгйача, які аброк сваім жыцьцём дзеля ўратаваньня ўсіх. Забіўшы Вртру, Індра вызваліў воды і аднавіў рух сусьветнага кола, і тым самым стаў насамрэч Індрам.

Цэль

Слова палітыка перакладаецца з санскрыту як *pīti* (вядзеньне, кіраваньне). Адпаведна, палітык – гэта *netr* (правадыр, кіраўнік), той, хто вядзе. Вядзе куды? Палітыка – майстэрства ставіць цэль (*artha*) і весьці да цэлю. Ставіць цэль значыць выяўляць волю (*vara*), рабіць выбар з усемагчымасьці выбару. Пастаўлены цэль апраўдвае сродкі, стварае каштоўнасьць, дабро і зло, плюс і мінус, задае алгарытм меншых выбараў, стварае сьцег.

Чалавецтвам кіруюць канчатковыя цэлі. Вялікія адказы на пытаньні “у чым змысел жыцьця?”, “навошта жыць?”. Збаўленьне, пустата, вызваленьне, несьмяротнасьць. Як толькі дадзены адказ на такое пытаньне, у ім наперад зададзены алгарытм дасягненьня цэлю. Дасягненьне цэлю адкладаецца, але па дарозе да яе ён робіць высілки, аддае сілу, круціць колы. Па дарозе да вялікіх цэляў чалавецтва стварае культуру і цывілізацыю. Колькі канчатковых цэляў, столькі і культураў. Рэлігіі – гэта вялікая палітыка, вялікі праект, статкі і іх пастухі.

Але чаму ўвогуле чалавек задае гэтыя пытаньні: “у чым змысел жыцьця?”, “навошта я живу?”. Выява мае змысел, і змысел мае выяву. Няма выявы бяз змыслу і змыслу без выявы. І хаця выява можа мець мноства змыслаў, і змысел выяўляцца мноствамі выяваў, гэта толькі перашыфроўка першаснай сувязі. Выява і змысел – два бакі аднаго. Выява гэта мяжа, а змысел – нутро, аднаго і таго самага. Першаснае неабмежаванае дзеліцца і выява стварае змысел, але ўнутры і вонках межаў застаецца бязьмежнае.

Чалавек знаходзіць сябе як выяву і пытае, у чым мой змысел? Сваё жыццё, свой час ён знаходзіць як змысел. Але гэтае пытаньне ўлучае яго ў парадак прычыны і абумоўленасьці. Яно робіць яго рэччу сярод рэчаў. І знаходзяцца хітрыя мудрацы, што ласкава прапаноўваюць яму свае канчатковыя адказы. І як толькі ён прымае адзін з канчатковых адказаў, ён аддае свой час вялікаму праекту, якім усё апраўдана. І знойдуцца апэратары канвэера, што размяркуюць меншыя цэлі і паставяць меншыя задачы. Змысел праекту толькі ў тым, каб скрасьці і заняволіць сьвятарны час чалавека, зрабіць яго крыніцай энэргіі для электрастанцыі. Запрэгчы яго круціць нявольнічыя колы цывілізацыі па дарозе да вялікага цэлю. І ёсьць спажывец у гэтай энэргіі.

Але ёсьць адказ на пытаньне пра змысел жыцця. Гэтае пытаньне мае змысел толькі тады, калі здзяйсняецца толькі адна магчымасьць, калі так, але не інакш. І тады пытаньне пра змысел жыцця значыць: чаму менавіта так? а таксама: як менавіта мае быць? Але калі здзяйсняюцца ўсе адмены адразу, усе магчымасьці, пытаньне страчвае свой змысел. І так, і так, і інакш. Кола часу здзяйсняе ўсе адмены, і кожнае жыццё – імгненьне вялікага часу. І з гледзішча сяродка кола час дадзены ўвесь адразу, і толькі перажываецца як працягласьць. Усемагутнасьць, здзяйсненьне ўсемагчымасьці здымае пытаньне і задае новае.

Калі чалавек выява, ён ужо і змысел і цэль. І сярод усеагульнай прычыннасьці і разумнасьці ўсяго, самае дзіўнае – гэта ягонае пытаньне. У ім, як загадка таявы, хаваецца адказ. Як можа быць няведаньне прычыны сярод усеагульнай прычыннасьці? І калі гэты змысел задае сваё пытаньне, гэта значыць, што гэтая беспрычыннасьць, свабода ад абумоўленасьці і ёсьць яго змысел. Свабода – *sva-bhāva*, сваё быцьцё, – *sva-rūpa* свая ява, – *sva-prakṛti*, свая прырода, *sva-artha* – свой

змысел, свой цэль. Чалавек зыходзіць з пачатку і тым самым ужо ёсць яго цэлем, і гэты цэль – свабода і яе здзяйсненне, воля, выбар (*vara*).

Свабода як выбар, свабода як адказ сам па сабе стварае вялікі цэль, вялікую палітыку і вялікую культуру, супрацьлеглую вялікаму праекту заняволення. *tadā draṣṭus svarūpe'vasthānam* – “тады зорца ўсталёўваецца ў сваёй яве”, становіцца самім сабой – так фармулюе цэль йогі Патаньджалі (*Yoga-sūtrāṇi* 1.3).

Горад багоў

Альфабэт і пісьмо, якім звычайна пішуць на санскрыце, называецца *Devanāgarī*. Гэтае слова утвараецца з двух: *deva* – “бог”, і *naḡara* – “горад”. Гэта слова выняткавае (*nirpātanam*) з гледзішча граматыкі. Калі зразумець яго як *devānām naḡarī* (“горад багоў”), ёсць анамалія ў *vṛddhi* першага складу *naḡarī*, калі ж гэта *taddhita*-ўтварэнне – *devanagarād āgatā* (*lipiḥ*) “(пісьмо), што паходзіць з гораду багоў” – яно мелася б выглядаць як *daivanagarī*. Таму некаторыя лічаць, што да слова *nāḡarī* (“гарадзкі”) маглі проста дадаць пасля слова *deva* (“бог”). Але ёсць і іншыя, старажытныя выняткі такога ж роду, дзе на *vṛddhi* замяняецца першы склад другой часткі самāсы. Важна іншае: тое, што пісьмо і альфабэт санскрыту ў культуры больш за тысячу гадоў называецца “горадам багоў” ці лічыцца “паходзячым з гораду багоў”, ня можа быць безмысловым. Хто такія дэвы, багі? Што такое горад багоў і дзе ён знаходзіцца? І чаму альфабэт санскрыту называецца горадам багоў або паходзіць зь яго?

У ітігасах і пурāнах сусьвет уяўляе сабой яйка Роду (*brahma-aṇḍa*), у якім змяшчаюцца ніжэйшыя, сярэднія і вышэйшыя сьветы (*loka*). У сяродку кола сьвету (*pari-maṇḍalaḥ*) узвышаецца як агонь бяз дыму (*vi-dhūma iva pāvakaḥ*) залатая гара (*kanaka-parvataḥ*) Мэру (*meruḥ* – *Mahābhārata* 6.7.8). Яе схілы чатырох кветаў, вакол яе як пялёсткі лотаці знаходзяцца выспы-мацерыкі (*dvīpa*). Праз гару Мэру праходзіць вось сусьвету, над ёй вісіць канцавосная зорка, Зорны Кол (*dhruva*), яе абыходзяць вакол сонца, месяц і зоры (*Mahābhārata* 6.7.14). На схілах гары Мэру жывуць дэвы (багі).

На традыцыйных выявах гару Мэру звычайна паказваюць зь выршыняй долу. Як і ў выпадку сусьветнага дрэва (*aśvattha*),

карані якога ўверсе, а галіны ўнізе (*Mahābhārata* 6.37.3), гэта сымбаль пачатку ўверсе. З другога боку, перагорнутая вяршыня гары ўтварае два ўзаемапранікнутыя трохкутнікі, шасьціканцовую зорку, сымбаль сувязі магара і магуты, мужчынскага і жаночага. Нечаканае знаньне гэты сымбаль дае ў сувязі з паданьнем пра зьбіцьцё акіяну: Зрабіўшы вяршыню Меру (гару Мандару) пестам, а сусьветнага зьмея Шешу вяроўкай, дэвы і асуры (дэманьы, старэйшыя браты дэваў) зьбілі акіян малака (*kṣīrodadhi*), і здабылі напой нясьмерця (*amṛta*). Выпіўшы яго, яны зрабіліся неўміручымі (*amara*).

Горад багоў, сталіца ўладара дэваў, Індры, знаходзіцца на гары Меру і называцца *amarā* (несьмяротная) ці *amarāvati* “сяліба несьмяротнасьці”. *amarā* ў жаночым родзе значыць таксама “матка”, што перагукаецца з *mātṛkā*. Горад несьмяротных ня могуць наведць і ўбачыць няправедныя істоты (*Mahābhārata* 3.43.38). Чароўная гара і горад багоў на ёй – агульнае месца ў міталёгіях інда-эўрапейскіх народаў, прыкладам Алімп у старажытных грэках.

Гара ўтварае вэртыкальны вымер. Яе вяршыня – Адно, пачатак праявы і канцавось сьвету, а аснова – мноства праяўленага. Трохкутнік схілаў гары зьяўляецца сьцегам праявы ад Аднаго да мноства. Гэта вэртыкальная, мэтафізычная мапа сусьвету, жыхар якога ўлучаны ў вэртыкальную аброчную размову розных пластоў рэчаіснасьці. Ідэнтыфікацыя гары багоў на мапе нашай зямлі будзе толькі сымбалем, праекцыяй ідэі, прымальнай толькі ў такой якасьці – вёсцы ўгору, да рэчаіснасьці вышэйшага парадку.

Для славянскага вуха слова *pagara* нібы гаворыць “на гары”. Дзіўным чынам, але сапраўды горад – гэта месца на гары. Слова *pagara* (горад) звычайна ўтвараюць паводле варткіі

да сутры Пāṇini 5.2.107 ад *paḡa* (гара), якая ў сваю чаргу ўтвараецца ад *pa* (не) і караня *ḡat* (ісьці, рухацца) паводле 5.2.107 і значыць “нерухомы, непарушны”. Назву гары Меру ўтвараюць ад караня *mī* (усталёўваць, грунтаваць, будаваць, мерыць) ці *mā* (мерыць, фармаваць, ствараць) афіксам *ru* (*Uṇādi* 4.110). І тут сугучча таксама выяўляецца дарэчы. Вось кола сусьвету, што праходзіць праз гару Меру зьяўляецца непарушнай кропкай дачынення ўсяго рухомага (*jagat*), мерай руху. Вось кола – гэта месца, дзе адсутнічае час, і таму гэта месца несмяротнасьці. Горад багоў – гэта восевае, непарушнае, палярнае месца, блізкае да вяршыні першапачатку.

Але горад утвараецца яго жыхарамі, і ў гэтым змысьле горад багоў – гэта збор багоў. Хто такія багі? Слова *deva* (бог) утвараецца караня *div* (зьзяць, гуляць, спаборнічаць). У беларускай ад гэтага караня засталіся “дзівіцца, здзіўляцца, дзіўны” і “дзеўка”. Слова *div* (*dyauḥ*) значыць таксама “неба”. Дзіўныя сьветлыя істоты, несмяротныя жыхары нябёсаў, гульцы бясконцых гульняў, пра якія распаўядаюць шматлікія паданьні, бясконцыя спаборнікі асураў.

Усе дэвы маюць сваю ролю, функцыю, увасабляюць сабой пэўныя сілы сьвету. Няма дэваў, якія былі б проста прадстаўнікамі роду дэваў. Любая ідэя, катэгорыя ў выніку выяўляецца ўвасобленай дэвам. Агонь, вада, вецер. Дэвы шматпрысутныя, бо ёсьць паўсюль, дзе прысутнічае ўвасобленая імі зьява. Як бог агню ёсьць у кожным агні. У гэтым змысьле яны несмяротныя. Як, калі агонь гасьне, яго відзея, крыніца яго праявы гарыць заўсёды. Дэвы маюць змысел толькі ўсе разам, у дачыненьні адно да аднаго, як кола багоў, як і існасьці, якія яны ўвасабляюць. Узьнікненьне, радавод дэваў цалком супастаўляецца са сьцегам праявы таттваў. Дэвы – гэта ўвасобленыя, сьвядомыя, дзейныя відзеі, вонкавыя,

зьяючы бок Ведаў. Корань *vid* (ведаць, відзець) нездарма адваротны кораню *div* (зьяць), як адваротныя адно аднаму змыслы “відзець” і “дзівіцца”. Тыя, пра каго пурāны распа-
вядваюць гісторыі, апісваюцца як таттвы ў ведāнтах. Індра,
ўладар багоў, зьяўляецца Атманам ва ўпанішадах. Сāйаṇа
называе дэваў жыццёвымі дыхамі сусьвету (*prāṇa*).

З пачатку ўтвараецца ўсё і працягвае быць аформленым
пачаткам. Таму кожны з дэваў зьяўляецца ўвасабленьем,
mūrti прынцыпу, і ў гэтым змысьле ушаноўваецца як самы
галоўны. Атаясамленьне сябе з пачаткам (*tat tvam asi*)
адрозьнівае дэваў ад іх ворагаў асураў, якія атаесамляюць
сябе зь целам (гл. гісторыю вучнёўства ў Праджāпаті Індры
і Вірочаны – *Chāndogya-upaniṣad* 8.7.12).

Альфабэт (*varṇa-sakram*) – гэта кола формаў, лучнасьць
фанэмаў, прагукаў мовы. *Varṇa*, прагук – складнік, які раз-
розьнівае змысел. Усё складанае разумеецца з дапамогай
простага. Для разуменьня сказ (*vākya*) дзеліцца на словы
(*pada*), словы на асновы (*prakṛti*) і афіксы (*pratyaya*) і ўрэш-
це ўзводзяцца да каранёў (*dhātu*). Карані зьяўляюцца крыні-
цай змыслу, які з кожным разам больш звужаюць афіксы
(*pratyaya*). Такім чынам пры разуменьні адбываецца зварот
да найбольш агульных змыслаў. Карані, афіксы, часьціцы
зьяўляюцца абмежаваньнем яшчэ больш агульных змыслаў,
якія выяўляюць прагукі. Варны разьмяжоўваюць, падзяля-
юць адзіны, першасны змысел, і далей спалучаючыся, утва-
раюць карані, зерні (*br̥ja*) больш пэўных змыслаў. Не бывае
выявы бяз змыслу і змыслу без выявы. Сувязь выявы і змыслу
абавязковая (*nitya*). Уласна праходжаньне ў два бакі поўнага
сьцегу праявы мовы, ад адзінага змыслу да прагукаў, ад пра-
гукаў да каранёў, ад каранёў да словаў, ад словаў да сказу і назад,
называецца вйāкараṇай (*vyākaraṇam*), граматыкай санскрыту.

З гледзішча вйāкараңы фанэмы санскрыцкага альфабэту маюць змысел. Яны выяўляюць найбольш агульныя ідэі, для ўтварэньня якіх дастаткова самой сьвядомасьці. Кола варнаў, альфабэт санскрыту – гэта Веды, аснова знаньня. І ў гэтым змысьле кожны гук альфабэту зьяўляецца ўвасабленьнем боства, дэвы, а іх сукупнасьць утварае горад багоў, *deva-paṣaram*, вэртыкальнае непарушнае месца несьмяротнасьці, мярэжу змыслу. Таму пісьмо, якое зьяўляецца яго зрокавай праекцыяй, называюць *devanāgarī*, пісьмом гораду багоў.

मृगशिरा

Agram

(Ṛg-vedaḥ 10-129)

nāsad āsīn nó sād āsīt tadānīm
nāsīd rájo nó vyò mā paró yát |
kīm āvarīvaḥ kúha kásya śármann
ám bhaḥ kīm āsīd gáhanam gabhīrám |1|
ná mṛtyúr āsīd amṛtaṁ ná tárhi
ná rátryā áhna āsīt prakatáḥ |
ānīd avātám svadháyā tát ékaṁ
tásmād dhānyán ná paráḥ kīm canāsa |2|
táma āsīt támasā gūḍhám ágre
'praketaṁ salilám sárvam ā idám |
tucchyénābhv ápihitam yád āsīt
tápasas tán mahinājāyataĩkam |3|
kāmas tát ágre sám avartatādhi
mánaso rétaḥ prathamám yád āsīt |
sató bándhum ásati nír avindan
hṛdí pratṣyā kaváyo manīṣā |4|
tiraścno vítato raśmír eṣām
adháḥ svid āsīt3d upári svid āsīt3t |
retodhā āsan mahimāna āsan
svadhā avástāt práyatiḥ parástāt |5|
kó addhā veda ká ihá prá vocat
kúta ājātā kúta iyám vísrṣtiḥ |
arvāḡ devā asyā visárjanenāthā
kó veda yáta ābabhūva |6|
iyám vísrṣtir yáta ābabhūva
yádi vā dadhé yádi vā ná |
yó asyādhyakṣaḥ paramé vyòman
só aṅgá veda yádi vā ná véda |7|

Пачатак

(Рґ-веда 10-129)

Ні няіснае ісьнела, ані існае ісьнела тады,
ня ісьнела неба, ані прастор, што вышэй.
Што хавалася? Дзе? Чым сховам?
Ці вада ісьнела бяздонна, глыбока? |1|
Ні сьмерць, ні нясьмерце ісьнела тады,
ня ісьнела ночы і дня пракмета.
Бяз дыху дыхала тое адно самадзейна,
і ад яго іншага звыш анічога ня йснала. |2|
Цемра, схаваная цемрай ісьнела спачатку,
непракметнай вадою было ўсё гэта.
Што ісьнела пустое, пустым сукрыта,
магутою жару ўзьнікла тое адно. |3|
Жаданьне зь яго напачатку ўзьнікла,
якое было семенем першым мыслу.
Мяжу існага ў няісным знайшлі празорцы ў сэрцы,
зыскуючы мысла-воляй. |4|
Папярочна працягнута рыса іх,
ніз ці ісьнеў, ці ісьнеў верх?
Семя-дайнымі сталі, магавітымі сталі,
самадзеньне зьнізу, прайманьне зьверху. |5|
Хто напраўду ведае, хто тут пракажа,
адкуль узьнік, адкуль гэты вытвар?
І багі пасья яго вытварэньня ўзьніклі.
Хто ведае, адкуль ён узбыўся? |6|
Гэты вытвор ад якога ўзбыўся,
ці то зьдзеяны, ці то не,
хто яго назорца на вышнім небе,
ён пэўна ведае, або ня ведае. |7|

Быцьцё існага

nāsato vidyate bhāvo nābhāvo vidyate sataḥ, ubhayor api dr̥ṣṭo'ntas tv anayos tattvadarśibhiḥ – “Няіснае быць ня можа, што існа, ня быць ня можа. Мяжа іх абоіх відна тым, што тоествы ба-чаць.” (*Bhagavad-gītā* 2.16).

Корань *bhū* (быць), ад якога ўтвараецца *bhāva* (быцьцё) мае змысел “узьнікаць”. Быцьцё значыць узьнікненьне. Небыцьцё (*abhāva*) значыць зьнікненьне. Таму быцьцё мае наўвек час. Час – гэта час быцьця. Быцьцё супадае з часам. Ад кораня *bhū* ўтвараецца словы *bhūti* (багацьце, збытак), *bhūyas* (“большы, больш многі” – параўнальная ступень ад *bahu* “многі”), *bhūri* (многа). Быцьцё значыць множнасьць і павелічэньне. Узбытае расьце і множыцца. Быцьцё ўжо зьмяшчае ў сабе быты (*bhūta*) як свой працяг. Ад кораня *bhū* ўтвараюцца словы *bhū* (зямля, быцьцё) і *bhūmi* (зямля, паверх). Быцьцё – маці, прырода незьлічонах бытаў. Старагрэцкае слова φύσις (“прырода”) паходзіць ад таго самага кораня *bhū* (быць, узьнікаць).

Корань *as* (ёсьць), ад якога ўтвараецца *sat* (існае) змыслу часу ня мае. Слова *sat* значыць “існае, якое ёсьць” – гэта дзейны дзеепрыметнік цяперашняга часу. Існае – заўсёдыны цяперашняе, дзейнае. Ад кораня *as* у санскрыце не ўтвараецца неазначальнік, замест якога ўжываецца выява *bhavitum* (“быць”) ад кораня *bhū*. Бо неазначальнік мае змысел будучага часу – “быць” значыць “каб быць”, адзін чын дзеля іншага чыну. Ад кораня *as* утвараецца выява са змыслам дзейнага мінулага часу (*āsīt* – “ісьнеў”), калі чын адзін і тады, і цяпер, але немагчыма ўтварыць выявы залежнага стану. У такіх выпадках *as* адразу замяняецца коранем *bhū*. Магчымасьцяў мовы цалком стае, каб вытварыць усе гэтыя

ненаяўныя выявы, але змысел кораня *as* унікае двойства, адмаўляецца быць у залежным стане, быць дзеля іншага чыну, настойваючы на сваім адзінстве. Існае адно, само і заўсёды.

Тое, што ў няіснага (*asat*) няма быцця (*bhāva*), значыць, што няіснае ня можа ўзьнікнуць, быць. Тое, што ня ёсць, ня можа быць. Быць, узьнікнуць можа толькі існае. Быццё можа быць толькі быццём існага. Тое, што ў існага (*sat*) няма небыцця (*abhāva*), значыць, што існае ня можа знікнуць, ня быць. Тое, што ёсць, ня можа знябыцця, знікнуць. Знікнуць, знябыцця можа толькі бытае (*bhūta*), але гэта ня цягне за сабой зніканьня таго, быццём чаго яно зьяўляецца, існага.

Слова *sam-bhava* (магчымае) значыць “з-быўнае”, магчымае як сумяшчэньне бытаў. *A-sambhava* (немагчымае) значыць несумяшчальнасьць бытаў. Незьлічоныя сьветы (*bhuvana*) ўзбываюцца як лучнасьці спалучальных магчымасьцяў. Існае (*sat*) як пачатак быцця (*pra-bhava*) ёсць усемагчымасьць (*sarva-śakti*). Няіснае (*a-sat*) – немагчыма (*a-śakya*), бо ня можа быць.

satō bāndhum ásati nír avindan hrđi prafṣyā kaváyo manīṣā – “Мяжу існага ў няісным знайшлі празорцы ў сэрцы, зыскаючы мысла-воляй” (*R̥g-veda* 10.129.4). Паміж імі, існым і няісным, відна (*dr̥ṣṭaḥ*) мяжа, канец (*antaḥ*). Таму ні існае, ні няіснае – не бясконцае (*an-anta*). Таму бясконцым можа быць толькі большае, вышняе, іншае за існае і няіснае (*sad-asat-para*), гаварыць пра якое можна толькі адмоўна.

nāsad āsīn nó sād āsīt tadānīm nāsīd rájo nó vyòtā paró yát – “Ні няіснае ісьнела, ані існае ісьнела тады, ня ісьнела неба, ані прастор, што вышэй” (*R̥g-veda* 10.129.1). Тое, што мае мяжу, мае іншага. Што мае іншае – не адзінае. Неадзінае ня можа

быць пачаткам, бо пачатак мае быць пачаткам усяго. Таму пачатак – бясконцы, вышэйшы за існае і няіснае. *ananta deveśa jagannivāsa tvam akṣaram sad-asat-tat-param yat* – “Бясконцы, пан бостваў, сяліба сьвету, нязьнікны, ад існа-няіснага вышні” (*Bhagavad-gītā* 11.37).

Быцьцё (*bhāvaḥ*) знаходзіцца, ведаецца (*vidyate*). Небыцьцё (*abhāvaḥ*) не знаходзіцца, ня ведаецца (*na vidyate*). Знаходжаньне, веданьне падзяляе быцьцё і небыцьцё. Корань *vid* у санскрыце мае змыслы “ведаць, знаходзіць, быць”. Калі нешта “маецца”, яно знаходзіцца, ведаецца, відзіцца. “Няма” значыць не знаходзіцца, ня ведаецца, ня відзіцца. Быць значыць быць ведамым, знаным, знаходным, успрыманым. Быць значыць быць яўным. Быць ведамым значыць быць гэтым, быць у чужаньні.

Быцьцё існага сьведчыцца, ведаецца чужаньнем (*cit*), адбываецца ў чужаньні. У чужаньні, веданьні ўсё ўзьнікае і зьнікае, узбываецца і зьнебываецца. Чужаньне – прастора быцьця. Таму чужаньне большае за быцьцё і насамрэч чувае існае. Парай чужаньню (*cit*) зьяўляецца не быцьцё (*bhāva*), а існае (*sat*), што не зьнікае пры зьнікненьні як і чужаньне, адносна якога адбываецца час. Скрозь быцьцё чужае відзіць існае. Паміж чужым і існым узьнікае быцьцё.

Несупадзеньне існага (*sat*) і чужага (*cit*) спараджае быцьцё, час, узьніканьне і зьніканьне. Чужае зьвернута да існага, разрозьнівае, дзеліць існае, і ў гэтым нібы меншае за існае. Але чужае чувае, ведае мяжу існага і няіснага, і тады выступае з існага, перабольшвае існае, аказваецца большым за існае і няіснае. Зьвернутае да сябе, чужае знаходзіць сябе існым, а існае чужым. У самачужаньні існае і чужае супадаюць і перабольшваюцца.

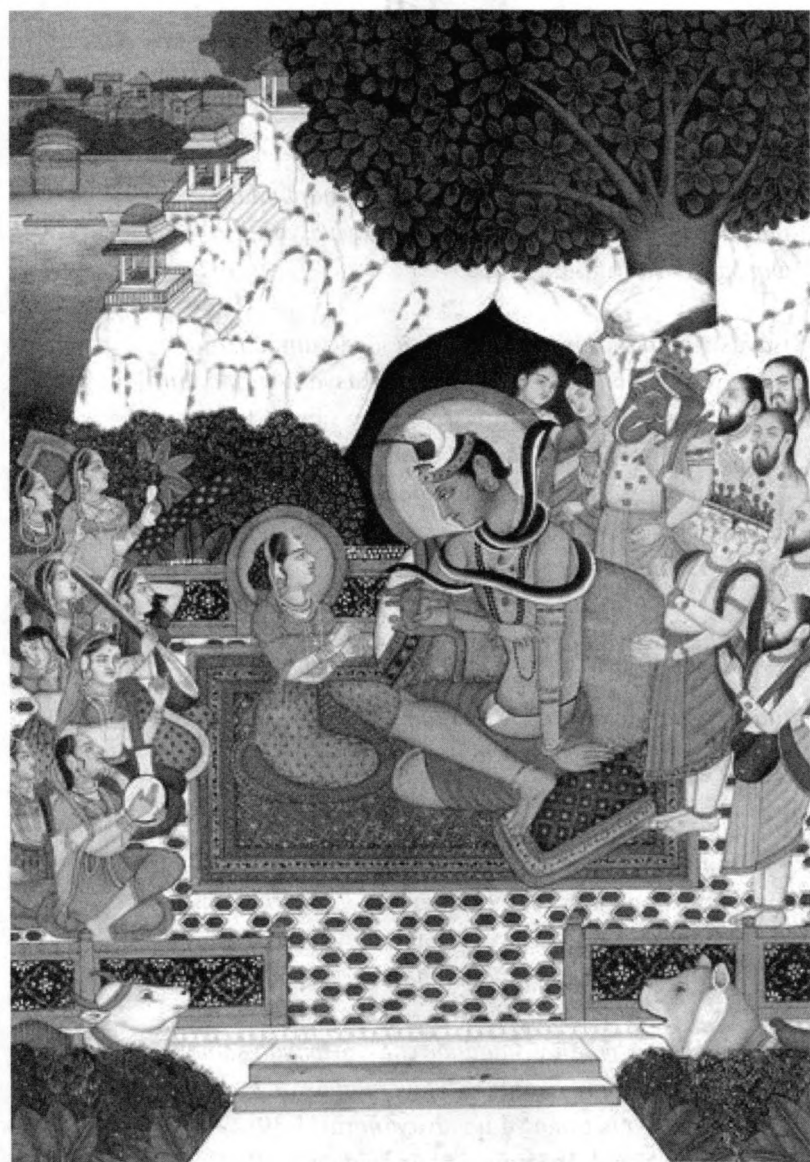
tad dhedaṃ tarhy avyākṛtam āsīt. tan nāmarūpābhyām eva vyākriyatāsau nāmāyam idaṃrūpa iti. tad idam apy etarhi nāmarūpābhyām eva vyākriyata asau nāmāyam idaṃrūpa iti – “Тады гэта было нераскрытым. Яно раскрылася іменем і явай – той яго імя, гэта яго ява. І цяпер яно раскрываецца іменем і явай, той яго імя, гэта яго ява.” (*Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad* 1.4.7). Праява імені і явы адбываецца як раскрыццё і суадпаведнасьць таго і гэтага. Тое – яго тое, і гэтае – яго гэтае. Ён стварае адпаведнасьць таго і гэтага тым, што робіць тое – тым гэтага, а гэтае – гэтым таго, імя – іменем явы, і яву – явай імені. “Гэта – тое, тое – гэта” – гэта і робіць чужаньне, пазнаваньне ў гэтым таго. У чужаньні існае стаецца іменем, тым, а быццё явай, гэтым. Таму праява пачынаецца як раскрыццё чужаньня (*cit*) і існага (*sat*).

Называньне іменем явы, сувязь (*yoga*) імені і явы завецца мовай. Мовай называецца адпачатку веда, знаходжаньне. Таму праява імені і явы, таго і гэтага аказваецца прайвай мовы. Мова як адзінае абодвух папярэднічае абодвум. Таму ўсё бытнае напраўду паходзіць з мовы і прасягаецца мовай. *māyā śo ānnaṃ atti yó vipáśyati yáḥ prāṇiti yá īm śṛṇóty uktám, amantávo mām tá úpa kṣiyanti śrudhí śruta śraddhivám te vadāmi* – “Мной ежу той есьць, які бачыць, які дышае, слухае сказ які, несьвядома жывуць ува мне яны, слухай, чуйны, верна кажу я” (*R̥g-veda* 10.125.4).

Мяжа (*antaḥ*) існага і няіснага ўбачана тоества-зорцамі (*tattva-darśī*). Успрыманьнем мяжы існага і няіснага чужанае перасягае мяжу несьмяротнасьці. *atha ya ātmā sa setur dhṛtir eṣāṃ lokānām asaṃbhedāya. naitaṃ setum ahorātre tarato na jarā na mṛtyur na śoko na sukṛtam* – “Вось гэты Сам (*ātman*), ён насып, мяжа, сутрым дзеля незьмяшэньня гэтых сьветаў.

Не пераходзяць гэтую мяжу ні дзень, ні ноч, ні старасьць, ні сьмерць, ні гора, ні дабрачын” (*Chāndogya-upaniṣad* 8.4.1).

Адпаведнасьць таго і гэтага, зводнасьць гэтага да таго завецца тоествам (*tattva*). Слова *tattva* ўтвараецца афіксам *-tva*, што ўжываецца ў змысьле *tasya bhāvaḥ* (яго быцьцё). Быцьцё таго – значыць быцьцё існага, іста (*sattva*). У гэтым змысьле тоества і іста, ісьціна супадаюць. У тоестве існае пазнаецца як сапраўды існае – істае. Знаньне тоества спраўджвае бытнае як быцьцё і выяву існага, зьвярае яго зь існым, пазнае яго адпаведным існаму, іставым. Уведаньне тоества сябе супадае з самаіставаньнем. Тоества, адпаведнасьць таго і гэтага, становіць істу мовы.

Tat

(Īśāvasya-upaniṣad)

Oṃ

pūrṇam adaḥ pūrṇam idam pūrṇāt pūrṇam udacyate |
pūrṇasya pūrṇam ā-dāya pūrṇam evāvaśiṣyate ||
Oṃ śāntiḥ śāntiḥ śāntiḥ ||

īśāvāsyam idam sārvaṃ yāt kiñ ca jāgatyām jāgat |
téna tyakténa bhuñjīthā mā gṛdhaḥ kásya svid dhánam |1|
kurvánnevéhá kármāṇi jijīviśécchatām sámāḥ |
evām tváyi nānyáthetò'sti ná kárma lipyate náre |2|
asuryā nāma té lokā andhéna támasāvṛtāḥ |
tāmś té prētyābhi gacchanti yé ké cātmaháno jánāḥ |3|
ánejad ékaṃ mánaso jávīyo

naínad devā āpnuvan pūrvam árṣat |
tád dhāvato 'nyān átyeti tīṣṭhat
tásminn apó mātariśvā dadhāti |4|
tád ejati tán naíjati tád dūré tád v antiké |
tád antár asya sárvasya tád u sárvasyāsyā bāhyatāḥ |5|
yás tú sárvāṇi bhūtānyātmánnevanu páśyati |
sarvabhūtéṣu cātmānaṃ táto ná ví jugupsate |6|
yásmint sárvāṇi bhūtānyātmáivābhūd vijānatāḥ |
táttra kó móhaḥ káḥ śóka ekatvám anupáśyataḥ |7|
sá páryagāc chukráṃ akāyám avraṇám
asnāvirám śuddhám ápāpaviddham |

kavír manīṣṭ paribhūḥ svayambhūr
yāthātathyató 'rthān vyàdadhāc chāśvatībhyaḥ sámābhyaḥ |8|
andhām támaḥ práviśanti yé 'vidyām upāśate |
táto bhūya iva té támo yá u vidyāyām ratāḥ |9|
anyád evāhúr vidyāyā anyád āhur ávidyāyāḥ |
íti śuśrūma dhīrāṇāṃ yé nas tád vi cacakṣiré |10|

Тое

(Іщāvасйа-упанішад)

ОМ,

Поўнае тое, поўнае гэта, паходзіць ад поўнага поўнае,
адняўшы ад поўнага поўнае, толькі поўнае і застаецца.
Ом, спакой, спакой, спакой.

Уладар асягае ўсё гэта, тое, што рушыць у сьвеце,
пакінутым ім жывіся, ня прагні чужога скарба. |1|
Учыняючы так тут учынкi, жадацьме пражыць стагодзьдзе,
і калі ты ў гэтым ня іншы, ня брудзіць чын чалавека. |2|
Бяссонцыя тыя сьветы, цемрай сьляпой ахінуты,
рушаць туды, зыйшоўшы, самазабойныя людзі. |3|
Непарушна адно, што за мысел хутчэй,

недасяжна для Дзіваў, што рушыла першым,
Тое, стоячы, тых, што бягуць, абганяе,

на ім воды трымае Ўзьнікаючы ў Маці. |4|
Тое рушыць і Тое ня рушыць, Тое блізка і Тое далёка,
унутры ўсяго гэтага Тое, ўсяго вонках гэтага Тое. |5|

Але які спазірае ў сабе ўсе быты суцэльна,
і ўва ўсіх бытах сябе, той ня страшыцца болей. |6|
Для якога вызнаўцы сталі сабой самім усе быты,
у таго, хто бачыць адзінства, якая аблуда ці гора? |7|
Усё асягнуў ён сьветлы, бясьцельны,

бязранны, безганны, безжыльны, прычысты,
рухазор, мыславолец, свабытны, паўсюдны,

які ўсё разьмерыў на вечныя векі. |8|
У цемру сьляпую ідуць, якія шануюць няведу,
і ў яшчэ большую цемру, якія здаволены ведай. |9|
Тое іншым завуць ад веды, іншым завуць ад няведы -
так мы чулі ад мудрых, што Тое нам паказалі. |10|

vidyām cāvidyām ca yás tád védobháyaṃ sahá |
 ávidyayā mṛtyúm tīrtvā vidyáyāmṛtam aśnute |11|
 andhām támaḥ práviśanti yé 'sambhūtim upāsate |
 táto bhūya iva té támo yá u sámabhūtyām ratāḥ |12|
 anyád evāhúḥ sambhavād anyád āhur ásambhavāt |
 ítī śuśrūma dhītrāṇām yé nas tád vi cacakṣiré |13|
 sámabhūtim ca vināśām ca yás tád védobháyaṃ sahá |
 vināśéna mṛtyúm tīrtvā sámabhūtyāmṛtam aśnute |14|
 hiraṇmáyaena pātreṇa satyásyāpihitaṃ múkham |
 tát tvám pūṣann ápāvṛṇu satyádharmaḡya drṣṭáye |15|
 pūṣann ekarṣe yama sūrya prājāpatya
 vyūha raśmīn sámūha téjo
 yát te rūpām kályāṇatamaṃ tát te paśyāmi
 yò 'sān asáu púruṣaḥ sò 'hám asmi |16|
 vāyúr ánilam amṛtam áthedām bhásmāntaṃ śárīram |
 āūṃ kráto smara kṛtām smara kráto smara kṛtām smara |17|
 ágne náya supáthā rāyé asmān
 vísṽāni deva vayúnāni vidvān |
 yuyodhy āsmáj juhurāṇám éno
 bhūyiṣṭhām te námaükṭim vidhema |18|

OM kham brahma ||

Той, хто няведу і веду ведае разам абедзьве,
сьмерць перасекшы няведай, ведай сягае нясьмерця. [11]
У цемру сляпую ідуць, якія шануюць няўзбытак,
і ў яшчэ большую цемру, якія здаволены ўзбытам. [12]
Тое іншым завуць ад узбыту, іншым завуць ад няўзбыту -
так мы чулі ад мудрых, што Тое нам паказалі. [13]
Які і ўзбытак, і згубу ведае разам абое,
згубай сьмерць перасекшы, узбытам сягае нясьмерця. [14]
Залата-кветным кругам закрыта ісьціны вусьце,
Тое адкрыў мне, Годзе, для праўды й ісьціны зору. [15]
Год, Руш адзіны, Стрым, Сьветач,
сып промні, зьбяры сваё зьяньне,
твой той вобраз найлепшы, што бачу,
Той я ёсьць, я ёсьць гэты Продак. [16]
Дых – у нясьмертны вецер, у спопел – гэтае цела.
ОМ, воля, помні чын, воля,
помні, воля, чын помні! [17]
Агонь, вядзі добрасьцегам у рай нас,
бог, веднік дарогаў,
адбі ад нас ліха крывое,
мы дамо табе большую славу. [18]
ОМ, род – прастор.

Імя пачатку

Ом – першы гук, які гаворыць немаўля, гук, які мычаць сьвятарныя каровы у Індыі, гук, якім пачынаюцца ўсе мантры і гімны Ведаў. Слова *praṇava*, якім называецца склад ом, утвараецца ад прыстаўкі *pra* (наперад) і кораня *li*, што мае два асноўныя змыслы – “зрушвацца зь месца, пачынацца” і “праслаўляць”. Ад яго ўтвараюцца словы *pava* і *pavīṇa* (новы), а часьціца *li* значыць “цяпер, вось, ну”. Праṇава значыць “абнаўленьне, пачынаньне з пачатку” і “праслаўленьне”. Гэта знак звароту да пачатку, сымбаль санātана-дгармы, ведавай спадчыны. *praṇavaḥ sarvavedeṣu śabdaḥ khe pauruṣam nṛṣi* – “Я ў ведах праṇава, ў людзях людзкасьць, слова ў прасторы” (*Bhagavad-gītā* 7.8). Што значыць “ом” і чаму ён лічыцца сьвятарным?

Для сучаснага чалавека, звыклага да супрацьстаўленьня культуры і прыроды, мова ўспрымаецца як нешта штучнае, ненатуральнае, што адрозьнівае яго ад жывёлаў і вылучае з засталага сьвету. Наадварот, ва ўпанішадах мова пералічваецца часам сярод здольяў (*indriya*), прыродных здольнасьцяў чалавека, разам са зрокам, слыхам, дотыкам, нюхам.

Нават не прыкладаючы высілкаў, проста дыхаючы, чалавек увесь час гаворыць два гукі – *so'ham* (“я той”). Каб вымавіць гук, ён адкрывае рот і напружвае галасавыя звязкі, і дых (*prāṇa*) ператвараецца ў гук, які на слых успрымаецца як *a*. Калі, вымаўляючы *a*, узьняць сьпінку языка да сярэдняга нёба, той самы гук будзе гучаць як *i*. Калі самкнуць вусны да маленькага кола, той самы гук будзе чутны як *u*. Калі амаль дакрануцца языком да сярэдняга нёба, ён ператворыцца ў *ya*, а калі дакрануцца цалком, то стане *sa*. Так, зьмена меры – месца і высілкаў вымаўленьня – утварае з аднаго гуку ўсе

засталыя, увесь альфабэт гукаў. І хаця яны ўспрымаюцца як асобныя літары і фанэмы, для граматыста яны – аформлены жыццёвы дых (*prāṇa*). Адзінае і першаснае, што сталася ўсімі гукамі мовы, не перастае быць сабой, калі змяняецца мера, што накладаецца на яго.

Дачыненні выявы і змыслу абавязковыя (*nitya*). Выява абавязкова зьяўляецца выявай змыслу, і змысел абавязкова зьяўляецца змыслам выявы. Не бывае выявы без змыслу і наадварот, няма змыслу без выявы, хаця адносіны іх могуць быць не зусім простымі. Гукі мовы ня могуць ня мець змыслу, бо маюць выяву.

Утварэнне альфабэту гукаў у роце чалавека зьяўляецца праймай на ўзроўні грубай мовы (*vaikhari*) больш тонкага ўтварэння змыслаў у роце змыслаў. Як з дыху ўзьнікае гук, а з першага гуку празь зьмену меры ўзьнікаюць усе засталыя гукі, утвараючы кола фанэмаў (*varṇa-cakram*), так з адзінага змыслу празь зьмену меры ўзьнікае альфабэт змыслаў, спалучэнне якога далей дае змыслы каранёў і афіксаў. Іх спалучэнне ў сваю чаргу ўтварае словы, якія даюць бясконцую колькасць магчымых выказванняў. Прыгэтым адзіны першасны змысел (*parā vāk*) заўсёды застаецца і нікуды не знікае на ўсіх узроўнях праявы мовы, як першасны гук нікуды не знікае ўва ўсіх словах мовы. Ён незаўважны, як незаўважны дых, пры вымаўленьні гукаў, як незаўважныя гукі, калі ўспрымаюцца змыслы. *Mātrkā* – мярэжа змыслаў – гэта рот змыслаў, які спараджае альфабэт змыслаў, накладваючы меру (*mātrā*) на першасны і адзіны змысел.

Адзінкай разуменьня і выяўленьня змыслу зьяўляецца выказваньне (*vākyam*). Яно валодае цэласцю змыслу. Сказ складаецца з словаў, словы ўтвараюцца з асноваў і афіксаў, асновы ўзыходзяць да каранёў ці часьціцаў. Прыгэтым агульны

змысел каранёў і асноваў абмяжоўваецца, удакладняецца змыслам афіксаў. Карані ўтвараюцца спалучэннем гукаў альфабэту, абмяжоўваючы іх яшчэ больш агульны змысел. Утварэнне гукаў абмяжоўвае адзіны першачатковы змысел, пачатак мовы.

Першапачаткова гэты ўзровень мовы быў такім жа дзейным, як цяпер утварэнне сказаў з абмежаванага слоўнікавага запасу. Для рушаў, пачынальнікаў мовы, усе ўзроўні мовы былі творчымі і дзейнымі. Для іх нашчадкаў узровень утварэння каранёў ужо ператварыўся ў гатовы слоўнік першаскладнікаў, але захавалася творчасць на засталых узроўнях. Сучасны чалавек апусціўся на апошнюю прыступку словаўтварэння, калі набор гатовых, адарваных ад першакрыніцы змыслу словаў, спалучаецца паміж сабой на гарызантальнай роўніцы ў рознай паслядоўнасці.

Змысел выказвання зьяўляецца вынікам спалучэння змыслаў словаў, якія ў сваю чаргу задаюцца спалучэннем змыслаў каранёў і афіксаў, утвораных спалучэннем змыслаў гукаў. У такім разе змысел любога, нават вельмі складанага, выказвання ўрэшце выяўляецца толькі спалучэннем складнікаў альфабэту змыслаў. Тады ўсякі “зьнешні” і “ўказальны” змысел перастае быць зьнешнім змыслам, а ўсякае зьнешне-скіраванае спазнаньне выяўляецца толькі адбіткам і чарговай наперад зададзенай сфармаванасцю (*saṃskāra*). Тады цэлем спазнання канчаткова стаецца альфабэт і матрыца змыслаў. Гэты сыгел вядзе да пачатку мовы і выводзіць з-пад улады яе нутраных межаў.

Каб вымавіць праўду, трэба шырока раскрыць рот, і вымаўляючы галосны, пакрысе закрыць яго, скончыўшы доўгім насавым гукам (*anusvāra*). Уся мова змяшчаецца ў альфабэце мовы, усе змыслы мовы зададзены альфабэтам

змыслаў. Усе гукі мовы змяшчаюцца ў гэтым руху ад адкрытага да закрытага роту пры вымаўленьні пра́навы. Усе змыслы мовы змяшчаюцца ў змысьле гэтага сьвятарнага складу. Гук Ом азначае *śabda-brahman*, адзіны першасны змысел, праяўлены як сусьвет. Ом значыць вышэйшую мову (*parā-vāk*), якой пранікнуты і ў межах якой адбываюцца ўсе ўзроўні праявы. Гаворачы ом, зьвяртаюцца да пачатку ўсяго, называючы яго імя.

īśvara-praṇidhānād vā. kleśa-karma-vipāka-āśayair a-parāmr̥ṣṭaḥ puruṣa-viśeṣa īśvaraḥ. tatra nir-ati-śayaṃ sarva-jñā-bijam. pūrveṣāṃ api guruḥ kālena an-avacchedāt. tasya vācakaḥ praṇavaḥ. taj-japas tad-artha-bhāvanam. tataḥ pratyak-cetanā-adhiṣṭhāno 'py antarāya-abhāvaś ca – “Або ад пакладаньня на Ўладара. Уладар – першачалавек, пазбыты залежнасьці ад болю, што ўзьнікае ў выніку высьпяваньня пладоў кармы. У ім найвышэйшае сям'я ўсякага знаньня. Ён настаўнік нават першых настаўнікаў, бо не абмежаваны часам. Яго імя пра́нава. Паўтарэньне яго імя вядзе да выяўленьня яго змыслу. Ад выяўленьня яго змыслу ўзьнікае непасрэднае ўспрыманьне ісьціны і адсутнасьць перашкодаў” (Патаньджалі, Йога-сўтры, 1.23-29).

Kālah

(Atharva-vedaḥ 19-53)

kāló áśvo vahati saptáraśmiḥ
sahasrākṣó ajáro bhúriretāḥ |
tám ā rohanti kaváyo vipaścítas
tásya cakraḥ bhúvanāni víśvā ||1||
saptá cakraṇ vahati kálá eṣá
saptāsyā nābhīr amṛtaṃ nv ákṣaḥ |
sá imā víśvā bhúvanāny añjat
kālāḥ sá ūyate prathamó nú devāḥ ||2||
pūrṇāḥ kumbhó 'dhi kálá āhitas
tām vái páśyāmo bahudhā nú sántam |
sá imā víśvā bhúvanāni pratyāñ
kālāṃ tám āhúḥ paramé vyòman ||3||
sá evá sám bhúvanāny ābharat
sá evá sám bhúvanāni páry ait |
pitā sánn abhavat putrá eṣāṃ
tásmād vái nānyát páram asti téjah ||4||
kāló 'mūṃ dívam ajanayat kálá imāḥ pṛthivīr utá |
kālé ha bhūtāṃ bhávyam ceṣitāṃ ha ví tiṣṭhate ||5||
kāló bhūtīm asrjata kálé tápati sūryaḥ |
kālé ha víśvā bhūtāni kálé cākṣur ví páśyati ||6||
kālé mánah kálé prāṇāḥ kálé nāma samāhitam |
káléna sárva nandanty āḡatena prajā imāḥ ||7||
kálé tápah kálé jyéṣṭham kálé bráhma samāhitam |
kāló ha sárvasyeśvaró yáḥ pitāsīt prajāpateḥ ||8||
téneṣitāṃ téna jātāṃ tád u tásmin prátiṣṭhitam |
kāló ha bráhma bhūtvā bíbharti paraméṣṭhínam ||9||
kālāḥ prajā asrjata káló ágre prajāpatim |
svayaṃbhūḥ kaśyápaḥ kálāt tápah kálād ajāyata ||10||

Час

(Атхарва-веда 19-53)

Час конь рушыць сямі-паводны,
тысячавокі, бясстарасны, многасяменны,
на яго залазяць відушчыя таявіты,
колы ягоныя ўсе сусьветы. [1|

Сем колаў рухае час той,
сем у яго сяродкаў, вось у яго нясьмерце,
узе гэтыя рушачы сьветы,
час той першым богам паходзіць. [2|

Пастаўлены поўны збан на час,
яго бо мы бачым множна існым,
узе гэтыя сьветы ён пранікае,
часам яго завуць у навышнім небе. [3|

То ён усе сьветы разам сабраў,
то ён абняў усе сьветы разам,
бацька, ён стаўся іх сынам,
таму няма іншага вышняга зьзяньня. [4|

Час нарадзіў тое неба, час гэтыя землі радзіў таксама,
у часе бо бытае, бытнае, істае ўсё расстаўляецца ў часе. [5|

Час утварыў быцьцё, у часе палае Сонца,
у часе бо ўсе істоты, у часе бо бачыць зрок. [6|

Вум у часе і ў часе дых, зьяднаньне напраўду ў часе,
з часу прыходам шчасныя гэтыя ўсе спароды. [7|

У часе жарба і веліч, Род супадае з часам,
час, што бацька Пана спародаў, уладар усяго напраўду. [8|

Ім рушана, ім народжана, Тое стаіць на ім,
час, Родам стаўшы, дзержыць таго, хто стаіць у найвышшы. [9|

Час утварыў спароды, час спачатку пана стварэньняў,
самаўзніклы Кашьяпа з часу, жар нарадзіўся з часу. [10|

Вялікі Воз

Час заўважны адносна руху. Рух адбываецца адносна нерухомага і тым самым ёсць рух па коле. Таму час – кола. У цэнтры кола ёсць вось, месца дзе руху няма. Там, дзе няма руху, няма і часу. Чуваньне ўспрымальніка руху – адзіная нерухомая кропка дачынення. Празь сьвядомасьць праходзіць вось сусьвету. Чуваньне – прастора руху, яна процістаіць рухаму як частка і цэлае. Кола – паўната магчымасьці руху, яго ўсеадменнасьць, усеагчымасьць.

Рух мае найвеце частковасьць рухомага. Поўнае адно для частковага. Быццё (*sat*) адно для ўсяго, што ёсць. Быццё ёсць адносна чуваньня (*cit*), таму чуваньне адно для ўсяго, што ёсць. Чуваньне і быццё супадаюць (*samādhiyete*). *Saccid ekam brahma* – існае і чуваньне адно, і гэтае адно – Брагман, Род. Ад санскрыцкага слова *brahman* паходзіць слова “верамя”. Досьведна час успрымаецца як кола – дня, месяца, году, жыцця.

Астралёгія супастаўляе вялікае кола часу сусьвету і кола часу жыцця чалавека. Яны суадносяцца як частка і цэлае. Адно ўтварае другое, і таму адно складаецца з другога. Таму ў меншым коле можна бачыць адсвят большага і наадварот. Астралёгічная карта (*janma-sakram* – “кола нараджэньня”) ці гараскоп (“часагляд”) задаецца часам нараджэньня чалавека, становішчам рухомага адносна нерухомага на імгненьне нараджэньня.

На карце ўсё, што разварочваецца як жыццё, працягласьць, бачыцца адразу, адначасова. Усё жыццё чалавека зьяўляецца толькі разваротам імгненьня вялікага часу. Гараскоп – гэта магчымасьць (*śakti*), прырода, прад-дзеяньне (*pra-kṛti*),

мяжа, мера (*mātrā*) чалавека. Кола вялікага часу зьмяшчае паўнату такіх імгненняў, усемагчымасьць, усеадменнасьць. І з гледзішча восі, сяродку кола, яны ўсе дадзеныя адразу як гараскоп сусьвету. Увесь час, здзяйсненьне ўсіх адменаў адбываецца для сяродку кола адразу, ня як працягласьць, але як вечны ўсебаковы сполах.

Адмены ўтвараюцца спалучэньнем рухомах складнікаў адносна адно аднаго і нерухомай сеткі. Знаньне спалучальнасьці складнікаў дае магчымасьць убачыць жыцьцё як код жыцьця, як мову праграмаваньня таго, што перажываецца і адчуваецца. Як тое, што на экране кампутара выглядае прыгожай візуальнай гульнёй, насамрэч напісана на пэўнай мове. З гледзішча астралёгіі мінулыя нараджэньні (*pūrva-janmāni*) выглядаюць проста матэматычнымі апэрацыямі.

Астралёгія дае магчымасьць паглядзець на сьвет вачыма пачатку. І сьвет бачыцца ёй як свабода (*sva-tantra*), усемагутнасьць (*sarva-śakti*) пачатку. Яна праводзіць вось паміж сяродкам вялікага кола сусьвету і сяродкам кола чалавека і ўтварае Вялікі Воз. Астралёгія на санскрыце называецца *jyautiṣat*, навука пра *jyotiṣi* (сьветачы). Узор зораў ператвараецца ў сьвятло чужаньня.

Неруш

Чытаньне кожнага ведавага гімну пачынаецца з праңавы і сканчаецца патройным клічам – *śāntiḥ śāntiḥ śāntiḥ*. Слова *śānti* значыць “спакой, мір, канец”. Яно ўтвараецца ад кораня *śam* (*upaśame* – “супакойвацца, заціхаць, сканчацца”) афіксам *ktin*. Калі праңава зьяўляецца іменем пачатку, то ў чым змысел такога канца?

Спакой – гэта адсутнасьць руху, неруш, нязьменны стан. У корані *śam* гучыць гук *ta*, які значыць меру (*māna*). Нерухомае – мера рухомага. Адносна нерухомага адбываецца рух, таму ён адпачатку рух па коле. Час і прастора – час і прастора руху. Таму ў цэнтры кола ёсьць чароўнае нерухомае месца, *dhrumam*, у якім няма працягласьці, ні часу, ні прасторы. З гледзішча восі ўсё бачна адразу, увесь час і ўся прастора. Чым далей ад восі, тым хутчэйшы рух, тым скарэйшы час. Таму спакой – цэнтральны восевы стан.

Але з гледзішча руху спакой – гэта яго адсутнасьць, нішто, пустата. Гук *śa*, што гучыць у корані *śam*, значыць пустату (*śūnyam*). Такога месца, дзе няма ні прасторы, ні часу не існуе. Але кола відавочна круціцца, і ў яго ёсьць сяродак. Таму спакой – стану́чая дзейная пустата, яўнае нішто. *Sad-asat-param* – вышэйшае за існае і няіснае.

nāsad āsīn no sadāsīt tadānīm (*Rg-veda* 10.129.1) – “Не было тады ні існага, ні няіснага”. Тут ужываецца адзін з традыцыйных спосабаў выказаць невыказнае. Робіцца сьцьверджаньне, прыкладам, *matsthāni sarvabhūtāni* – “усе быты ўва мне” (*Bhagavad-gītā* 9.4), пасля сьцьверджаньне адмаўляецца – *na ca matsthāni bhūtāni* – “але не ўва мне ўсе быты” (*Bhagavad-gītā* 9.5), і тое, што застаецца – і ёсьць пасланьне,

сапраўдная мэта ўсяго выказваньня. Таму “ні існага, ні няіснага” значыць немагчымасьць апісаньня – “тое, што было, не было ні існым, ні няісным”. Любы рух выяўляецца зрухам, адыходжаньнем ад першапачатковага стану, бо ёсьць толькі ў параўнаньні зь ім. Таму спакой – першапачатковы стан, нерухомы выток руху.

І хаця хуткае і кароткае жыцьцё чалавека прабягае нібыта далёка ад нябеснай восі, чалавек носіць месца пачатку і сяродку сьвету ў самім сабе. У спакой чалавек дасягае сяродку сябе. Адобва сяродкі, маленькага кола чалавека і вялікага кола сьвету, якая супадаюць, бо няма ні розьніцы, ні мяжы, ні адлегласьці паміж дзьвюма нерухомасьцямі. Паміж двума коламі праходзіць вось і ўтвараецца вялікі воз. Спакой выяўляецца для чалавека сьцэгам да пачатку, па якім ён ідзе сам (*svayam*), да сябе з дапамогай сябе (*ātmanātmānam*).

Спакой значыць канец, вяртаньне ў першачатковы стан. Толькі пасля зруху ён можа атрымаць сваё імя. Гэта рух у адваротным кірунку, і ў гэтым змысьле спакой зьяўляецца іменем ініцыяцыі, вяртаньня да пачатку, нараджэньня назад. Слова *śānti* – выяўляе сутнасьць і вартасьць ведавай спадчыны.

yogaś citta-vṛtti-nirodhaḥ. tadā draṣṭuḥ sva-rūpe'vasthānam. vṛtti-sārūpyam itaratra – “Йога (задзіночаньне) – гэта спыненьне руху (*vṛtti*) сьвядомасьці (*citta*). Тады адбываецца ўсталяваньне зорцы ў самім сабе (у сваёй яве). Інакш – яго падабенства да руху. (*Yoga-sūtrāṇi* 1.2-4) Слова *vṛtti* азначае колавы, адносны рух, зварот, вярчэньне, аддаленьне ад першапачатковага стану. Любы рух чужага, яго зьмяненьне ёсьць *vṛtti*. Слова *yoga* ўтвараецца ад караня *yuḥ* (злучаць) і значыць дасягненьне адзінства, якое разумецца як дасягненьне ўласнай першапачатковай прыроды, у адварот-

насыць любому яе ператвору. Тры галоўныя ступені йогі – *dharaṇā* (ўтрыманьне ўвагі), *dhyānam* (роўная плынь увагі) і *śamādhi* (супадзеньне) зьяўляюцца рознымі ступенямі спынення руху.

У такім разе *śānti*, спакой, адсутнасьць руху – назва ўласнай прыроды чалавека. *nityaḥ sarvaśataḥ sthāṇur acalo yaṁ śanātanaḥ. avyakto yaṁ acintyo yaṁ avikaryo yaṁ ucyate* – “Вечны, паўсюдны, станоўны, заўсёдны ён, непарушны. Невыяўны ён і нямысны, яго невытворным лічаць” (*Bhagavad-gītā* 2.24-25).

eṣā brāhmī sthitiḥ pārtha naināṁ prāpya vi muhyati, sthinvāsyāṁ antakālepi brahmanirvāṇam ṛcchati – “Такі стан Роду, сын Пртхі, дасягшы яго, не блукае, пры сконе ў ім стаўшы нават, у неруш Роду рушае” (*Bhagavad-gītā* 2.72). Слова *nirvāṇam* азначае “адсутнасьць ветру” паводле сўтры Пāṇini (8.2.50 *nirvāṇo vāte*), але паколькі тут гаворка ідзе пра Род, слова трэба разумець этымалагічна як “адсутнасьць руху” (паводле змыслу кораня *vā* – *gati-gandhanayoḥ*).

Щānti – гэта *svāsthya* (самастойнасьць, самавалоданьне, здароўе), першапачатковае восевае становішча чужаньня, цэль і вартасьць ведавай спадчыны, кола санātана-дгармы, вечнага права. Сёньня галоўным рухавіком жыцця сталася адваротнае – прыцягненьне і крадзеж увагі. Чалавеку прапануюцца ўсе магчымыя відовішчы ў абмен на яго ўвагу. Кожнае імгненьне яго разрываюць на часткі і клічуць у розныя бакі ўсемагчымыя забавы. Яго ўвага – самы вартсны тавар і грашовая адзінка. Такое грамадства “не ў сабе” (*a-svāstha*), дачын выцягненьня і здабыцця энэргіі. *nāsti buddhir ayuktasya na cāyuktasya bhāvanā, na cābhāvayataḥ śāntir aśāntasya kutaḥ sukham* – “Неаднаны кменьня ня мае, няма ў неаднанага творства, нятворчы ня мае спакою, ад-

куль неспокійнаму щчасьце?” (*Bhagavad-gītā* 2.66) Але ўвесь
гэты рухавік разам можа быць спынены сілай безуважнасці
і спакою, якую кожны мае ў сабе сам.

Глыбокі сыцег чыну

na karmaṇām anārambhān naiṣkarmyaṃ puruṣośnute, na sa samnyasanād eva siddhiṃ samadhiḥgacchati – “Не ад непачынаньня ўчынкаў дасягае муж волі ад чыну, і не адмаўленьнем толькі да зьвяршэньня ён узыходзіць” (*Bhagavad-gītā* 3.4).

Чын даводзіцца рабіць, гэта абмежаваньне свабоды, ўласьцівае самой праяве. *Naiṣkarmyaṃ* – не бязьдзейнасьць, а вольнасьць ад чыну, ад павіннасьці яго чыніць. Гэта свабода, і таму цэль. Але яе не дасягнуць адмаўленьнем ад чыну, яго непачынаньнем. Бо калі чын абмяжоўвае свабоду часткова, то нячын, нябыт выдаляе яе цалком, скасоўваючы праяву. Бо свабода гэта паўната магчымасьці ўласнай прыроды, усемагутнасьць.

evaṃ jñātvā kṛtaṃ karma pūrvair api mumukṣubhiḥ, kuru karmaiva tasmāt tvaṃ pūrvaiḥ pūrvataraṃ kṛtaṃ – “Так знаючы, чын чынілі продкі, жадаючы волі, таму чыні чын той самы, што продкі раней чынілі. (*Bhagavad-gītā* 4.15).

Продкі, папярэднікі, настаўнікі, што жадалі свабоды, змаглі яе дасягнуць. Пройдзены імі сыцег вядзе да цэлю, і для яго дасягненьня можа быць дакладна паўтораны. Дзеля вызваленьня мае дзейсьніцца той і такі, правільны, вызвольны, спадчынны чын.

niyataṃ kuru karma tvaṃ karma jyāyo hy akarmaṇaḥ – “Правільны чын чыні, чын ад нячыну лепшы” (*Bhagavad-gītā* 3.8).

Niyata значыць “неабходны, абавязковы, правільны”. Але няма змыслу загадваць чын, які і так ня можа ня быць учынены. Бо сама праява зьяўляецца чынам, і яго адмова бу-

дзе адмовай праявы. Таму *niyata* тут значыць “правільны, вызначаны, абмежаваны” – адпаведны сапраўднаму змыслу, прынцыпу чыну. Але што такое чын?

kiṃ karma kimakarmeti kavayo’py atra mohitāḥ – “Што чын? Што нячын? – тут змануты нават празорцы” (*Bhagavad-gītā* 4.16).

Што такое *karman*, чын, дзея? І чаму тут у змане нават знаўцы змыслаў, празорцы, паэты? Нібыта калі нешта адбываецца, змяняецца, ці нават выдзяляецца – гэта чын, адваротнае – нячын. Але дзе, у чым адбываецца чын? Бо рух, зьмена, выдзяленьне можа быць толькі адносна нязьменнага, нерухамага, асноведзі, прасторы.

karmaṇo hy api boddhavyaṃ boddhavyaṃ sa vikarmaṇaḥ, akarmaṇaśca boddhavyaṃ gahanā karmaṇo gatiḥ – “Змысел чыну ўведаць у кменьні мае і звычайну змысел, у кменьні змысел нячыну, паколькі глыбокі сыцег чыну. (*Bhagavad-gītā* 4.17).

Літаральна “тое, што чынава” – частку, належную чыну – “трэба зразумець” – зрабіць яе *buddh*. Зразумець чын – значыць знайсці ў кменьні, розуме частку чыну, яго змысел. Розум выяўляецца прасторай чыну, тым, адносна чаго ён адбываецца, тым поўным, часткай чаго ён зьяўляецца.

Што такое чын адпачатку, што яго таттва, тоества, змысел? Змысел не існуе асобна, але толькі ў судачыненьні зь іншымі змысламі. Чын трэба зразумець у супастаўленьні з тым, чым ён не зьяўляецца – зь нячынам.

Змысел выдзяляе, зьбірае большыя, першасныя змыслы. Таму чын трэба таксама зразумець праз выманьне зь яго

складнікаў змыслу, праз адыходжаньне ад яго і яго скажэньне – звычын. Які чын у поўным змысьле чын, дакуль чын застаецца чынам, хоць і ня ў поўнай меры, і пасля чаго ён ужо перастае быць чынам? *Vikarmaṇ*, звычын – гэта *viḡṇaṇ karma* – чын няправільны, пазбыты якасьці (як пабіты кубак), змыслова няпоўны, недачын у параўнаньні сапраўдным чынам. Гэта адыход, вычварэньне першаснага змыслу, прынцыпу чыну.

karmaṇo gatiḥ – значыць “рух, ход, адбываньне, сьцег чыну”. Розум – месца адбываньня чыну, прастора яго руху, яго сьцег. Там яго трэба знайсці. Сьцег чыну нутраны, глыбокі, схаваны, бо праходзіць на глыбіні розуму, у адваротным напрамку ад таго, куды глядзяць вочы. Яго трэба знайсці, звярнуўшы ўвагу назад, спытаўшы, што насамрэч адбываецца, калі адбываецца чын?

karmaṇu akarma yaḥ paśyed akarmaṇi ca karma yaḥ, sa buddhimān manuṣyeṣu sa yuktaḥ kṛtsnakarmakṛt – “У чыне нячын хто ўбачыць, а чын у нячыне зможа, той між людзей мае кменьне, той адзіны, увесь чын скончыў”. (*Bhagavad-gītā* 4.18).

Рухомае адбываецца адносна нерухомага. Нерухомае – прастора рухомага, зьмяшчае ўсе рухі, і ёсьць і ўнутры, і вонках. Розум, нерухомая аснова чыну, выяўляецца нячынам, прасторай чыну, панадчынам. Таму ўсякі чын зьмяшчаецца ў нячыне, і нячын зьмяшчаецца ўва ўсякім чыне. *sarvaṁ karmākhilam pārtha jñāne parisamāpyate* – “Партха, ўвесь чын суцэльны зусім асягаецца ў знаньні” (*Bhagavad-gītā* 4.33). Таму той, хто знайшоў чын у нячыне, і нячын у чыне, учыніў увесь чын, або: робіць усякі чын, застаючыся адзіным, цэльным, не зьмяншаючы сябе да яго. *karmaṇu abhipravṛttopi*

naiva kiṃcit karoti saḥ – “Нават у чыне заняты, нічога зусім ня чыніць” (*Bhagavad-gītā* 4.20).

Такі чын у супастаўленьні зь нячынам. Але ў чым сапраўдны змысел чыну, тое, без чаго ён ужо не зьяўляецца чынам?

yajñārthāt karmaṇo'nyatra lokoyaṃ karmabandhanaḥ, tadarthaṃ karma kaunteya muktasaṅgaḥ samācara – “Ад чыну, што не для аброку, сьвет гэты звязаны чынам, чын дзеля Таго, сын Кунті, дзейсны ад звязку вольны”. (*Bhagavad-gītā* 3.9)

Звычын, адыход ад сапраўднага змыслу чыну – гэта чын не для аброку. Таму чын – гэта чын дзеля аброку. Аброк – не асаблівы від чыну, але сам чын у прыцыпе. Чын адпачатку і ёсьць аброк, а ўсякі іншы чын – толькі яго скажэньне. З гэтага гледзішча амаль усё, што называецца чынам сёньня, – толькі звычын, выступак, скажоны, вычварны чын, што вядзе свайго чыньніка ў зьяволью.

Змысел усякага слова ў чыне. Слова ўтвараюцца ад каранёў, змыслам якіх зьяўляецца чын. Усе рэчы – на самай справе чын. Таму і гаворыцца пра самую справу рэчаў. Яны ўзьнікаюць і існуюць у чыне і вяртаюцца безь яго ў рэчыва. Змысел, знойдзены як чын, выяўляецца глыбокім, нутраным чынам (*gahanā gatiḥ*). Слова “энэргія” значыць па-старагрэцку “нутраны чын”. Змысел – гэта энэргія рэчаў.

Наскрозь

Адзінае выяўляецца трысьветам змыслу, явы і чыну. Змысел утварае неба, хуткую і тонкую здоль слыху, абсяг Таго, прастору імені. Ява ўтварае зямлю, трывалую і доўгую здоль зроку, абсяг Гэтага, прастору вобразу. Чын, раскрыты змыслам і явай, утварае абсяг паміж, здоль дотыку і руху, прастору чыну, вецер, што вее скрозь сьветы.

Чын (*karman*) арэ зямлю явы, кідае ў поле (*kṣetra*) вобразаў семя (*bīja*) змыслу, і пад промнямі сонца і кроплямі хмараў з уробленага поля ўзрастае (*vipāka*) плён (*phala*). Знаўца поля (*kṣetrajña*), араты, вяртае плён чыну аброкам (*yajña*) небу, і здаволены астачай (*śiṣṭa*), застаецца нязьвязным. Такі чын у коле аброку завецца культурай (*saṃskṛti*). *yajñaśiṣṭāśinaḥ santo macyante sarvakilbiṣaiḥ* – “Хто астачу аброку зьядае, пазбавіцца ўсіх заганаў” (*Bhagavad-gītā* 3.13).

Чын папярэднічае яве, выяўляецца явай, але нязводны да явы. Ява не зьяўляецца змыслам чыну, але толькі яго вынікам. Змыслам чыну зьяўляецца аброк, што вяртае яву змыслу па кругу дару. Чын ня дзеля плёну чыну, явы, застаецца свабодным ад закону гэтай працяглай і трывалай здолі, адбываючыся наскрозь, неапасродкавана ў празрыстай першасьці свабоды. *karmaṇu evādhikāras te mā phaleṣu kadācana, mā karmaphalahetur bhūr mā te saṅgostv akarmaṇi* – “Твая ўлада толькі над чынам, ніколі над плёнам чыну, плёнам ня будзь абумоўны, нячынам ня будзь зьвязаны” (*Bhagavad-gītā* 2-47).

Чын, які ставіць яву сваім цэлем, стаецца абумоўленым законамі явы і трапляе пад уладу яе даўгіх ланцугоў прычынаў і наступстваў. *yajñārthāt karmaṇo'nyatra lokoyaṃ*

karmabandhanaḥ – “Ад чыну, што не для аброку, съвет гэты зьвязаны чынам” (*Bhagavad-gītā* 3.9). Пазбыты свайго праўдзівага змыслу, прыняўшы за змысел яго выяву, ён усё больш апасродкуецца, ліючы ваду сваёй сілы на жорны ўласнай няволі.

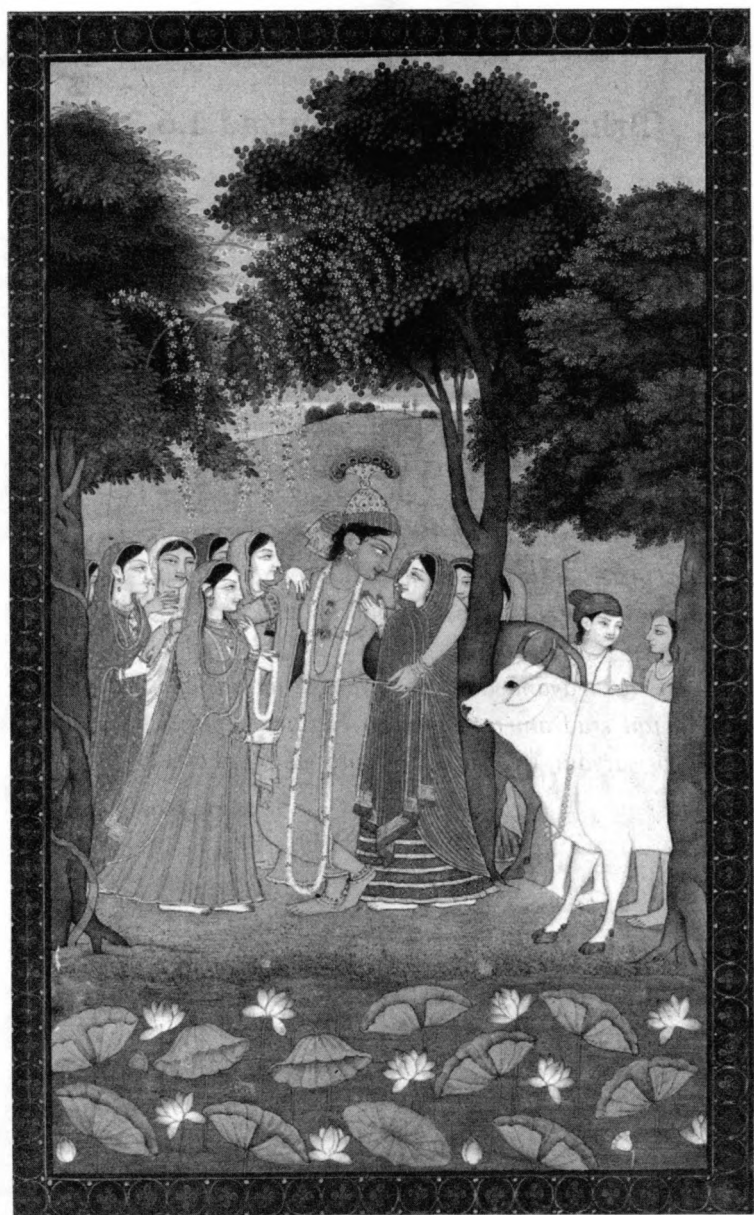
Чын дзеля плёну чыну, чын ня дзеля аброку, вымыкае чыньніка з адзінага скразнога съвету свабоды. *evaṁ pravartitaṁ cakram nānuvartayatītha yaḥ, aghāyur indriyārāmo moghaṁ pārtha sa jīvati* – “Хто так закручонага кола кручэння далей ня доўжыць, зламысны, здаволя здоляў, дарэмна жыве ён, Партха” (*Bhagavad-gītā* 3-16).

Каб дасягнуць аднаго, трэба зрабіць другое, а для другога – трэцяе: такая прычыннасьць абумоўленага явай чыну. Каб апынуцца ў гасподзе, неабходна ўзьняцца па сходах, адчыніць дзьверы. Уява прадказвае доўгі вобразны алгарытм дасягненьня цэлю, тым часам як ён можа быць дасягнуты непасрэдна і адразу. Магчыма адразу апынуцца ля цэлю, бо выява няўладна над тым, што яна выяўляе.

Імя і вобраз зьяўляюцца імем і вобразам чыну. Тое, што доўга і паслядоўна ў прасторы явы, імгненна і адначасова ў прасторы змыслу. Чын, вольны ад служэння яве, вярнуўшы змысел аброку, стаецца скразным і непасрэдным, неабумоўленым прычыннасьцю працягласьці і прасторы. *sthūla-svarūpa-sūkṣma-anvaya-arthavattva-saṁyamād bhūta-jayaḥ. tato 'ñimādi-prādurbhāvaḥ kāya-saṁpat tad-dharma-anabhiḥhātāś ca* – “Ад авалоданьня змысловасьцю сувязі тонкай і грубай явы адбываецца перамога (вялікага) быцьця. Адгэтуль узнікненьне зьмяншэння і іншых здольнасьцяў, набыцьцё (усякага) цэла і непашкоднасьць яго прыроды” (*Yoga-sūtrāṇi* 3.44-45)

śraddhayāgniḥ samidhyate śraddhayā huyate haviḥ – “Верай запальваецца агонь, верай абракаецца аброк” (*R̥g-veda* 10.151.1). Вера стаіць напачатку мовы, злучаючы прасторы явы і змыслу, прасягаючы ўвесь трысьвет. *ahám evá vāta iva prá vāmy ārābhamāṇā bhūvanāni víśvā, paró divā parā enā prthivyaítāvatī mahinā sám babhūva* – “Я нібы вецер вею, рушачы ўсе сусьветы, больш за неба, больш за зямлю, магутой такая паўсталася” (*R̥g-veda* 10.125.8).

yā niśa sarvabhūtānāṃ tasyām jāgarti saṃyamī – “Што ноч дзеля ўсіх істотаў, у тым самаўладны чуйны” (*Bhagavad-gītā* 2.69). Чын аброку дзеецца ў ночы явы, чацьвертай (*turya*) уседасяжнай прасторы веры, аднолькава блізкай да любога часу і месца, цэлі і прычыны. Няма немагчымага для веравіта.

Nāma, rūpa, karma

(Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad 1.6.3)

1.6.1 trayam vā idam nāma rūpam karma. teṣāṃ nāmnām vāg ity etad eṣām uktham, ato hi sarvāṇi nāmāny uttiṣṭhanti. etad eṣām sāmā, etaddhi sarvair nāmabhiḥ samam. etad eṣām brahma, etaddhi sarvāṇi nāmāni bibharti.

1.6.2 atha rūpāṇām cakṣur ity etad eṣām uktham, ato hi sarvāṇi rūpāṇy uttiṣṭhanti. etad eṣām sāmā, etad dhi sarvai rūpaiḥ samam. etad eṣām brahma, etad dhi sarvāṇi rūpāṇi bibharti

1.6.3 atha karmaṇām ātmety etad eṣām uktham, ato hi sarvāṇi karmāṇy uttiṣṭhanti. etad eṣām sāmā, etad dhi sarvaiḥ karmabhiḥ samam. etad eṣām brahma, etad dhi sarvāṇi karmāṇi bibharti.

1.6.4 tad etat trayam sad ekam ayam ātmā. ātmo ekaḥ sannetat trayam. tad etad amṛtam satyena channam, prāṇo vā amṛtam, nāmarūpe satyam, tābhyām ayaṃ prāṇas channaḥ.

Імя, ява, чын

(Бргад̄араṇйака-упанішад 1.6.3)

1.6.1 Напраўду, ўсё гэта – тры: імя (*nāman*), ява (*rūpa*), чын (*kārmāṇ*). Мова – сказ тых імёнаў, бо зь яе паўстаюць усе імёны. Гэта іх сьпеў (*zāman*), бо гэта роўна (*zama*) ўсім імёнам. Гэта іх род (*brahman*), бо гэта трымае ўсе імёны.

1.6.2 Вока – сказ тых яваў, бо зь яго паўстаюць усе явы. Гэта іх сьпеў, бо гэта роўна ўсім явам. Гэта іх род, бо яно трымае ўсе явы.

1.6.3 Сам (*ātman*) – сказ чынаў, бо зь яго паўстаюць усе чыны. Гэта іх сьпеў, бо ён роўны ўсім чынам. Гэта іх род, бо ён трымае ўсе чыны.

1.6.4 Гэтыя тры ёсьць адно існае (*sat*), ёсьць гэты Сам (*ātman*). Сам напраўду – існы адзін ёсьць гэтыя тры. Гэта – несмяротнасьць (*amṛta*), пакрытая ісьцінай (*satya*). Дых (*prāṇa*) напраўду – несмяротнасьць. Імя і вобраз – ісьціна. Імі пакрыты гэты дых.

Дух мовы

trayaṃ vā idaṃ – nāma rūpaṃ karma. teṣāṃ nāmnāṃ vāg ity etad eṣāṃ uktham, ato hi sarvāṇi nāmāṇy uttiṣṭhanti ... atha rūpāṇāṃ cakṣur ity etad eṣāṃ uktham, ato hi sarvāṇi rūpāṇy uttiṣṭhanti ... atha karmaṇām ātmery etad eṣāṃ uktham, ato hi sarvāṇi karmāṇy uttiṣṭhanti. – “Усё гэта – тры: імя, ява, чын. Імянаў – мова – гэта іх сказ, зь яе паўстаюць усе імёны ... Яваў – вока – гэта іх сказ, зь яго паўстаюць усе явы ... Чынаў – сам Дух (*ātman*) – гэта іх выказ, зь яго паўстаюць усе чыны” (*Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad* 1.6.3).

Сузнаньне ўзьнікае як суадпаведнасьць прастораў таго і гэтага, імені і явы. Здоль (*indriya*) зроку раскрываецца прасторай явы, гэтага. Здоль слыху – прасторай імені, таго. Зрок, прастора явы стаецца зямлёй, шырынёй і даўжынёй. Слых, прастора імені стаецца небам, вышынёй. Паміж імі раскрываецца здоль дотыку, прастора руху і чыну. Чын – ні тое, ані гэтае, чын неадасобны ад сябе, чын сам, пакуль чыніцца. Чалавек жыве ў трысьвеце імені, явы і чыну, на зямлі явы, пад небам імені.

vadan vāk paśyaṃś cakṣuḥ śṛṇvañ chrotraṃ manvāno manaḥ. tāny asyaitāni karmaṇāmāṇy eva – “Мовячы, ён мова, бачучы, зрок, слухаючы, слых, мыслячы, мысел. Усе яны толькі імёны яго чынаў” (*Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad* 1.4.7.). Чынам лучыцца імя і ява, бо імя – гэта імя чыну, і ява – гэта ява чыну. Адзін той самы чын робіць імя і яву, вобраз і слова. Чын, што творыць яву, дзеіцца ў прасторы зроку, на віднай зямлі і пад відным небам. Калі пытаюцца, што такое чын, то ў адказ уяўляюць выяву чыну. Але чын – не выява чыну, вецер – не паветра, таму чын застаецца няўлоўным, як вецер, дых, тоества руху. Чын няўяўны як чын, бо чын папярэднічае яве.

Імя стаецца словам у прасторы слыху. Чын, што творыць словы, дзеіцца ў роце. Рот – цэлы сьвет, у якім ёсьць свае зямля і неба, між якімі вее вецер-дых і рушыць язык. На санскрыце і лаціне слова “нёба” азначае “неба” (*tālu, palatus*). Як месца чыну, рот, маленькі сусьвет, суадпаведны зроку, вялікаму сьвету. Таму ўсякі чын, што чыніцца ў адным сьвеце, мае сваю адпаведнасьць у другім. Каб гаварыць слыхам пра зрок, патрэбныя два сьветы, дзьве прасторы чыну, каб той чын адпавядаў гэтаму. Сьвет, прастора зроку – яўная, відная, павольная. Рот, прастора ўтварэньня гуку – сукрытая, тайная, хуткая. Слых гаворыць пра зрок, але зрок ня бачыць слых. У бальшыні моваў слова “мова” адначасна значыць і “язык”.

Гаварыць – значыць чыніць тое самае, пра што ідзе гаворка. Калі чалавек мовіць, то ў чужыні чыніцца ўсё, пра што гаворыцца. Гаварыць – значыць чыніць тое, што кажацца, у прасторы мовы. Чын зьяўляецца першасным знакам, бо адно тут не азначае другое. Чын чыніцца і значыць самога сябе адразу. Чын кранае і паведамляе крананьнем. Усе іншыя знакі толькі надбудоўваюцца над чынам і адлі зводзяцца да чыну. Казаць пра яву – значыць казаць пра чын, выявай якога яна ёсьць. Казаць пра чын – значыць чыніць гэты чын у другой прасторы. Мовіць значыць чыніць.

Суадпаведнасьць слова і явы забясьпечвае адзін і той самы чыннік і ўспрымальнік, які мовіць словы і бачыць вобразы. Плятон у размове “Кратіл” тлумачыць суадпаведнасьць словаў і рэчаў перайманьнем (*μίμησις*) – “імя ёсьць перайманьне голасам таго, што пераймаюць”, “імя ёсьць пэўнае перайманьне рэчы” (Плятон “Кратіл”, 432b). Але ад гэтага рэч, перайманае, нібы набывае большую істасьць за слова, пераймальнае. Выява, віднае (*εἶδος*) пачынае займаць месца імені (*ἰδιότης*). Але перайманьне ўжо патрабуе суадпа-

веднасьці прастораў як сваёй перадумовы. Рот не пераймае сьвету, і слых не пераймае зроку. Адзіны выток забясьпечвае суадпаведнасьць. Чын, што чыніцца адным чыньнікам у дзвюх суадпаведных прасторах, ня мае іншай магчымасьці, як толькі быць суадпаведным. Адзіны чыньнік, адзіны ўспрымальнік чыну, і суадпаведныя прасторы чыну робяць гук, народжаны ў роце непазьбежна суадпаведным яве ў зроку.

Змысел – частка знаньня. Змысел існуе ў прасторы знаньня. Знаньне знае тоества, сувязь гэтага і таго, явы і імені, быцьця і існага. Чын лучыць тое і гэтае, забясьпечвае адпаведнасьць явы і імені, і таму знаньне тоества аказваецца знаньнем чыну. Таму змысел – гэта знаньне чыну, руху. Слова *artha* (змысел, цэль, прызначэньне) утвараецца ад караня *r* (рушыць). Слову “рэч” адпавядае ў санскрыце *padārtha* – “змысел, цэль слова”. Рэч – тое, пра што рачэцца, ідзе мова. Змысел рэчы складаецца ў чыне, руху, у тым, якую долю яна мае ў чыне. Пытацца, у чым змысел рэчы, значыць пытацца, у чым яе цэль, дзеля якога яна чыну?

Словаўтварэньне ў санскрыце пачынаецца з каранёў, што маюць змысел чыну. Уток (афікс) упэўнівае, абмяжоўвае змысел пратвору (кораня), удакладняючы яго долю ў чыне, утвараючы чыньніка, кмень чыну, сродак чыну ці месца чыну. Другасныя словы ўтвараюцца ад першасных, утвораных ад каранёў. Таму змысел усякага слова складаецца ў чыне і ўсякае выказваньне можа быць зразумета як чын. Пытацца, у чым змысел слова, значыць пытацца, які чын і ўдзел ў чыне яно азначае. Чын становіць змысел рэчы і слова.

Як зразумець чын? Чын ня зводны да выявы чыну. Чын няўлоўны як вецер, які бачаць толькі па яго наступствах, выявах. Вецер – ня лісьце дрэва, якое ён трасе, і не паветра,

якое ён рушыць. Чын рушыць рэчы, кранае рэчы, уваходзіць у рэчы, праходзіць скрозь рэчы, але застаецца пазамежным рэчам. Але калі чын – змысел рэчы, значыць, чын кранае і рушыць чын. Чын нібыта мае выкметы, адрозьніваецца часам, прасторай, сродкам, высілкам, але ўсё гэта ня сам чын. Калі пакінуць толькі змысел, застаецца толькі чын. Таму чын мае змысел і знаецца дачынна іншага чыну, усіх чынаў і чыну ўвогуле. Слоўнік каранёў (*dhātupāṭha*) зьяўляецца адначасова слоўнікам чынаў. І калі змысел – знаньне чыну, слоўнік чынаў – гэта слоўнік змыслаў мовы. Карані ўтвараюцца з спалучэння прагукаў. Кола прагукаў зьяўляецца альфабэтам, колам чынаў. І паколькі змысел – гэта знаньне чыну, кола чынаў – гэта кола змыслаў, аснова знання. Гук мае змысел, бо нараджаецца з чыну.

Гукі ўтвараюцца ў роце, улоньні гуку зь меры, абмежавання дыху. Дых – рух, вецер, першачын усіх гукаў. Усе гукі зьяўляюцца толькі абмежаваньнем, мерай (*māna*), выябражэньнем дыху. Як усе гукі – насамрэч адзіны дых, так усе чыны – насамрэч адзіны чын, рух. Адзіны рух рушыць унутры ўсякага чыну. Чысты адзіны чын як пачатак усякага чыну, супадае зь існым (*sat*) і духам (*ātmā*). Ад караня *as* (ёсьць) утвараецца *asi* (дых, жыцьцё). Магчыма таму карані *as* (ёсьць) і *as* (кідаць) маюць адну выяву. *ānīd avātāṃ svadhāyā tād ékaṃ tāsṃād dhānyān ná parāḥ kīṃ canāsa* – “Бяз дыху дыхала тое адно самадзейна, і ад яго іншага звыш нічога ня йснала” (*Rg-veda* 10.129.2). І калі змысел ёсьць знаньне чыну, усе змыслы ёсьць адно знаньне існага, адзінага пачатковага чыну, Духу.

mama yonir mahad brahma tasmin garbhaṃ dadhāmy aham, sambhavaḥ sarvabhūtānāṃ tato bhavati bhārata – “Мне ўлоньне – вялікі Род, у яго я ўкладаю зародак, зь яго субыцьцё ўсіх бытаў узьнікае, нашчадак Бгараты” (*Bhagavad-gītā* 14.3). З Роду нараджаюцца ўсе быты. З роту нараджаюцца словы мовы.

Словы “рот” і “род” нездарма гучаць падобна. Слова *brahman* утвараецца з пратвору *brh* (расьці, мовіць) і значыць адна-часова род, рост і мову. І калі праява сьвету ёсьць праявай мовы, то род, брагман ёсьць рот мовы. *evam bahuvīdhā yajñā vitatā brahmaṇo mukhe* – “Прасьцягнуты мноствы аброкаў так перад ротам Роду...” (*Bhagavad-gītā* 4.32). Дых уваходзіць у рот, мераецца, абмяжоўваецца ротам і з роту нараджаецца гукам. Рот зьяўляецца ўлоньнем, пратворай гуку, дзе на дых накладаецца мера (*mātrā*), абмежаваньне. Гук нараджаецца з роту, таму рот – маці (*mātr*) гуку.

Меры, што накладваюцца на гук – гэта час (*kāla*), месца (*sthāna*) і высілак (*prayatna*). Тое, што чуецца як розная якасьць, кмета (*guṇa*) гукаў, глухасьць і звонкасьць, прыдыхальнасьць і непрыдыхальнасьць, даўжыня і кароткасьць, зьяўляецца вынікам розьніцы месца, часу і высілку, але ня дыху, які застаецца адным і тым самым у кожным гучанні. Гук невымоўны бяз дыху, і ўся прастора ўтварэньня гукаў ёсьць безь яго толькі магчымасьць гуку. Дых – Сам (*ātmā*) гуку. Дых – паўната гуку. Дых як першагук, зь якога ўтвараюцца прагукі, зьяўляецца першачынам. І паколькі змысел – гэта знаньне чыну, чын, рух прасягае ўсю мову. Мова рушыць. *ahám evā vāta iva prā vāmy ārabhamāṇā bhūvanāni vīśvā, parā divā parā enā pṛthivyaitāvatī mahinā sām babhūva* – “Я нібы вецер вею, рушачы ўсе сусьветы, больш за неба, больш за зямлю, магутой такая паўсталася.” (*Rg-veda* 10.125.8).

Гук – гэта дых і мера дыху. Мера спыняе, абмяжоўвае рух. Спын, мяжа ёсьць на другім канцы руху. Але спын, мяжа – таксама рух. Рух мае спын, мяжу як магчымасьць усіх рухаў. Рух спыняе рух, чын вымярае чын. Неруш (*nirvāṇa*) – самы хуткі рух – ёсьць з усіх канцоў руху адразу. У існым супадае рух і спын, чын і прачына, імя і ява. *tad etat trayam sad ekam ayaṁ ātmā. ātmo ekaḥ sannetat trayam. tad etad amṛtaṁ*

*satyena channam, prāṇo vā amṛtam, nāmarūpe satyam, tābhyām
ayaṁ prāṇaś channaḥ* – “Гэтыя тры ёсьць адно існае (*sat*),
гэта ёсьць Сам (*ātman*). Сам (*ātman*) напраўду – існы адзін
ёсьць гэта тры. Гэта – несмяротнасьць (*amṛta*), пакрытая
ісьцінай (*satya*). Дых (*prāṇa*) напраўду – несмяротнасьць.
Імя і ява (*nāma-rūpa*) – ісьціна (*satya*). Імі пакрыты гэты дых”
(*Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad* 1.6.3).

Vyākaraṇam

(Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad 1.4.7)

tad dhedaṃ tarhy avyākṛtam āsīt. tan nāmarūpābhyām eva
vyākriyatāsau nāmāyam idaṃrūpa iti. tad idam apy etarhi
nāmarūpābhyām eva vyākriyata asau nāmāyam idaṃrūpa iti.
sa eṣa iha praviṣṭa ā nakhāḡrebhyo yathā kṣuraḥ kṣuradhāne
'vahiṭaḥ syād viśvambharo vā viśvambharakulāye. taṃ na
paśyanti. akṛtsno hi saḥ prāṇann eva prāṇo nāma bhavati. vadan
vāk paśyaṃś cakṣuḥ śṛṇvañ chrotraṃ manvāno manaḥ. tāny
asyaitāni karmanāmāny eva. sa yo 'ta ekaikam upāste na sa veda.
akṛtsno hy eṣo 'ta ekaikena bhavati. ātmety evopāsīta. atra hy ete
sarva ekaṃ bhavanti. tad etat padanīyam asya sarvasya yad ayam
ātmā. anena hy etat sarvaṃ veda. yathā ha vai padenānuvinded
evaṃ kīrtiṃ ślokaṃ vindate ya evaṃ veda.

Выпраява

(Брґадараґаака-упанішад 1.4.7)

Спачатку ўсё гэта было нераскрытым. Яно раскрылася іменем і явай, той – імя, гэта – ява. Яно і цяпер раскрываецца толькі іменем і явай, той – імя, гэта – ява. Ён увайшоў сюды да кончыкаў пазногцяў, як укладаецца нож у похвы, як агонь змяшчаецца ў драўніне. Яго ня бачаць, бо ён няцэлы. Дыхаючы, ён дых па імені, мовячы – мова, зерачы – зрок, слухаючы – слых, мыслячы – мысел. Гэта толькі імёны яго чынаў. Таму той, хто яго шануе як аднаго і другога, ня ведае, бо няцэлы ён ёсьць адным і другім. Толькі як Сябе яго мае шанаваць – тады ўсё гэта стаецца адным. Таго, хто ёсьць сам гэтага ўсяго, мае знайсці па сьледзе. Бо так ён уведае ўсё. Як хто знойдзе яго па сьледзе, так здабудзе славу і пашану, той, хто так ведае.

ДОТЫК ЧЫНУ

bhūtabhāvodbhava-karo viśarṇaḥ karma saṃjñitaḥ – “Вырух, што чыніць узбытак быцця бытаў знаецца чынам” (*Bhāṣavad-
gītā* 8-3) Чын папярэднічае быццю. Чын творыць рэчы і
целы, дастае іх з гліны пратворы, надае ім сілу часу. Быць-
цё зьяўляецца вынікам, працягам чыну. Чын не адбываец-
ца ў быцці, але ўзбаўляе, прычыняе яго. Прастора чыну
– паміж існым (*sat*), вечным, заўжды цяперашнім, поўным
– і быццём (*bhāva*, *bhūta*), узніклым, часовым, частковым,
мінучым.

Існае – прастора паўнаты змыслу, невыяўнага. Быцьцё –
прастора яго выявы. Чын вытачае, вырашае, вытворвае змы-
сел у яве, раскрываючы трысвет імені, вобразу, руху. Здоль
слыху стаецца прасторай змыслу, існага, імені, назоўнага.
Здоль зроку – прасторай выявы, быту, вобразу, твормы, на-
зыванага. Паміж імі застаецца здоль дотыку, што ўжыва-
ецца як прастора чыну і руху.

Чын датыкае, крапае, мне, лепіць гліну прычыны, дастаючы
зь яе целы і рэчы. Рэч – працяг чыну, яго зьлепак і памяць.
Быцьцё рэчы – гэта здзяйсненне, высіленне ўкладзенай
у яе сілы чыну, і паступовае вяртанне назад у гліну, рас-
простванне і разгладжванне яе змяцін і складак. Выява –
гэта змятак, зьлепак, памяць чыну ў прасторы зроку. Быць-
цё – гэта памяць чыну.

Успрыманне рэчы ці цела – гэта дотык (*sparśa*), адбітак
(*saṃskāra*), сьлед (*pada*) чыну на нутраной гліне сьвядомась-
ці. Чуванне, сьвядомасьць (*citta*) завецца нутраным чынам
(*antaḥ-karaṇa*), нутраной прасторай чыну. У чуванні разгор-
тваюцца і зьбіраюцца ў адно прасторы здольяў. Таму ўспры-

маньне аказваецца су-дотыкам чуваньняў, судакрананьнем чыннікаў. Мець справу з рэччу ці цэлам значыць мець справу з дотыкам чыну і яго чыннікам. І каб дотык чуваньняў быў магчымым, каб мяжа чуваньняў была судакранальнай, яны ўсе павінны быць насамрэч часткамі, зьлепкамі, вытворамі адзінага, першаснага прад-чуваньня (*caitanya*).

Vāk

(Ṛg-vedaḥ 10.125)

ahám rudrébhir vásubhiś carāmy ahám ādityaīr utá viśvádevaiḥ |
ahám mitrávárūnobhā bibharmy ahám indrāṅntī ahám aśvínobhā |1|
ahám sómam āhanásam bibharmy ahám tváṣṭāram utá pūśānam
bhāgam |
ahám dadhāmi dráviṇam havíśmate suprávyē yájamānāya sunvaté |2|
ahám rāṣṭrī samṅámanī vásūnām cikitúṣī prathamā yajñíyānām |
tām mā devā vy ādadhuḥ purutrā bhūristhātrām bhūry
āveśáyantīm |3|
máya só ánnam atti yó vipáśyati yáḥ prāṇiti yá īm śṛṇóty uktám |
amantávo mām tá úpa kṣiyanti śrudhí śruta śraddhivám te vadāmi |4|
ahám evá svayám idám vadāmi júṣṭam devébhir utá mānuṣebhiḥ |
yám kāmáye táṁ-tam ugrám kṛṇomi tám brahmāṇam tám ṛṣim
tám sumedhām |5|
ahám rudrāya dhánur ā tanomi brahmadvíṣe śárave hántavā u |
ahám jánāya samádam kṛṇomy ahám dyāvāpṛthivī ā viveśa |6|
ahám suve pitáram asya mūrdhán máma yónir apsv àntāḥ samudré |
táto ví tiṣṭhe bhúvanānu vísvotāmūḥ dyām varṣmāṇópa sprśāmi |7|
ahám evá vāta iva prá vāmy ārábhamāṇā bhúvanāni vísvā |
paró divā pará enā pṛthivyaítāvatī mahinā sám babhūva |8|

Мова

(Рґ-веда 10.125)

Я рушу Рудрамі, Васу, я Адітйамі, ўсімі багамі,
я трымаю Мітру й Вару́ну абодвух, я Індру і Агні, Ащвінаў абодвух. |1|
Я трымаю вірлівага Сому, я Тваштра, Пўша́на
і Бгагу,
я даю сьвятару нагароду, што сок цісьне аброчніку ўважны. |2|
Я ўладарка, скарбніца скарбаў, чуйная, першая з вартых аброку,
той мяне ўстанавілі багі паўсюль многамесцавай,
многадасяжнай. |3|
Мной ежу той есьць, які бачыць, які дыхае, слухае сказ які,
несьвядома жывуць ува мне яны, слухай, чуйны, верна кажу я. |4|
Я толькі сама што-заўгодна прамаўляю людзьмі і багамі,
каго ўпадабаю, аднога раблю радавітам,
іншага мудрым, прарокам. |5|
Я напінаю лук Рудру, каб зьбіць рода-варожую зброю,
я люду ўчыняю спрэчку, я неба й зямлю пранікла. |6|
Я нараджаю бацьку гэтага напачатку, маё ўлоньне між водаў у моры,
адтаго асягаю ўсе сьветы, неба велічынёю кранаю. |7|
Я нібы вецер вею, рушачы ўсе сусьветы,
больш за неба, больш за зямлю, магутой такая паўстала. |8|

Рой мудрасьці

(Плятон, 'Кратіл')

Сакрат. Сябра, я заўважаю, што ў галаве маёй цэлы рой мудрасьці.

Гермаген. Што за рой?

Сакрат. Сьмешна, але я нат думаю, што ў гэтым ёсьць нешта пэўнае.

Гермаген. Што менавіта?

Сакрат. Мне здаецца, я бачу Геракліта, як ён мовіць старажытную мудрасьць пра Крона і Рэю; але ў Гамэра, між іншага, таксама ёсьць пра гэта.

Гермаген. Ты пра што?

Сакрат. Геракліт кажа недзе: "Усё рушыць, і нішто не стаіць на месцы", а яшчэ, прыпадабняючы ўсё існае плыні ракі, ён кажа, што "двойчы не ўвайсьці ў адну і тую самую раку".

Гермаген. Гэта так.

Сакрат. Што ж? Ты мяркуеш, далёкі быў ад гэтай думкі Геракліта той, хто становіў прапродкамі ўсіх іншых багоў імёны Рэі і Крона? Ці, на тваю думку, у Геракліта выпадкова, што імёны абаіх значаць плынь? І Гамэр у сваю чаргу ўказвае паходжаньне ўсіх багоў ад Акіяна і маці Тэфіі. Думаю, што і Гесіод таксама. І Арфей недзе таксама:

<....>

Сакрат. Мілы мой, хіба ты ня ведаеш, што імёны, прысвое-
ныя адпачатку, ужо даўно пахаваныя пад друзам прыстаўле-
ных і аднятых літараў высілкамі тых, хто складаючы зь іх
трагедыйныя сьпевы, усяляк мянялі іх дзеля мілагучнасьці...

<....>

Сакрат. Вось, перш за ўсё ўяўляецца мне сродкам выяўлень-
ня ўсякі рух.

<....>

Сакрат. Мы казалі, што імёны азначаюць існасьць рэчаў так,
як калі б усё існае рушыла, неслася і цякло.

Руш

Слова *ṛṣi* ўтвараецца ад кораня *ṛṣ* (“рушыць, рухаць, пранікаць, працінаць”). Ад таго самага кораня ўтвараюцца словы *ṛṣti* (дзіда, меч), *ṛṣu* (полымя), *ṛṣva* (высокі, вялікі, велічны), *ṛṣya* (рана, шкода), *aṛṣaṇa* (рухлівы, праніклівы). Ад яго ж походзяць беларускія словы “рушыць” і “рухаць”. Таму найбольш блізкім перакладам *ṛṣi* было б слова “руш”.

Словам *ṛṣi* называюцца празорцы (*draṣṭṛ*) ведаў, паэты (*kavi*), пачынальнікі ведавай спадчыны. Веды, якія ўвядзелі, знайшлі ў сабе і выявілі рушы, называюцца ў ведах мовай (*vāc*). *br̥haspate prathamam vāco agraṃ yat prairata nāmadheyaṃ dadhānāḥ, yad eṣām śreṣṭhaṃ yad aripram āsīt preṇā tad eṣām nihitam gūhāvīḥ. saktum iva tita-unā punanto yatra dhīrā manasā vācam akrata, atrā sakhāyaḥ sakhyāni jānate bhadraiṣāṃ lakṣmīr nihitādhi vāci. yajñena vācaḥ padavīyam āyan tām anv avindann ṛṣiṣu praviṣṭām, tām ābhṛtyāvy adadhuḥ purutrā tām saptarebhā abhi sam navante* – “Пане слова, быў першы пачатак мовы, калі імя-дзею рушылі дзейныя, што было ў іх найлепшае, чыстае, тое, глыбока сукрытае, любоўю яны явілі. Нібы мукы сітам чысьцячы, дзе разумныя мыслам мову чынілі, там знаюць сябры сяброўства, бо шчасны іх знак укладзены ў мову. Аброкам мовы дарогу яны прайшлі, яе спанайшлі яны ў рушаў праніклай, яе прынёсшы, яны разьдзялілі множна, яе сем слаўцаў разам вітаюць” (*R̥g-veda* 10.71.1-3).

Рушы – гэта пачатак мовы. Яны былі першымі, хто загаварыў, тымі, хто даў рэчам імёны. Мова раскрывае адзінае трысьветама змыслу, явы і чыну. Змысел утварае неба, здоль слыху, прастору імені. Ява ўтварае зямлю, здоль зроку, прастору вобразу. Паміж імі адбываецца прастора чыну, здоль руху і дотыку. Сьвет да мовы, да зьяўленьня зроку і слыху,

імені і вобразу, явы і змыслу, складаўся б толькі з руху, а істоты такога першасьвету былі бы істамі чыстага руху, рушамі.

Паводле свайго права нашчадкаў мы ўяўляем рушаў людзьмі, як сваіх продкаў, але рушы былі бацькамі і багоў, і асураў. Як уявіць іх чалавеку, які толькі і ўзьнікае ў трысьвеце мовы, несьвядома жыве, бачыць, слухае, дыхае мовай, калі і само бачаньне і ўяўленьне пра чалавека зьяўляецца толькі часткай мовы. Слова *a-raurigeua* (нечалавечы), што традыцыйна ўжываюць да ведаў, трэба разумець і як “да-чалавечы”, і ў гэтым змысьле яно датычыць і рушаў. Няма вобразу і выявы для тых, хто быў да мовы, да выявы і змыслу, у першасьвеце чыстага руху, хто рушыў пачатак мовы. Існыя адразу ў моўным і перадмоўным сьвеце, і ў мове, і па-за мовай, і вакол, і наскрозь трысьвету, рушы, непадуладныя яго абмежаваньням, ісьняць у чацьвертым (*turya*) стане, навышній мове (*parā vāk*). Яны нібы нерухомыя, бо існуюць у мове паўсюль, адразу ўва ўсіх яе многіх месцах (*bhūri-sthātra*), але адначасова і самыя хуткія, праніклівыя, рушныя істоты, бо бясчасова пранікаюць, працінаюць мову наскрозь. Дарэчнае тут слова *zagvaṣa*, што звычайна перакладаюць як “усюдыісны”, значыць насамрэч “усюдырушны”.

Час і прастора ёсьць час і прастора руху. Усякі рух дачынны нерухамага і таму зьяўляецца рухам па коле. У сяродку кола ёсьць чароўнае месца нерушы, дзе няма руху, а таму няма ні часу, ні прасторы. Чым далей ад восі, тым скарэйшы рух, тым больш часу і больш адлегласьці. Але з гледзішча восі ўсё кола існуе адразу і адначасова. Таму восевае, непарушнае аказваецца яшчэ і самым хуткім, імгненна ўсёдасяжным, а рухлівае, аддаленае ад восі – наадварот аказваецца павольным. Тады наадварот, чым бліжэй да восі сьвету, тым хут-

чэйшы рух. Неруш, спаўненьне і спыненьне руху супадае з яго найбольшай хуткасьцю.

"Тыя, хто лічыць, што ўсе ёсьць у руху, лічаць таксама, што бальшыня рэчаў проста рухаецца, а ёсьць таксама нешта, што пранікае ўсё засталае, дзякуючы чаму і ўзьнікае ўсё, што ўзьнікае. Гэта нешта ёсьць таксама і найхуткае: бо яно не магло б пранікаць усё рухомае, каб не было такім тонкім, што яго нішто не затрымлівае, такім хуткім, што яно рас-параджаецца засталымі рэчамі так, як калі б яны стаялі на месцы" (Плятон, Кратіл).

Імя і вобраз – гэта імя і вобраз чыну, руху адзінага. Чын, рух зьяўляецца змыслам імені, явай вобразу. Увесь трысьвет зьяўляецца траістай выявай руху. Адзін той самы чын адбываецца ў здолях слыху і зроку, утвараючы вернасьць (*śrat*), тоества (*tattva*) мовы. Чын у яве, прасторы вобразаў павольны і доўгі. Чын у думцы, прасторы змыслу хуткі і імклівы. Таму тонкая і хуткая здоль слыху ўжыта як прастора імені і змыслу, таго, назоўнага. А павольная і трывалая здоль зроку ўжыта як прастора явы і вобразу, гэтага, называнага. Бо немагчыма гаварыць павольным і грубым пра хуткае і тонкае, можна толькі тонкім і хуткім гаварыць пра павольнае і грубае. Хуткасьць змыслу і розуму перавышае хуткасьць сьвятла і зроку.

Імя і вобраз абмяжоўваюць, схопліваюць рух, выяўляючы яго нібы спыненым, хаця насамрэч ён не спыняецца ніколі. Гэтае запыненьне руху дае магчымасьць бачыць, мовіць, знаць, уладаць, кіраваць. Адным чынам азначаецца іншы чын, і ў выніку зьяўляецца ўява пра трывалую рэч, хаця на самай справе адбываецца толькі адзіны няспынны бязмежны чын, часткамі якога ёсьць мы ўсе. Даваць імёны (*nāmadheya*, *ὀνοματοθεσία*) значыць схопліваць, спыняць рух. Каб магчы

схапіць, спыніць, абняць, менаваць рух, трэба быць больш хуткім і рушным за яго, пранікаць яго наскрозь, быць з усіх яго канцоў. Каб быць хутчэйшымі за сам рух, тыя, хто даваў рэчам імёны, мусяць займаць палярнае, восевае, непарушнае становішча. "Сем рушаў" (*saptarṣi*) – так называецца на санскрыце блізкае да полюсу (*dhruva*) сузор'е Вялікага Возу (*Ursa Major*). Магчыма, сем рушаў – тыя сем слаўцаў (*saptá rebhā*) што вітаюць Першую Мову. З гледзішча нірукці слова *ṛṣi* можна было б патлумачыць як складзенае з каранёў *ṛ* (рушыць) і *si* (абмяжоўваць, звязваць). У такім разе *ṛṣi* значыць таго, хто абмяжоўвае, схоплівае, спыняе рух, імае іменем, выбражае вобразам.

kaviṃ purāṇam anuśāsītāraṃ aṇor aṇīyāṃsam anusmared yaḥ, sarvasya dhātāraṃ acintyarūpaṃ ādityavarṇaṃ tamasaḥ parastāt – "Празорцу ўсяго і адвечнага праўцу, ад тонкага тоншага хто памінацьме, дзяржаўцу ўсяго, нязмыснага явай, сонечназорнага, што па-за цемрай," (*Bhāṣavad-ḡītā* 8.9) Слова *kavi*, якім называецца тут вышні прачалавек, значыць звычайна "паэт, мудрэц, празорца". Гэтае слова Ша́нкара і іншыя настаўнікі тлумачаць як утворанае ад кораня *kav* (рушыць). *kaviṃ – krāntadarśinaṃ – sarvajñaṃ* – "Паэта – зорцу руху – усязнаўцу" (*Śaṅkarācārya, Bhāṣavad-ḡītā-bhāṣya*, 8.9) Усюдырушны (*sarvaśa*), ён бачыць усё (*sarvadṛk*) і таму ўсё знае (*sarvajña*).

Satyam

(Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad, 2.3.1-6)

2.3.1 *dve vāva brahmaṇo rūpe. mūrtaṃ caivāmūrtaṃ ca. martyaṃ cāmṛtaṃ ca. sthitaṃ ca yac ca. sac ca tyam ca*

2.3.2 *tad etan mūrtaṃ yad anyad vāyoś cāntarikṣāc ca. etan martyam. etat sthitam. etat sat. tasyaitasya mūrtasyaitasya martyasyaitasya sthitasyaitasya sata eṣa raso ya eṣa tapati. sato hy eṣa rasaḥ.*

2.3.3 *athāmūrtaṃ vāyuś cāntarikṣaś ca. etad amṛtam. etad yat. etat tyam. tasyaitasyāmūrtasyaitasyāmṛtasyaitasya yata etasya tyasyaiṣa raso ya eṣa etasmin maṇḍale puruṣaḥ. tyasya hy eṣa rasa ity adhidaivatam.*

2.3.4 *athādhyātmam. idam eva mūrtaṃ yad anyat prāṇāc ca yaś cāyam antar ātmann ākāśaḥ. etan martyam. etat sthitam. etat sat. tasyaitasya mūrtasyaitasya martyasyaitasya sthitasyaitasya sata eṣa raso yac cakṣuḥ. sato hy eṣa rasaḥ.*

2.3.5 *athāmūrtaṃ prāṇaś ca yaś cāyam antar ātmann ākāśaḥ. etad amṛtam. etad yat. etat tyat. tasyaitasyāmūrtasyaitasyāmṛtas yaitasya yata etasya tyasyaiṣa raso yo 'yaṃ dakṣiṇe 'kṣan puruṣaḥ. tyasya hy eṣa rasaḥ.*

2.3.6 *tasya haitasya puruṣasya rūpam yathā mähārajanam vāso yathā pāṇḍvāvikam yathendragopo yathāgnyarcir yathā puṇḍarīkam yathā sakṛdvidyuttam. sakṛdvidyutteva ha vā asya śrīr bhavati ya evaṃ veda. athāta ādeśo neti neti. na hy etasmād iti nety anyat param asti. atha nāmadheyam satyasya satyam iti. prāṇa vai satyam. teṣām eṣa satyam.*

Ісьціна

(Бргад̄ара̄йака-упанішад, 2.3.1-6)

2.3.1 Дзьве, напраўду, ёсьць явы Роду – выразная і невыразная, сьмяротная і несьмяротная, сталая і рушная, існая (*sat*) і істая (*tyam*).

2.3.2 Выразная – тая, што іншая і ад ветру, і ад прасторы. Яна сьмяротная, яна існая. Яе, выразнай, яе сьмяротнай, яе сталай, яе існай суць (*rasa*) – той, што пячэ. Бо гэта суць існага.

2.3.3 Невыразная ж – і вецер, і прастора. Яна несьмяротная, яна рушная, яна істая. Яе невыразнай, яе несьмяротнай, яе рушнай, яе істай суць (*rasa*) – тая, што пуруша ў гэтым коле (сонца). Бо суць істага – ён, прабоства.

2.3.4 Цяпер пра Сябе. Гэта выразная (ява) – тая, што іншая ад дыху і нутранаго сябе, прастора. Яна сьмяротная, яна сталая, яна існая. Яе выразнай, яе сьмяротнай, яе сталай, яе існай суць – тая, што зрок. Бо ён суць існага.

2.3.5 Невыразная ж (ява) – і дых, і нутраны Сам, прастора. Яна несьмяротная. Яна рушная, яна істая. Яе невыразнай, яе несьмяротнай, яе рушнай суць – тая, што пуруша ў гэтым правым воку. Бо ён суць таго.

2.3.6 Яго, гэтага Продка ява – як залатая адзежа, як белая воўна, як сьветлік, як полымя агню, як лотаць, як імгненная бліскавіца. Бо як імгненная бліскавіца бывае зьзяньне таго, хто так ведае. І настава пра яго – “не” і “не”. Бо ад гэтага “не” няма іншага вышняга. Імя-дзея ж ісьціны (*satya*) – ісьціна (“гэтае-тое” – *sa-tya*). Дыхі напраўду ісьціна. Іх ён ісьціна.

Знаньне веды

Словы “мова” і “моўча” магчыма паходзяць з аднаго кораню *mī* (з’вязваць, злучаць, змыкаць). Мова маўчыць, змыкае і тоіць у сабе ўсе словы, і мова мовіць, лучыць імя і яву. У моўчы крыецца магчымасьць усіх гукаў, таму маўчаньне, цішыня – паўната гуку. Усякі гук – толькі зьмяншэньне моўчы. Мова, што маўчыць, мовіць “тое ёсьць гэта”. Мова, што мовіць, мовіць “гэта ёсьць тое”. Тоества таго і гэтага – іста моўчы. Кожны сказ мовы гаворыць “гэта ёсьць тое” – “Сонца (гэта) зьзяе (тое)”, “Неба (гэта) чыстае (тое)”, “Ён (гэта) – чалавек (тое)”. Тоества гэтага і таго – іста мовы. Кожны сказ мовы зьмяшчае “ёсьць”, знак “роўна”, якім лучыцца існае і быцьцё, імя і ява, тое і гэта.

yajñēna vācāḥ padavīyam āyaṇ tām ānv avindann ṛṣiṣu praviṣṭām – “Аброкам мовы дарогу яны прайшлі, яе спанайшлі яны ў рушаў праніклай...” (*R̥g-veda* 10.71.3). Рушы, продкі людзей, знайшлі (*avindan*) мову, мова была знаходжаньнем, ведай (*veda*) рушаў. Корань *vid*, ад якога ўтвараецца слова *veda*, значыць “ведаць, знаходзіць, быць”. Ведаць значыць знаходзіць. Быць значыць ведацца, знаходзіцца. Тое, што называецца ведамі, было мовай рушаў.

sató bāndhum āsati nīr avindan hrđī pratīṣyā kavāyo manīṣā – “Мяжу існага ў няісным знайшлі празорцы ў сэрцы, зыскупчы мысла-воляй” (*R̥g-veda* 10.129.4). Рушы, зорцы руху (*kavayaḥ*) знайшлі, уведалі (*avindan*) мяжу існага і няіснага. Веда была веданьнем, знаходжаньнем існага. Чуйнае (*cit*) знаходзіць існае (*sat*), знайшоўшы мяжу існага і няіснага. Тое, існае ведаецца, знаходзіцца, зьяўляецца ў чужаньні (*cit*) як быцьцё (*bhāva*), узьнікненьне, гэтае. Быць значыць быць у чужаньні, ведацца, знаходзіцца.

yád eṣām śrēṣṭhaṃ yád ariprám āsīt preṇā tād eṣām nīhitaṃ ḡuhāvīḥ. sáktum iva títāünā punánto yátṛa dhîrā mánasā vācam ákrata – “Што було ў іх найлепшае, чыстае, тое, глыбока сукрытае, любоўю яны явілі. Нібы мукў сітам чысьцячы, дзе разумныя мыслам мову чынілі,...” (*R̥g-veda* 10.71.1-2). Напачатку мовы ёсьць ачышчальнік, сіта, што зьяўляе як сьвет найлепшае і чыстае, сьветлае, яснае. Існае зьяўляецца, знаходзіцца ў прасторы зроку як ява, прайшоўшы праз сіта мовы. Веда – мова, якая маўчыць, зьяўляючы тое як гэтае, існае як быцьцё. Усё віднае праходзіць гэты ачышчальнік мовы. Гук *v* ёсьць праявай змыслу распаўсюду, ўваходу, гук *i* – руху, імкненьня, гук *d* – падзелу. Веда ўваходзіць ува ўсё і падзяляе ўсё на імя і яву, тое і гэтае. Корань *vid* (“відзець”) адваротны кораню *div* (“зьзяць, сьвяціць”). Сьвятло разьдзяляе адзінае і праменіць яго ўва ўсе бакі. Веда відзіць сьвятло.

Корань *jñā*, зь якога ўтвараецца слова *jñāna* (знаньне) значыць “знаць”. Чым розняцца знаньне і веда, і што ў іх агульнага, што робіць іх суназоўнымі, дазваляе тлумачыць адно аднаго? *jñānam bandhaḥ* – “Знаньне – сувязь” (Шіва-сўтры, 1.2). Знаць значыць звязваць, злучаць, супастаўляць гэтае і тое, яву і імя. Сувязь таго і гэтага – агульнае ў веды і знаньня. Але знаць значыць знаць, што гэтае ёсьць тое. Знаньне – мова якая мовіць, што гэта ёсьць тое. *jñānādhiṣṭhānaṃ mātṛkā* – “Аснова знаньня – мярэжа” (Шіва-сўтры 1.3). Знаньне ёсьць знаньне тоества быцьця і існага, явы і імені. Таму знаньне асноўваецца на мярэжы змыслаў, крузе тоестваў.

Знаньне спазнае віднае, яго істу, тоеснасьць імені. Таму знаньне ёсьць знаньне веды. Знаньне знае яву як тое, імя і змысел. Калі вока знаньня раскрываецца, вочы, што бачаць праяву, змыкаюцца. Знаньне здымае яву, двойства явы, вяртае гэтае да таго. Знаньне пранікае скрозь віднае, зава-

лодває яго істай. Знаньне прысвойвае яву як знанае, робіць яе сваёй, знанай, падуладнай. Знаць значыць магчы.

Корань *jñā* (знаць) перагукаецца з коранем *jan* (нараджацца). Гук *j* ёсць прайвай змыслу пранікнення, пераадолення, гук *n* ёсць прайвай змыслу мяжы. Хто нараджаецца, перасякае мяжу нясьмерця, існага, выходзячы з лоняў у быцьцё. Хто спазнае, перасякае мяжу нясьмерця другі раз, нараджаючыся з гэтага сьвету. Знаньне – гэта другое нараджэньне. *ahāṁ suve pitāram asya mūrdhān māma yonir apsv antāḥ samudrē, tāto ví tiṣṭhe bhūvanānu vísvotāmūṁ dyām varṣmānōpa sprśāmi* – “Я нараджаю бацьку гэтага на вяршыні, маё ўлоньне між водаў у моры, адтаго асягаю ўсе сьветы, неба велічынёю краваю” (*R̥g-veda* 10.125.7).

Род

Слова *brahman* утвараецца ад кораня *brh* ці *vṛh*, ужыванага ў змыслах “росту” (*vṛddhau*) і “мовы” (*śabda*). Брагман – тое, што бясконца расьце, перасягае межы, гэта рост, узыход сам па сабе. Брагман – тое, з чаго ўсё расьце, пачатак і выток. У гэтым змысьле яго можна перакласьці словам Род, якім славяне называлі прабога пачатку. Род яднае ўсё, бо зьяўляецца пачаткам усяго, для ўсіх відаў род зьяўляецца адзіным і навешнім. Ад кораня “род” паходзяць “расьці” і “радзіць”. Род нараджае і расьціць усё. *tata yonir mahad brahma tasmīn garbhāṁ dadhāmy aham. saṁbhavaḥ sarvabhūtānāṁ tato bhavati bhārata* – “Мне ўлоньне вялікі Род, у яго я ўкладаю зародак, зь яго субыцьцё ўсіх бытаў узьнікае, нашчадак Брагматы” (*Bhagavad-gītā* 14.3).

Брагман у змысьле “мовы” значыць *śabda-brahman* – брагман-слова, сьвятарную мову, Веды. Гэта сьвятарны прагук ОМ, пачатак мовы, першы гук чалавека, калі ўся мова – адно імя і адна ява, гук, у якім ужо ёсьць магчымасьць усіх гукаў і праявы ўсёй мовы. Гэта пачатак, Рот і Род мовы. Гук Роду вяртае да Роду. Слова брагман значыць таксама малітву, сьвятарнае слова, зьвернутае да пачатку. Брагманам завецца той, хто знае Род, брагман, той, хто звяртае слова да Роду, пачатку.

І ў гэтым змысьле брагман можа таксама быць перакладзены словам Род, калі звярнуць увагу на блізкія да яго словы. З “родам” у беларускай перагукаецца слова “рада” (улада, настава, савет, сумова, сродак). З гледзішча множнай этымалёгіі у “радзе” зліваюцца рэкі словаў “ра́дзіць” (кіраваць, правіць, памагаць, выпраўляць, спраўляцца, прыстасоўваць), “ра́дзець” (памагаць, старацца), “радзівы” (старанны), “ра́даваць

ца” (быць шчасным), “радзіць” (апранаць, ладзіць, прыводзіць у парадак), “рад” (парадак, крэс, лінія), “рот” (выток мовы), “радаўніца” (дзень памінання продкаў), “рачны” (праведны, належны, сумленны), “абрад” (святарны аброчны рытуал), “радно” (тканіна, “тэкст”). Іх змыслы прыродна перагукаюцца і тлумачаць адно аднаго ў розуме носбіта мовы. І пераход “а” у “о” для каранёў – частая зьява. Рада – гэта радная мова-ўлада, мова-магута, мова, што радзіць, здзяйсняецца, правіць, выпраўляе, радуе, усталяўвае парадак, мова-настава (*śāstra*), святарная мова абраду, радаўная мова продкаў, радная, правільная, чыстая, пачатковая, істая мова Роду. Хто яе ведае, той радавіт.

Nāmadheyah

(Ṛgvedaḥ 10-71)

bṛhaspate prathamāṃ vācō āgṛaṃ
yāt prairata nāmadhéyaṃ dádhanāḥ |
yád eṣāṃ śréṣṭhaṃ yád aripṛám āsīt
preṇā tát eṣāṃ níhitam gúhāvīḥ ||1||
sáktum iva títaiṇā punánto yátṛa
dhīrā mánasā vācam ákrata |
átrā sákhāyaḥ sakhyāni jānate
bhadratīṣāṃ lakṣmīr níhitādhi vācī ||2||
yajñéna vācāḥ padavīyam āyan
tām ánv avindann ṛṣīṣu praviṣṭām |
tām ābhīṛyā vy ádadhuḥ purutrā
tām sapṭá rebhā abhí sám navante ||3||
utá tvaḥ pásyan ná dadarśa vācam
utá tvaḥ śṛṇván ná śṛṇoty enām |
utó tvasmai tanvām ví sasre
jāyeva pátya uśatī suvāsāḥ ||4||
utá tvaṃ sakhyé sthirápītam āhur
naínam hinvanty ápi vājineṣu |
ádhenvā carati māyáyaiśá vācam
śuśruvām aphalām apuṣpām ||5||
yás tityāja sacivídaṃ sákhāyaṃ
ná tásya vācy ápi bhāgó asti |
yád īṃ śṛṇóty álakam śṛṇoti
nahí pravéda sukŕtásya pánthām ||6||
akṣaṇvántaḥ kárṇavantaḥ sákhāyo
manojavéṣv ásamā babhūvuḥ |
ādaghnāsa upakakṣāsa u tve
hradā iva snātvā u tve dadṛśre ||7||
hrdā taṣṭéṣu mánaso javéṣu

Імя-дзея

(Рг-веда 10-71)

Пане слова, быў першы пачатак мовы,
калі імя-дзею рушылі дзейныя,
што было ў іх найлепшае, чыстае,
тое, глыбока сукрытае, любоўю яны явілі. |1|

Нібы мукú сітам чысьцячы,
дзе разумныя мыслам мову чынілі,
там знаюць сябры сяброўства,
бо шчасны іх знак укладзены ў мову. |2|

Аброкам мовы дарогу яны прайшлі,
яе спанайшлі яны ў рушаў праніклай,
яе прынёсшы, яны разьдзялілі множна,
яе сем слаўцаў разам вітаюць. |3|

Адзін і гледзячы, мову ня ўбачыў,
другі слухаючы, яе і ня чуў,
іншаму ж цела яна раскрыла
як прыгожа-ўбраная прагна я жонка мужу. |4|

Іншага ў сябрыве стала-прысычаным клічуць,
нават не пасылаюць яго на спаборы,
бездароўна жыве ён маючы,
мову пачуўшы бясплённай, бясьцьветнай. |5|

Які аднадумнага сябра пакінуў,
у таго няма нават долі ў мове,
такі што слухае, толькі тое і чуе,
ня ўведаў ён дабрачыну дарогу. |6|

Зракавітыя, слыхавітыя сябры
ў рухах мыслу няроўныя сталіся,
адны відныя як азёры ўглыбкі да рота,
другія па плечы, іншыя для купаньня. |7|

Калі з сэрцам станчонамі рухамі мыслу

yád brāhmaṇāḥ saṃyājante sákhāyaḥ |
 átrāha tvaṃ ví jahur vedyābhir- ||8||
 óhabrahmāṇo ví caranty u tve ||8||
 imé yé nārvān ná parás cáranti
 ná brāhmaṇāso ná sutékarāsaḥ |
 tá eté vācam abhipádyā pāpāyā
 sirṭs tántram tanvate áprajajñayaḥ ||9||
 sárve nandanti yaśásāgatena
 sabhāsāhéna sákhyā sákhāyaḥ |
 kilbiṣaspṛt pituṣāñir hy èṣām
 áram hitó bhávati vājināya ||10||
 ṛcām tvaḥ póṣam āste pupuṣvān
 gāyatrām tvo gāyati śákvarīṣu |
 brahmā tvo vādati jātavidyām
 yajñásya mātṛām ví mimīta u tvaḥ ||11||

абракаюць разам сябры-радавіты,
тады аднаго аставілі ведамі,
носьбіты ж Роду стоць вирушаюць. |8|
Якія ані ніжэй, ні вышэй ня рушаць,
не радавіты, ня сома-творцы,
яны мову здабыўшы ганай,
чоўнік па кросьне цягаюць бястворныя. |9|
Усе рады сябру сябры,
прыйшламу з славай, пераможцу на сходзе,
абаронцам ад ганы, здабыўцам ежы
для іх стаецца на спабор іздольны. |10|
Узьвялічыўшы веліч рочаў, сядзіць адзін,
песьню другі ў памеры ўпывае,
радавіт адзін павядае веду спародаў,
аброку меру вымервае іншы. |11|

Чыстая мова

Мы спадкуем мову ад продкаў. Мова – спадчына, традыцыя чалавецтва, што лучыць людзей аднаго часу ў грамадства, і скрозь усе часы злучае ўсё чалавецтва з пачаткам, Родам. Мова яднае людзей, яна – адзінае людзей, таму мова – род, брагман людзей. Людзі ўзьнікаюць і жывуць у мове, мова – іх радзіма і продак. Мова – родная чалавеку як віду.

yajñēna vācāḥ padavīyam āyan tām ānv avindann ṛṣiṣu praviṣṭām – “Аброкам мовы дарогу яны прайшлі, яе спанайшлі яны ў рушаў праніклай...” (*R̥g-veda* 10.71.3). Продкі людзей, першыя моўцы, знайшлі мову ў сабе. Пачатак мовы ёсьць для людзей знаходжаньнем, ведай мовы (*vidyate iti vedaḥ*). Ведай, якую знайшлі, увідзелі рушы, была мова. Таму той, хто ўсходзіць да роду (*brahma-cārī*), мае ўзнаць усю мову як веду, знайсці яе ў сабе як свой род і пачатак.

sáktum iva tītaünā punánto yátra dhīrā mānasā vācam ákrata – “Нібы мукы сітам чысьцячы, дзе разумныя мыслам мову чынілі...” (*R̥g-veda* 10.71.2). Пачатак мовы ёсьць для людзей ачышчэньнем. Чалавек бачыць і чуе ня ўсё, што ўваходзіць у дзьверы ўспрымання, але тое, што яўляе, паказвае мова. Усё ўспрыманае праходзіць праз гэтае сіта, фільтар, ачышчальнік мовы. Мова прасейвае неразознае, непракметнае, яўляючы, выкмячаючы сьветлае, яснае. Чорным, цёмным, неразрозным здаецца чалавеку поўня невыявы, і белым, сьветлым, ясным, разрозным, чыстым здаецца сьвет. Ачышчальнік мовы бароніць чалавека ад зла, пакідаючы за чартой зроку і слыху варожых бытаў, чортаў. З пратворы ўсемагчы-масьці мова яўляе чалавеку сутвор сьвету і вобраз чалавека ў сьвеце. Чалавек жыве ў сьвеце, яўленым мовай, прымаючы выяву за сьвет, а сваю выяву за сябе самога.

Сутвор (*saṃskāra*) мовы супадае зь яе ачышчэньнем. Ачышчэньне стаіць на пачатку мовы, і таму ўся мова – чыстая, ясная, сьветлая, сьвятая ад пачатку. Першамова ня можа быць іншай, бо ачышчальнік, сіта складае саму яе істу. Мова, знойдзеная рушамі, продкамі чалавецтва завецца *saṃskṛtā vāk* – сутворнай, ачышчанай, чыстай мовай, што вынікае з вышняга ачышчальніка (*pavitram uttamam*). Калі ў выніку заняпаду, зьмяшэньня яна брудзіцца, робіцца нячыстай, упратворнай (*prākṛta*), сам сьвет чалавека, будучы толькі яе выявай, рашчыняецца ў пратворы, як пабіты збан вяртаецца ў гліну. Грубая, недасканалая мова ня можа папярэднічаць чыстай і сутворнай, як аскепкі кубка ня могуць папярэднічаць кубку. Чыстая і сутворная мова не разьвіваецца з грубай і недасканалай, як кубак не вырабляецца і не разьвіваецца з сваіх аскепкаў.

bṛhaspate prathamām vācō āgram yāt prāirata nāmadhēyaṃ dādhanāḥ, yād eṣāṃ śreṣṭhaṃ yād ariprām āsīt preṇā tād eṣāṃ nīhitaṃ gūhāvīḥ – “Пане слова, быў першы пачатак мовы, калі імя-дзею рушылі дзейныя, што было ў іх найлепшае, чыстае, тое, глыбока сукрытае, любоўю яны явілі” (*R̥g-veda* 10.71.1). Пачатак мовы ёсьць для людзей адкрыцьцём сукрытага, явай таемнага, дастанваньнем глыбокага. Мова кожны раз вынікае з таемнага, глыбокага, сукрытага у яўнае, яснае, адкрытае, дзеліць ноч і дзень. Таемнае і сукрытае стаіць на самым пачатку мовы. Мова выяўляе таемнае, і як выява таемнага заўжды захоўвае тайну. І мова, і моўча паходзяць з пратвору *tū* (змыкаць, маўчаць). Найлепшае – чыста, чыстае – сукрыта, сукрытае – таемна, таемнае – адзінока, адзінокае – адзіна. Мова вынікае з адзінага. *taupaṃ caivāsmi guhyānām* – “Я моўча таемных” (*Bhagavad-gītā* 10.38). Таемен Бог.

tām ābhṛtyā vy ādadhuḥ purutrā tām sapta rebhā abhī sām

navante – "...яе прынесшы, яны разьдзялілі множна, яе сем слаўцаў разам вітаюць" (*R̥g-veda* 10.71.3). Пачатак мовы ёсьць пачаткам паэзіі. Мова адпачатку зьяўляецца як аброчны ведасьпеў рушаў. І тое, што завецца паэзіяй, спачатку называецца мовай. Таму паэзія ўсякі раз вяртае да пачатку сьвету. "Першым разам, божым часам" – пачынаюцца замовы, пераносячы замоўцу ў час Роду, робячы раднай, дзейснай ягоную мову. Таму паэзія творыцца ў тайне і адзіноце. Яе выява захоўвае тайну, якую нельга паведаміць іншым чынам, не згубіўшы яе. Паэзія загадвае загадку, і той хто яе разгадвае апынаецца ў першачасе, дзе яна была створана. Таму тое, што завецца грэцкім словам "паэзія", можна назваць таявай, словам створаным Алесем Разанавым з тайны і явы. Таява яўляе тайнае, але захоўвае яго тайнай, загадкай. Таяваць значыць яўляць тайну, не парушаючы тайну. Таявітам мае называць паэта, які яўляе і захоўвае тайну Роду. Таймо – яго твор, *mudrā*, пячатка (*lakṣmī*) тайны роду на мове, што таймуе словам нямыснае і няяўнае. Чыстае таемна. Чысьціню і тайну мовы ахоўвае таява. *bhadraīṣāṃ lakṣmīr nīhitādhi vācī* – "...бо шчасны іх знак укладзены ў мову" (*R̥g-vedaḥ* 10.71.2)

vāḡvai parācyavyākṛtāvadat. te devā indram abruvannimāṃ no vācaṃ vyākurviti ... tāmindro madhyato'vakramya vyākarot tasmādiyaṃ vyākṛtā vāḡ udyate – "Раней мова была невыпраяўленай. Індру мовілі тыя багі – выправілі нам гэтую мову... Індра, увайшоўшы ў сярэдзіну яе, выправіў яе. Таму выпраяўная мова ўзыходзіць" (*Taittirīya-saṃhitā* 6.4.7.3-4) – Выпраявай (*vyākaraṇa*) называецца гэты першасны сутвор (*saṃskāra*) ачышчэньня мовы, ачышчальнік, сіта, што стаіць на пачатку мовы, дзялячы дзень і ноч, яву і наву.

Пытаньне пра змысел рэчы – гэта пытаньне пра яе чысьціню, пра тое, што яна ў чыстым выглядзе, у адрозьненні ад усяго іншага, у поўнай і найлепшай якасьці. Выбіраючы кубак, яго

параўноўваюць зь яго чыстым змыслом, шукаючы, які най-
больш адпавядае яго чысьціні. Змысел – гэта чысьціня рэчы.
Імя выяўляе змысел. Мова – прастора ўсіх імёнаў, лучнасьць
усяго змыслу, і таму – поўня чысьціні. І калі пытаньне пра
рэч, гэта пытаньне пра яе чысьціню, то пытаньне пра мову,
гэты пытаньне пра чысьціню чысьціні. І калі мы пытаемся,
якой мае быць мова, мы пытаем пра яе чысьціню. Мова мае
быць чыстай.

Таява і розум

На першай ступені розум выяўляе сябе ў тлумачэньні, адказах на 7 пытанняў, галоўнае зь якіх “чаму?” Розум знаходзіць прычыну, спосаб сувязі складнікаў, якія абумоўлівае адно другім. Гэта – таму, што тое, а тое – таму, што гэта. Усё разумна, абумоўлена, усё зьвязана з усім. Неразумнае выключана, бо любы складнік мае дачыненне да цэлага і іншых складнікаў. Розум зьвязвае складнікі, разьмешчаныя на роўніцы. Вынік першай ступені – будова.

На другой ступені розум выходзіць на ўзровень вышэй і высьвятляе прычыну ўзьнікненьня складнікаў. Роўніца, на якой былі нанесеныя складнікі, выяўляецца адным з пластоў шматпавярховай дарогі. Розум адкрывае стотны сыгг, выбудоўвае вось праявы. Тут прычыннасьць стаецца аб’ёмнай. Яна рашчынена як у сувязі, так і ў паходжаньні складнікаў. Мэтафізыка, пералік тоестваў, апошняй зь якіх зьяўляецца прычына усіх прычынаў – вынік другой ступені. Сіла, што ня зводзіцца да складніка, сувязі, роўніцы, тоества, стоці. Дзейная набмежавальнасьць, пра якую гаварыць можна толькі з гледзішча яе наступстваў. Сіла, што спрычыняе падзел паўнаты на складнікі. Знайшоўшы прычыну ўсяго, розум тым самым нібыта знаходзіць прычыну сябе. І хаця ён нібыта дасягае цэлю, зь яе адпачатнай беспрычыннасьцю яму проста няма чаго рабіць. Яна не здавальняе, бо не тлумачыць розум.

На трэцяй ступені розум знаходзіць сябе і дасьледуе сябе. Прыняўшы сваю абмежаванасьць, розум зводзіць сябе да мэханізму распадзелу, часткі мовы, і спрабуе падумаць самаўзьнікненьне. Мова і разуменьне мовы стаецца галоўным кменем. Розум абарочваецца назад і высьвятляе, праз што

адбываецца разуменьне? Само разуменьне адгэтуль ужо зьяўляецца толькі чыннасьцю для ўважлівага назіраньня, якія запыты і куды прыгэтым пасылаюцца. Такім чынам розум выходзіць на кола змыслаў, гульні паказу і замсты якіх даецца любы іншы, які заўгодна складаны ці просты змысел. Альфабэт скрайне агульных змыслаў, узнаўленьне якіх не патрабуе нічога іншага, акрамя самога чуваньня, складае мярэжу змыслаў. Яе спазнаньне стаецца новым галоўным цэлем. Гэта кола першапачатковых ідэяў, ведаў. Спазнаньне мярэжы змыслаў, яе будовы і ўзьнікненьня зьяўляецца спазнаньнем спазнаньня, спазнаньнем мовы і розуму. Пры вясьвятленьні паходжаньня змыслаў з усемагчымай паўнаты, змыслы выяўляюцца выявамі. Спазнаўшы мярэжу змыслаў у адначасовай паўнаце, розум прыходзіць да свайго вызваленьня. Вынікам трэцяй ступені зьяўляецца выправа.

Існасьць таявы, паэзіі – схаванае, загадка, іншасказ, няпростая мова. Уыходзячы па трох ступенях, розум выкрывае прычыны і прычыны прычынаў. Дачын розуму – схаваная прычына, загаданая загадка. Пошуку прычыны абавязкова папярэднічае яе сукрыцьцё. Калі розум дадумваецца да таявы, ён знаходзіць, што таява ўжо папярэднічае розуму. Таява зьяўляецца рэчаіснасьцю розуму. Нязнаньне зьяўляецца полем знаньня. Мужчынская дзейнасьць адкрыцьця прычыны мае загадкавы жаночы дачын. Само слова прычына – літаральны адпаведнік слова *prakṛti* (прад-чын, пратвор, прырода). Таява – прычына, прырода, маці розуму.

Узыйшоўшы да матрыцы змыслаў, дасягнуўшы свабоды, розум знаходзіць усемагчымасьць як канчатковы адказ на ўсе пытаньні і сябе як праяву ўсемагутнасьці. Прайшоўшы сьцег праявы назад ён пачынае сьцег праявы наперад. І тады розум сам стаецца прычынай, прыродай, загадкай, ствараючы таяву. Таява – гэта *tūrya* (чацьверты стан) розуму. Су-

крываючи знання, ён стварае брамы і брамы спакушаюць
зайсьці. *tasmād virāḷ ajāyata virājo adhi pūruṣaḥ* – “Зь яго узы-
нікла Улада, з Улады узынік зноў Продак” (*Rg-vedaḥ* 10.90.5).

Множная этымалёгія

Акрамя шырокай адменнасьці, адной з малазразумелых для сучасніка рысаў вйāкараңы зьяўляецца множная этымалёгія. Хаця прыманьне некалькіх утварэньняў аднаго слова можна палічыць адной зь відаляў адменнасьці, насамрэч гэта нешта адваротнае. Добра вядомы выпадак, калі адна выява ўжываецца ў розных змыслах і лічыцца прыгэтым рознымі словамі, што маюць аднолькавую выяву (*sarūpa*). Але выпадак множнай этымалёгіі іншы – тут адна выява, маючы рознае ўтварэньне і адрозьненне ў змысьле, лічыцца тым ня менш адным словам.

Такія словы – у асноўным словы-загадкі, пакінутыя ведавымі паэтамі нашчадкам. Іх утварэньне было пытаньнем ужо ў час Пāніні і Йāскі (аўтара нірукты). Калі нірукта (этымалёгія) цалком прысьвечана іх разгадваньню, то Пāніні ў *Aṣṭādhyāyī* пра іх утварэньне фармулюе адну сўтру – *uṇādayo bahulam* 3.3.1. Калі каротка, то: “*uṇ* і далейшыя афіксы – разнастайна”. Сўтры пра гэтыя афіксы вынесены з *Aṣṭādhyāyī* ў асобны твор – *Uṇādi-sūtrāṇi*, пра аўтарства якіх спрачаюцца. Тэкст дайшоў у некалькіх рэдакцыях, што моцна розняцца між сабой.

Uṇ-загалоўныя – гэта *kṛt*-афіксы, пры даданьні якіх да кораня адбываецца вялікая і разнастайная нерэгулярнасьць, апісваць якую дакладнымі правіламі было папросту неэканомна. Бо калі на адзін выпадак выдзяляецца адно правіла, змысел яго існаваньня зьнікае. Многія словы, што сканчаюцца на уṇādi-афіксы, зусім ня ўзгадваюцца ў сўтрах і ўтвараюцца па аналёгіі. Прынцып, па якім утвараюцца словы ў уṇādi-сўтрах просты – слова дзеліцца на *prakṛti* (аснову) і *pratyaya* (афікс), а аснова або зводзіцца да *dhātu* (кораня),

або мае ў дадатак яшчэ і *uparada* (дапаможнае слова). Некаторыя словаўтварэнні ў ун̄аді-сўтрах пакідаюць у даволі вялікіх словах ад кораня ўсяго першы гук, а ўсё засталае робяць афіксам. Такія словы як са ("і") таксама ўтвараюцца ад каранёў, што лічыцца вельмі сумнеўным. Таму аўтарытэт Ун̄аді-сўтраў у многіх выпадках вельмі ўмоўны. Не зважаючы на гэта, цяжка пераацаніць іх значэнне як крыніцы па санскрыцкай этымалёгіі.

Але як адно і тое самае слова можа ўтварацца адразу ад некалькіх каранёў? Напрыклад, слова *pumān* (мужчына). Патаньджалі ўтварае яго ад кораня *zū* (спараджаць ці прасоўваць) – *sūteḥ sap prasave pumān* (*Mahābhāṣya* 1.2.64.10). Паводле розных вэрсіяў Ун̄аді-сўтраў яно ўтвараецца ад кораня *pā* (абараняць) – *pāter dumsic/dumsun* (*Uṇādi* 1.183/189), або ад *pū* (ачышчаць) – *pūño muk sun* (*Uṇādi* 9.48). Камэнтатары звычайна пералічваюць усе вэрсіі, не адкідаючы ніводнай, не называючы іх ні правільнымі, ні няправільнымі, толькі выдзяляючы адну як асноўную. Такім чынам слова *pumān* надзяляецца для вучня вйāкараңы адразу некалькімі змысламі – дзейнасьцю, творчасьцю, чысьцінёй і абаронай.

Слова *puruṣa* паводле Брґадāраңйака-упанішады ўтвараецца ад кораня *uṣ* (спальваць) з дапаможным словам *puras* (папярэдні) – *sa yat pūrvo 'smāt sarvasmāt sarvān pārmana auṣat tasmāt puruṣaḥ. oṣati ha vai sa taṃ yo 'smāt pūrvo bubhūṣati ya evaṃ veda* – “Той, хто папярэдні ад усяго гэтага, спаліў усё зло, таму ён пуруша. Таму спальвае той, хто так ведае, таго, хто жадае быць перад ім” (*Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad* 1.4.1). Щаңкарāчāрйа, камэнтуючы іншы урывак той самай упанішады (г.зн. дакладна ведаючы пра існаваньне іншага ўтварэння), тлумачыць слова дваяка – 1) як *pūrṇam anena sarvaṃ* (*Bhagavad-gītā-bhāṣya* 8.4) – “якім поўніцца ўсё”) – г.зн. утвораным ад кораня *pṛ* і 2) як *puruṣaḥ puri śayanāt*

(*Bhagavad-gītā-bhāṣya* 8.4) – “жыве ў целе/горадзе” – як утворанае ад кораня *vas* (жыць, сяліцца) і *pur* (крэпасць, цела). Апошняе ўтварэнне ўскосна ўзгадваецца і ў Бхагавад-Гіце, можа быць, як напамін на верш з Шветāшватара-упанішада (*navadvāre pure dehī... Bhagavad-gītā* 5.13 *Śvetāśvatara-upaniṣad* 3.18). Паводле Унāді-сўтраў *puruṣa* ўтвараецца ад кораня *pur* (папярэдніцаць) – *purah kuṣan* (*Uṇādi* 4.75). Для чалавека традыцыі падобнае слова мае адначасова некалькі спосабаў утварэння, і такіх прыкладаў мноства.

Ужо тое, што паходжаньне слова больш за дзьве тысячы гадоў тлумачыцца некалькімі спосабамі, робіць для нас яго этымалёгію множнай, і кожная адмена верная і вартая ўліку проста як факт культуры. Але так яно было ўжо ў час камэнтатараў Унāді-сўтраў, і адсюль адсутнасьць змаганьня за правільную адмену. Але больш за тое, без гістарычнага і аўтарскага далягляду меркаваньні пра адмены ўтварэння апынаюцца ў прасторы адной сьвядомасьці, дзе ўсё роўна, чый менавіта розум падумаў думку, галоўнае, што носьбіт мовы на гэта адпачатку здольны. Здольнасьць (*śakti*) да адменнага ўтварэння аднаго слова выяўляецца ўжо ня проста вонкавай лексыкаграфічнай карэктнасьцю, але нутраной рысай самой культуры.

Бальшыня словаў, што дапускаюць множную этымалёгію, – гэта загадкі, пакінутыя рушамі, ведавымі паэтамі. І ў гэтым выпадку мнагазначнасьць слова зьяўляецца ня так вынікам неразуменьня формы, як наўмысным намерам. Бо ўсякі паэтычны тэкст зьяўляецца загадкай, наўмыснай мнагазначнасьцю, што выклікае ўспрымальніка на пераадоленьне неразуменьня. Загадваньне і разгадка загадак – на-самрэч улюбёны занятак рушаў (*brahmodyam*).

Калі мнагазначнасьць увогуле зьяўляецца рысай паэтычнага, то спосабы яе выяўленьня залежаць ад паэтычнай мовы і праяўляюцца на тым узроўні, на якім мова зьяўляецца творчай і апэратыўнай. Так, у сучаснай мове гатовага слоўнікавага запасу і культурнага слоўніку, у сытуацыі, калі “усё ўжо створана”, творчасць абмяжоўваецца толькі апошнім гарызантальным плянам ужываньня мовы – камбінацыяй і кампіляцыяй алюзіяў і рэмінісцэнцыяў на іншыя гатовыя заархіваваныя тэксты. Гэта апошня, трэцяя ступень паэзіі, яе канец, бо гэта канец творчасці мовы. У адваротнасьць гэтаму паэтычная мова рушаў зьяўляецца творчай цалком, ад пачатку да канца, ад адзінага змыслу да змыслаў гукаў, каранёў, словаў і сказаў. Гэта вэртыкальная творчасць, вынікам якой сталася мова пазьнейшых людзей. Для мовы, у якой словаўтварэньне зьяўляецца актыўнай дзейснай чынасьцю, творчасцю, а не тлумачэньнем ужо гатовых выяваў, стварэньне мнагазначнасьці ўтварэньняў зьяўляецца паэтычным прыёмам, спосабам загадаць загадку.

Гэта першая ступень паэзіі, на якой утварэньне самой мовы зьяўляецца паэтычнай творчасцю. Кожная наступная ступень ператварае папярэднюю ў сваю загадку. На прыступку ніжэй мова пакідаецца як ужо створанае, як тло і сродак для ўтварэньня зместаў і сюжэтаў. На трэцяй ступені ўтвораныя зместы стаюцца дачынам спалучальнай гульні асацыяцыяў. Гісторыя паэзіі – гэта гісторыя паступовага спуску сьвядомасьці ад поўнай вэртыкальнай творчасці мовы да гарызантальнай спалучальнасьці адсылак на адсылкі.

Слова можа быць утвораным адразу ад некалькіх каранёў толькі ў тым выпадку, калі самі карані ўтвораны з больш першасных складнікаў – прагукаў мовы. Калі карані зьяўляюцца толькі прамежкавымі складнікамі на сьцезе ад альфабэту змыслаў да канчатковых словаў, складнікам, паднача-

леним дзейнаму ўтварэнню, волі да мовы (*vivakṣā*), слова выяўляецца насамрэч утвораным не з каранёў, а з гукаў мовы. Сам жа карань як прамежкая ступень можа быць прадметам загадкі і паэтычнай мнагазначнасці – якім менавіта сьцегам прайшоў адзіны змысел да гэтай выявы.

Вйākараṇa Пāṇini зьяўляецца лёгікай санскрыту. Калі, прыкладам, камэнтатары Бгагавад-Гіты спрачаюцца пра тлумачэнне шлокі, яны звяртаюцца да kāraṇa-катэгорыяў, правілаў Пāṇini пра *kṛt*-, *taddhita*- і *saṁāsa*-ўтварэнні ў якасці довадаў. Мова большая за любы твор, створаны на ёй. Пāṇini ахапіў сваёй граматыкай усю папярэднюю мову і стаўся асновай наступнай. Ён рашчыніўся ў санскрыце як соль у вадзе. Пра яго нічога невядома, але любы папярэдні тэкст вывучаецца празь яго, і любы наступны тэкст створаны знаўцам яго. Таму ён ужо ў кожным гуку санскрыту.

Змысловыя катэгорыі вйākараṇa, яе першасныя і другасныя ўтварэнні зьяўляюцца спосабам мыслення чалавека традыцыі. У гэтым змыśle этымалёгія зьяўляецца вэртыкальнай лёгікай мовы, вэртыкальным мысленнем. Множная этымалёгія, якая з гарызантальнага гледзішча здаецца нявырашанай праблемай словаўтварэння, для вэртыкальнага мыслення зьяўляецца адным са спосабаў самавыяўлення.

Воля да мовы

Тры ступені праявы мовы – найтонкая (*sūkṣmatara*), тонкая (*sūkṣma*) і грубая (*sthūla*) – адпавядаюць тром магутам – волі (*icchā-śakti*), знанню (*jñāna-śakti*) і чыну (*kriyāśakti*).

Адзінкай грубай ступені зьяўляецца сказ (*vākyam*) – паслядоўнасьць складнікаў, якой выражаецца цэласьць змыслу. Усе засталыя адзінкі зьяўляюцца тонкімі, прамежкавымі, разумова выдзельнымі паміж цэласьцю змыслу і паслядоўнасьцю гукаў сказу. Цэласьць змыслу зьяўляецца ўмовай яго выяўленьня, сьцег якога апісваецца правіламі выправы.

Пачаткам любога выказваньня зьяўляецца *vivakṣā* – воля да мовы, жаданьне сказаць. У волі да мовы ўвесь змысел сказу ўжо ёсьць як адзіны непадзельны намер. Вівакшā зьвяртаецца да адзінага змыслу і выбірае (*vara*), выдзяляе яго частку. Таму вівакшā – не пазамоўны ініцыятар, а найтонкая ступень праявы мовы. Паколькі чваньне (*citta*) – гэта тое, што абмяжоўваецца мовай, мова аказваецца яго самаабмежаваньнем.

catvāri vāk parimitā padāni tāni vidur brāhmaṇā ye manīṣiṇaḥ. guhā trīṇi nihitā neṅgayanti turīyaṃ vāco manuṣyā vadanti – “На чатыры крокі памерана мова, іх ведаюць радавіты, якія мудрыя, сукрыта схаваныя тры ня рушаць, чацьверты словамі мовяць людзі” (*Rg-veda* 1-164.45).

Праява мовы праходзіць чатыры крокі: Ад адзінай змысла-выявы да падзелу на змысел і выяву. Ад змыслу і выявы да альфабэту змыслаў (*varṇa*). Ад варнаў да каранёў (*dhātu*), якія выдзяляюць і зьбіраюць першасныя змыслы. Ад каранёў да сказаў (*vākyā*), што зьвязваюць і зьбіраюць словы (*pada*).

Пачатак мовы, адзіная змысла-выява, магуты ўсякай праявы называецца вышэйшай мовай (*parā*). Пры першасным падзеле на выяву (*idam*) і змысел (*adaḥ*) мова называецца відущчай (*paśyanti*). На ступені ўтварэння кола змыслаў, калі існуе дзейны змысел і нядзейны змысловы фон, мова называецца сярэдняй (*madhyamā*). Мова праяўленай змысловай множнасці называецца выразнай (*vaikhari*).

Кожны сказ ад свайго намеру да канчатковай выявы праходзіць гэты сьцег выяўленьня змыслу. Чуваньне (*citta*), што выяўляецца, прыгэтым застаецца кожны раз адзіным. Уся мова цалком прысутнічае ў кожным выказваньні, як яго выдзеленая, дзейная і асноведная, нядзейная частка. Гэта мярэжа змыслаў (*mātrkā*), здольная выразіць любы магчымы змысел, такім чынам тоесна вышэйшай мове (*parā*) і магуце чуваньня (*cit-śakti*).

Выпраўленьне імёнаў

(Лунь Йу 13.3)

Цзы Лу спытаў: “Калі князь Вэйі запрасіць настаўніка кіраваць, з чаго пачацьме настаўнік?” Настаўнік прамовіў: “З выпраўленьня імёнаў”. Цзы Лу спытаў: “Настаўнік пачынае здалёк, навошта правіць імёны?” Настаўнік прамовіў: “Ты невук, Йу! Велічны абачлівы да таго, што ня знае. Калі імёны няправільныя, слова пярэчыць чыну. Калі слова пярэчыць чыну, чын не здзяйсняецца. Калі не здзяйсняецца чын, абрад і музыка ня ўзвышаныя. Калі абрад і музыка ня ўзвышаныя, неналежныя выракі й кары. Калі неналежныя выракі й кары, людзі разгубленыя. Таму калі правільныя імёны, велічны можа маўляць, і моўленае здзяйсняецца. Што велічны мовіць, мае мовіць правільна”.

Усемагчымасьць

Aṣṭādhyāyī, граматыка Пāṇini, лічыцца найкарацейшым і прыгэтым найпоўным з апісаньняў мовы. Але тых, хто пачынае вывучаць санскрыт па сўтрах Пāṇini, часта здзіўляе вялікая колькасьць правілаў, якія ўтвараюць адменнасьць, варыянтнасьць (*vikalpa*). Дык што правільна, гэта ці тое? Як гэта так, калі і тое, і другое правільна? Мы звикліся да таго, што граматыка і правапіс забараняюць і прызначаюць, што правільна, а што не. Да гэтага і зводзіцца збольшага вучэньне мовы ў школах. Яшчэ больш здзіўляе тое, што Пāṇini выкарыстоўвае пяць спосабаў утварэньня адменнасьці – словы *vibhāṣā* (выбар, адмена), *vā* (або), *anyatarasyām* (у іншым выпадку), *bahulam* (багата, разнастайна, шырока), а таксама спасылку на іншага настаўніка вйāкараṇы (*śākalyaṇa*, *śākaṭāyaṇasya* і інш.), меркаваньне якога, аднак, падзяляюць ня ўсе. І больш за тое – *sarve vidhayaś chandasi vikalpyante* (*kāśikā*, 7.1.57) – “У чхандасе (мове Ведаў) усе правілы зьяўляюцца адменнымі”. Адменнасьць падзяляе адзіны камель дрэва на галіны. Якая з галінаў дрэва правільная? – гэта беззмысловае пытаньне.

Ёсьць славуты выраз пра граматыстаў – *ardhamātrālāghavena putrotsavam manyante vaiyākaraṇāḥ* – “Скарачэньне сўтры на палову кароткага гука для граматыста нібы сьвята нараджэньня сына” (*Nāgeśa-bhaṭṭaḥ*, *Paribhāṣenduśekharaḥ*). Але калі б галоўнай мэтай Пāṇini была найбольшая кароткасьць, ён мог бы зрабіць сваю працу разы ў два карацейшай, проста аброкшы адменамі. А ёсьць яшчэ даўгія тэрміны нахштальт *prātipadikam* ці *ārdhadhātukam*, выкарыстаньне якіх для Пāṇini было знакам павагі да традыцыі. Адменнасьць і разнастайнасьць была відавочна каштоўнейшай для Пāṇini за кароткасьць сўтраў. *mahatī śukṣmekṣikā vartate*

sūtrakāraṣya! – “Наколькі ж вялікая тонкасьць уласьціва стваральніку сўтраў!” – усклікае Джайадітйа, аўтар Кāшкіі, камэнтуючы сўтру пра назвы студняў на паўночным беразе ракі *Vipāś* (*udāk ca vipāśaḥ* 4.2.74).

Пазьнейшая граматычная традыцыя, што складалася ўва ўмовах несанскрыцкамоўнага грамадства, бачыць асаблівы змысел і дгарму граматыкі ў ужываньні і ўтварэньні правільных словаў. *mlecchā mā bhūta ity adhyeyam vyākaraṇam* (*Mahābhāṣya* I,2.3-9) – “Каб ня сталі мы барбарамі, трэба вывучаць вйāкараṇу” – кажа Патаньджалі. Але для Пāṇіні яго мова была адзіна-магчымай мовай, проста мовай, таму яе правільнасьць не магла быць для яго першаснай задачай. Ён ня надта клапаціцца пра правільнасьць і нават парушае ўласныя правілы, ствараючы шматлікія *jñāpaka* – непрамыя ўказаньні аўтара пра неабавязковасьць пэўных правілаў. Так, прыкладам, парадак словаў у *saṃāse guṇavṛddhī* (1.1.3) не адпавядае правілу *dvandve gñi* 2.2.32. *chandovat sūtrāṇi bhavanti* – “Сўтры як Веды” (*Mahābhāṣya* I.37.2) – кажа Патаньджалі пра такія выразы настаўніка. Адкуль такая вялікая ўвага да адменаў?

Правілы Пāṇіні прызначаюць пэўную выяву пры ўмове пэўнага змыслу. Прыкладам, 3.2.123 *vartamāne laṭ* – прызначае пасья кораня афікс *laṭ* пры ўмове змыслу цяперашняга часу. Каб правілы Пāṇіні маглі працаваць, змысел усяго выказваньня ў адзінстве і цэласьці павінен ужо быць. Змысел выказваньня зьяўляецца ўмовай словаўтварэньня. Абумоўленасьць выявы змыслам зьяўляецца зыходным прынцыпам вйāкараṇы. Змысел як адзінства і магчымасьць папярэднічае тут усякай выяве як свайму абмежаваньню і актуалізацыі. Тое, што будзе выяўлена выявамі, ужо ёсьць у змысьле як перадумова праявы. Правілы Пāṇіні ў прынцыпе прызначаны дзеля апісаньня ўсіх магчымасьцяў, усіх сьцэгаў выяўленьня змыслу.

Aṣṭādhyāyī падобна на праграму, што, маючы зыходныя складнікі і алгарытмічна арганізаваныя правілы, утварае ўсе магчымыя выказваньні і словы мовы – праграму праяўленьня мовы. Кожнае асобнае ўтварэньне можа быць прасочана ад першаскладнікаў як асобны лінейны ланцуг ужываньняў правілаў. Прыкладам, *bhū laṭ* (3.2.123) > *bhū tiP* (3.4.78) > *bhū śaP tiP* (3.1.68) > *bhó a ti* (1.3.9, 7.3.84) > *bhávati* (6.1.78) – “бывае”. Для пазьнейшай граматычнай традыцыі праверка алгарытмікі і пасьлядоўнасьці такіх лініяў словаўтварэньня стала адным з галоўных заняткаў. Аднак, каб стварыць такія правілы, Пāṇini мусіў бачыць усю мову адразу як лучнасьць усіх сыцэгаў выяўленьня змыслу. Усе лінейныя алгарытмы у такім бачаньні скарачаюцца ў пратйāgāru, сыцягненьне, дзе пачатак і канец словаўтварэньняў супадаюць, утвараючы празрыстасьць правы.

Граматыка Пāṇini апісвае ўсеагчымасць мовы. Кожная магчымасць зьяўляецца адменаў першаснага адзінага, яго неабавязковым адгалінаваньнем, яго разнастайнасьцю. Два – гэта адмена, варыянт (*vibhāṣā*) аднаго, а тры – гэта яго разнастайнасьць (*bahulatā*). Сьвет як разгорнуты поўным колам веер адменаў пачатку. У гэтым змысьле адменнасьць зьяўляецца для Пāṇini прамым і галоўным дачынам апісаньня. Уся мова паўстае ў такім разе як сусьветнае дрэва адменаў, якія разгаліноўваюць адзіны першасны змысел. У параўнаньні з гэтым правільнасьць і няправільнасьць канкрэтных выяваў зьяўляецца глыбока другаснай задачай.

Пры вывучэньні вйāкараў вучань засвойвае ўтварэньне словаў ад першаскладнікаў, і затым павінен вывучыць утварэньне саміх першаскладнікаў. У такім разе ад кожнага асобнага слова для яго пачынаецца вэртыкальны сыцег да пачатку мовы, які ўрэшце рэшт скарачаецца да адной кропкі, утвараючы пратйāgāru, сыцягненьне празрыстасьці. Ад-

зін і той самы твор для таго, хто вывучыў вйāкарану, і для чалавека, які вывучыў санскрыт па заходніх падручніках як адну з сучасных моваў, будзе насамрэч рознымі творамі, і нават творамі на розных мовах, вэртыкальнай і гарызантальнай. Бо вйāкараңа стварае якасную розьніцу, вэртыкальны вымер мовы. Хаця фармальна словы і сказы застаюцца нібыта тымі самымі, іх змысел стаецца якасна іншым. Веды неперакладальныя ўжо таму, што адпаведны пераклад шматвымернага ў двухвымернае немагчымы. Тое, што чуе ці чытае ў ведавых творах традыцыйна наўчоны чалавек і навуковец-індоляг, якасна адрозьніваецца, бо яны чытаюць і чуюць на розных мовах.

Сусьвет утвараецца як адменнасьць пачатку, але ўтвораемая ў выніку множнасьць успрымаецца як незразумеласьць і заблытанасьць, як згубленасьць у нязнаньні сябе і свайго вытоку. Паўната і адзінства губляецца ў частках. Слова “шматгалінны” (*bahuśākhā*) Багавіт ужывае з асудам, апісваючы йогу як роўнасьць стаўленьня і адзінства розуму: *vyavasāyātmikā buddhir ekeha kurunandana, bahuśākhā hy anantāś ca buddhaya 'vyavasāyinām* – “Тут самарашучы розум, адзіны, нашчадак Куру, бясконцы і шматгалінны розумы невырашучых” (*Bhagavad-gītā* 2.41). Заблытанасьць і незразумеласьць адменнасьці выяўляецца ў Багавітавай Песьні ў найпрыгожым вобразе сусьветнага дрэва:

ūrdhva-mūlam adhaḥ-śākhām aśvattham prāhur avyayam, chandāṁsi yasya parṇāni yas taṁ veda sa veda-vit. adhaś cordhvaṁ prasṛtās tasya śākhā guṇa-pravṛddhā viśaya-pravālāḥ, adhaś ca mūlāny anusamṛtatāni karmānubandhīni manuṣya-loke. na rūpam asyeha tathopalabhyate nānto na cādir na ca sampratiṣṭhā, aśvattham eṇaṁ su-virūḍha-mūlam asaṅga-śastreṇa drḍhena chittvā. tataḥ padaṁ tat parimārgitavyaṁ yasmin gatā na nivartanti bhūyaḥ, tam eva cādyam puruṣaṁ prapadye yataḥ

pravṛttiḥ prasṛtā purāṇī – З карэньнем угору, галінамі долу вечным завуць сьветадрэва, ведасьпевы – лістота якога, ведавед той, які яго ўведаў. Яго долу і ўгору прасьцёрты галіны, чые кметы – жывіца, восьці – абсягі, яго прасьцягаецца й долу карэньне, у сьвеце людзей вынікаючы чынам. Тут так не паняць ні выявы ягонаі, ні канца, ні пачатку, ані працягу. Сьветадрэва раскараністае гэна мечам нязьвязу сыцяўшы каляным, затым у той край прасьледаваць мае, прыйшоўшы куды, ня вяртаюцца болей – “Да выточнага Продка таго дападаю, адкуль пачалася праява адвеку” (*Bhagavad-gītā* 15.1-4).

Зрабіўшы множнасьць і адменнасьць сваім дачынам, прасочваючы сыгег утварэньня кожнага слова, вйāкараңа вяртае яснасьць і адзінства, прыводзячы да пачатку праявы. Адменнасьць застаецца незразумелай і забытанай множнасьцю, пакуль не ператвараецца ў адмену адзінага. Вйāкараңа пераадольвае адменнасьць, ня проста зводзячы яе да адной “правільнай” адмены, але стоцева ўздымаючыся да яе вытоку.

Avismr̥tyam

(Chāndogya-upaniṣad 6.1, 6.7)

6.1.1 śvetaketur hāruṇeya āsa, taṃ ha pitovāca śvetaketo vasa brahmacaryam, na vai somyāsmat-kulīno 'nanūcyā brahmabandhur iva bhavatīti.

6.1.2 sa ha dvādaśavarṣa upetya caturviṃśativarṣaḥ sarvān vedān adhītya mahāmanā anūcānamānī stabdha eyāya, taṃ ha pitovāca uta tam ādeśam aprākṣyaḥ.

6.1.3 yenāśrutam śrutam bhavaty amataṃ matam avijñātam vijñātam iti, katham nu bhagavaḥ sa ādeśo bhavatīti.

6.1.4 yathā somyaikena mṛtpiṇḍena sarvaṃ mṛnmayam vijñātam syāt, vācārambhaṇam vikāro nāmadheyaṃ mṛttikety eva satyam

6.1.5 yathā somyaikena lohamāṇinā sarvaṃ lohamayam vijñātam syāt, vācārambhaṇam vikāro nāmadheyaṃ loham ity eva satyam.

6.1.6 yathā somyaikena nakhanikṛntanena sarvaṃ kārṣṇāyasam vijñātam syāt, vācārambhaṇam vikāro nāmadheyaṃ kṛṣṇāyasam ity eva satyam, evaṃ somya sa ādeśo bhavatīti.

6.1.7 na vai nūnam bhagavantas ta etad avediṣuḥ, yad dhy etad avediṣyan katham me nāvakṣyan, iti bhagavāṃs tv eva me bravītv iti, tathā somyeti hovāca.

6.7.1 ṣoḍaśakalaḥ somya puruṣaḥ, pañcadaśāhāni māsīḥ, kāmam apaḥ piba, āpomayaḥ prāṇo na pibato vicchetsyata iti.

6.7.2 sa ha pañcadaśāhāni nāśa, atha hainam upasasāda kiṃ

Незабыўнае

(Чхāндогйа-упанішад 6.1, 6.7)

6.1.1 Быў Шветакету сын Аруні. Яму так мовіў бацька: “Шветакету, прайдзі родасьцег. Бо няма, дарагі, у нашым родзе такога, які б не наўчыўшыся, быў бы адно сваяком радавіта”.

6.1.2 І зыйшоўшы на дванаццаць гадоў, ён прыйшоў ва ўзросьце дваццаці чатырох гадоў, вывучыўшы ўсе Веды, пыхлівы, лічачы сябе ўчоным, горды. Яму бацька мовіў: “Шветакету, дарагі, ну калі ты такі пыхлівы, горды і лічыш сябе ўчоным, ці спытаў ты пра тую наставу,

6.1.3 якім чынам нячутае стаецца чутым, нядуманае думаным, незразумелае зразумелым?” – “Якая ж, спадару, гэтая настава?”

6.1.4 “Як, дарагі, з дапамогай аднаго кавалка гліны разумеецца ўсё глінянае, бо выраб – імя, стварэньне мовы, і менавіта гліна – ісьціна,

6.1.5 як, дарагі, з дапамогай аднаго кавалка золата разумеецца ўсё залатое, бо выраб – імя, стварэньне мовы, і менавіта золата – ісьціна,

6.1.6 як, дарагі, з дапамогай адных нажніцаў для пазногцяў разумеецца ўсё жалезнае, бо выраб – імя, стварэньне мовы, і менавіта жалеза – ісьціна, такая, дарагі, гэтая настава.”

6.1.7 “Сапраўды, тыя паны гэтага ня ведалі, бо калі б яны гэта ведалі, чаму не казалі мне? Таму хай скажа мне багавіт.” – так мовіў дарагі.

bravīmi bho iti, ṛcaḥ somya yajūṃṣi sāmāntī, sa hovāca na vai mā prati bhānti bho iti

6.7.3 taṃ hovāca yathā somya mahato 'bhyāhitasyaiko 'ṅārah khadyotamātraḥ pariśiṣṭaḥ syāt, tena tato 'pi na bahu dahet, evaṃ somya te ṣoḍaśānām kalānām ekā kalā atīṣṭā syāt, tayaitarhi vedān nānubhavasī, aśāna, atha me vijñāsyasīti.

6.7.4 sa hāsa, atha hainam upasasāda, taṃ ha yat kiṃ ca papraccha sarvaṃ ha pratipede.

6.7.5 taṃ hovāca, yathā somya mahato 'bhyāhitasyaikam aṅgāraṃ khadyotamātraṃ pariśiṣṭaṃ taṃ tṛnair upasamādhāya prājvalayet tena tato 'pi bahu dahet.

6.7.6 evaṃ somya te ṣoḍaśānām kalānām ekā kalātiṣṭābhūt, sānnenopasamāhitā prājvālī, tayaitarhi vedān anubhavasī, annamayaṃ hi somya manaḥ, āpomayaḥ prāṇaḥ, tejomayī vāg iti, tad dhāsyā vijajñāv iti vijajñāv iti.

6.7.1 “Шаснаццаць частак, дарагі, мае пуруша. Ня еж пятнаццаць дзён. Пі колькі хочаш, бо дых, што складаецца з вады, не аддзяляецца ад таго, хто п’е”.

6.7.2. І ён ня еў пятнаццаць дзён. І вось ён прысеў каля яго. “Чаго мне казаць, пане?” – “Рчі, дарагі, йаджусы, сяманы”. Ён мовіў: “Яны не зьяўляюцца мне, пане”.

6.7.3. Ён мовіў яму так: “Як, дарагі, ад многіх дроваў застаецца адзін вугельчык, маленькі як сьветлячок, і ім многа не спаліць, так, дарагі, у цябе ад шаснаццаці частак, засталася адна частка. І ёй ты не ўспрымаеш Веды. Еж. Тады ты мяне сразумееш”.

6.7.4. Ён пaeў. І пасья той прысеў ля яго. І на ўсё, што той пытаў, ён адказаў.

6.7.5. Ён мовіў: “Як, дарагі, засталым ад многіх дроваў адзіным вугельчыкам, маленькім як сьветлячок, пакрыўшы яго травой, можна яе запаліць і пасья спаліць многае,

6.7.6. так, дарагі, у цябе з шаснаццаці частак, была засталася адна, і яна, пакрытая ежай, запальваецца, і ёй ты цяпер успрымаеш Веды. Бо зь ежы, дарагі, складаецца мысел. З вады складаецца дых. З агню – мова”. І ён вызнаў гэта ад яго, вызнаў гэта.

Сэрца

śraddhāvāṃl labhate jñānaṃ – “Веравіт дасягае знаньня” (*Bhagavad-gītā* 4.39). Што такое вера? Які змысел веры? Як зьвязаныя вера і знаньне? Якім чынам знаньне вынікае зь веры?

Чалавек як істота зьяўляецца ў выніку раскрыцьця адзінага змыслам і явай, іменем (*nāman*) і вобразам (*rūpa*). Чалавек жыве ў сьвеце знаньня, і толькі суадпаведнасьць, тоеснасьць (*tattva*) явы і змыслу робіць магчымым знаньне. Імя і вобраз – гэта імя і вобраз чыну (*karman*) адзінага. Чалавек мае пяць здольяў чужаньня (*indriya*). Тры зь іх утвараюць для чалавека тры сьветы (*tri-bhuvanam*): неба (*sva*), зямлю (*bhū*) і прастору сярод (*bhuvā*). Слых (*śrotra*) – найтонкая і найхуткая здоль – ужыта як паміж імені і змыслу, неба, прастора Таго. Здоль зроку (*cakṣus*) – доўгая і трывалая – ужыта як прастора явы і вобразу, зямля, апора Гэтага. Паміж імі адбываецца і яднае іх прастора руху і чыну, здоль дотыку (*sparsa*) і ветру (*vāyu*). Імя – чын у прасторы слыху, вобраз – чын у прасторы зроку. Пяць здольяў – гэта пяць выяваў (*vyakti*) адзінага вялябыту (*mahābhūta*).

Ісьненьне ў адной прасторы зводзіцца да прастай рэакцыі на імпульсы без усякай магчымасьці знаць пра сябе, сваё існаваньне і чын, раджэньне і сьмерць, без магчымасьці зьмяніць сваю долю. Для істоты, пазбытай суадпаведнасьці змыслу і явы, любая разнастайнасьць прастораў будзе збытнай, няўведнай і няіснай, роўнай той самай адной прасторы. І толькі падзел на змысел і яву, імя і вобраз робіць магчымым знаньне і сама-змысьленьне, сьвядомасьць. І хаця змысел і ява ня тоесны вобразу і імені, хаця здолі слыху і зроку ўжываюцца як прасторы змыслу і явы, чалавечыя слых і зрок

могуць узынікнуць толькі разам і як вынік узынікнення явы і змыслу. Што робіць неба сінім і бязмежным, траву зялёнай, а дрэва высокім у нашых вачах? Чаму зямля ўнізе, а неба ўверсе? Чаму мы бачым такім тое, што бачым? Бо сьвет як прастора явы і ўсякая асобная ява абавязкова зьяўляецца выявай змыслу. Змысел і ява ўтвараюць слых і зрок як прасторы сваёй праявы. Разрозьненьне змыслу і імені, вобразу і явы другаснае ў чалавеку, а першапачатковае неразрозьненьне цалком апраўднае.

Знаньне можа быць толькі знаньнем ісьціны (*sattva*), таго, як насамрэч ёсьць. Бяз знаньня быцьцё нібы роўнае нябыту. Знаньне ісьціны, вернага немагчымае без раскрыцьця аднаго існага ў дзвюх прасторах – таго і гэтага, азначальнага і азначанага, назоўнага і называнага, змыслу і явы і іх суадпаведнасьці, судачыннасьці, тоества. “Гэта ёсьць тое”, “тое змысел гэтай явы”, “тое імя гэтага вобразу” – гэтае падставовае двойства і лучнасьць явы і змыслу завецца тоествам (*tattva*). Тое, што лучыць гэтыя дзьве прасторы, цьвердзіць іх абавязковую (*nitya*) адпачатковую лучнасьць (*sambandha*) – папярэднічае і знаньню, і ісьціне, і чалавеку як істоце знаньня. Змысел абавязкова зьяўляецца змыслам явы, а ява абавязкова зьяўляецца явай змыслу, яны ўзьнікаюць і існуюць адначасова, аднаго няма без другога. Тоества мае наўвесе ня проста сувязь таго ці іншага імені і вобразу, але суцэльную першапачатковую вернасьць, ісьціннасьць прасторы явы і прасторы змыслу як перадумовы ўсякага знаньня.

Дзіця спазнае сьвет, зыходзячы з адной гэтай пэўнасьці (*pratyaya*) ў тоестве змыслу і явы. Яно знае, нічога яшчэ ня знаючы, але давяраючы, што знаньне магчымае ўвогуле, што пытаньні маюць адказы, і гэтая прастора даверу пакрысе запаўняецца знаньнем. Вера мове, прыняцьце тоества змыслу і явы, давер да мовы неабходная як перадумо-

ва спазнаньня і вучэньня. Сумнеў можа ўзьнікнуць толькі пасля веры і ніколі перад ёй, бо сумнеў гэта сумнеў у вернасьці. Вера (*śrat*) робіць магчымым знаньне, ісьціну і чалавека. *śraddhāvāṃl labhate jñānaṃ* – “Веравіт дасягае знаньня”. (*Bhagavad-gītā* 4.39). Зь веры насамрэч вынікае знаньне.

Слова *śraddhā* (вера) складаецца з слова *śrat* (ці *śrad*) і кораня *dhā* (ставіць, класьці, усталёўваць). *śrat* ужываецца як прыстаўка і зь іншымі каранямі – *kṛ* (рабіць) і *dā* (даваць). Слова *śrat* можа паходзіць ад кораня *śrath* (разьнявольвацца, дападаць, пакладацца, далучацца, зьвязвацца), а ў прычынным змысьле значыць “старацца, намагацца, радавацца, зьвязваць”. Або, магчыма, ад незасьведчанага кораня *śrad*. *śrath* перагукаецца з *śri* (льнуць, дападаць, апірацца), *śru* (слухаць, чуць) і *śrambh* (давяраць). Ад слова *śrat* паходзяць бел. “сярод, сярэдні, сэрца”, “сердаваць, сярчаць”, рас. “среди, сердце, усердствовать, сердиться”, лац. “*cor, cordis*” (сэрца), “*credo*” (верыць), грэч. “кардіа” (сэрца), анг. “*heart*” (сэрца). *Śraddhā* такім чынам значыць засяроджаньне, усталяваньне сярэдзіны, сэрца, сяродак, сувязь, злучэньне, дападаньне адно да аднаго.

Цяпер звыкліся ўяўляць сэрца як рухавы кавалак мяса ўнутры цела, а веру як бяздумнае прыняцьце за праўду неправераных зьвестак. Але калі адмовіцца ад ілюзіі зрокавай выявы як аб’ектыўнай рэальнасьці і зразумець яе як тое, чым яна і зьяўляецца – выявай, зрокавым выказам змыслу, то што тады будзе сэрцам, сяродакам, цэнтрам істоты і сьвету? У чым змысел сэрца? Што яно чыніць? Сярэдзіна, сэрца яднае істоту як сяродак кола яднае сыпцы і вобад у кола. Сэрца робіць часткі цэлым целам. Бяз сэрца істота памірае, і сабраныя ў яе складнікі распадаюцца. Таму істота цалком можа быць зьведзеная да свайго сэрца, месціва души, крыніцы жыцьця і руху. Чалавек як істота жыве ў сьвеце мовы і знань-

ня, і калі распадаецца знаньне і мова, ён перастае быць чалавекам. Чалавечы сьвет – гэта ўпарадкаваная цэласць явы і змыслу. Таму тое, што зьбірае і злучае ўсе явы і змыслы ў цэласць мовы і цэласць сьвету, зьяўляецца сэрцам мовы і чалавека. Верай завецца гэты цэльны, жывільны чын сэрца, тая абавязковая сувязь імені і вобразу, змыслу і явы, што робіць саму мову магчымай.

Ёсць першасная суадпаведнасць, пачатковае тоества сэрца сьвету і сэрца істоты, вялікага і маленькага чалавекаў. Празь сярэдзіну гэтых двух колаў праходзіць стажар сусьвету, злучаючы іх у вялікі воз. Зрух, перамяшчэнне сяродку малага кола адпаведна змяняе яго судачыненне зь вялікім колам. Гарызантальная адлегласць паміж двума сяродкамі адсутнічае, таму перанос сяродку азначае падарожжа па прасторы ўсемагчымасці. Вера, змысленая як чын сэрца, як магутна зрабіць пэўны змысел сяродкам істоты, змясціць істу ў сваё сэрца, выбірае дарогу і вызначае сьвет. *śraddhāmayo yaṁ puruṣo yo yaschraddhaḥ sa eva saḥ* – “Чалавек вераўтворны, такі ён, якая ягоная вера.” (*Bhagavad-gītā* 17.3).

Папярэднічаючы знанню, вера вызначае існасць і няіснасць. *āśraddhayā hutam dattam tapas taptam kṛtam ca yat, asad ity ucyate pārtha na ca tat preṣya no iha* – “Што абракаюць, жарбуюць, дораць ці чыняць бязь веры, няісным, Партха, завецца, бо ні тут, ні пасля не існуе.” (*Bhagavad-gītā* 17.28). Зьнявера, сумнеў (*saṁśaya*) ірве абавязковую сувязь тоества, якое перадумоўлівае самы чалавечы сьвет. Разбураючы веру, сумнеў насамрэч разбурае самога чалавека, спляжваючы яго стоцевы траісты сьвет у аднамерную рэактыўную прастору. Сьцьверджанне неабавязковасці, адвольнасці і ўмоўнасці сувязі явы і змыслу, імені і вобразу хаця і мае разумовае апраўданне, насамрэч супярэчыць розуму як суадпаведнай прасторы змыслу, выдаляючы самую яго

сярэдзіну. *ajñāścāśraddadhānaśca saṁśayātmā vinaśyati, nāyaṁ loko'sti na paro na sukhaṁ saṁśayātmanaḥ* – “Які знаньня ня мае і веры, той самасумнеўны гіне, ні гэты сьвет, ані вышні, ні шчасьце для самасумнеўных” (*Bhagavad-gītā* 4.40).

sa prāṇam asṛjata, prāṇāc chraddhāṁ khaṁ vāyur jyotir āpaḥ pṛthivīndriyaṁ mano 'nnam, annād vīryaṁ tapo mantraḥ karma lokā, lokaṣu nāma ca – “Ён спарадзіў дых, з дыху ўзьнікла вера, прастор, вецер, сьвятло, воды, зямля, здоль, мысел, ежа, зь ежы – семя, жарба, мантры, чын, сьветы, і ў сьветах імя (*Prāśna-upaniṣad* 6-4). Слова *prāṇa* значыць прад-рух, пачатак руху, і адначасова пра-рух, рух наперад. Зь першаруху, дыху спачатку зьяўляецца вера. Вера становіць яву і ў явы зьяўляецца імя. Нездарма іншае слова, якім называецца вера (*viśvāsa*) значыць літаральна “выдых”.

māyā śo ānnam atti yó vipráśyati yáḥ prāṇiti yá īm śrṇóty uktám, amantávo mām tá úpa kṣiyanti śrudhí śruta śraddhivām te vadāmi – “Мной ежу той есьць, які бачыць, які дыхае, слухае сказ які, несьвядома жывуць ува мне яны, слухай, слушны, верна кажу я” (*Rg-veda* 10.125.4). Чалавек жыве і чыніць у мове, на зямлі явы, пад небам змыслу. Верай пачынаецца праява мовы, вера паўсюдна расчынена ў мове. Вера мове ёсьць крыніцай знаньня.

Kamdhenu

(B. Indaraputra-ugraśah 1.17)

Kāmāntaḥ

(Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad 1.4.17)

ātmaivedam agra āsīd eka eva. so 'kāmayata jāyā me syād atha
prajāyeya. atha vittaṃ me syād atha karma kurvīyeti. etāvān
vai kāmāḥ. necchamś canāto bhūyo vindet. tasmād apy etarhy
ekākī kāmayate. jāyā me syād atha prajāyeyātha vittaṃ me syād
atha karma kurvīyeti. sa yāvad apy eteṣāṃ ekaikaṃ na prāpnoty
akṛtsna eva tāvan manyate. tasyo kṛtsnatā. mana evāsyātmā.
vāḡ jāyā. prāṇaḥ prajā. cakṣur mānuṣaṃ vittaṃ. cakṣuṣā hi tad
vindate. śrotraṃ daivam. śrotreṇa hi tac chr̥ṇoti. ātmaivāsya
karma. ātmanā hi karma karoti. sa eṣa pāṅkto yajñaḥ. pāṅktaḥ
paśuḥ. pāṅktaḥ puruṣaḥ. pāṅktam idaṃ sarvaṃ yad idaṃ kiñca.
tad idaṃ sarvaṃ āpnoti ya evaṃ veda

Абсяг жаданьяў

(Брґадараґака-упанішад 1.4.17)

Спачатку гэта ісьнела толькі адным сабой. Ён пажадаў, хай будзе ў мяне жана, і я спараджу. І хай будзе ў мяне здабытак, і я ўчыню чын. Гэткае напраўду жаданьне, і жадальнік ня знойдзе болей за гэта. Таму і цяпер адзінокі жадае – хай будзе ў мяне жана, і я спараджу, хай будзе ў мяне здабытак, і я ўчыню чын. І пакуль ён не дасягне ўсё гэта, ён лічыць сябе няцэлым. То яго цэласьць: мысел – яго сам, мова – жана, дых – нашчадак, зрок – людзкі здабытак, бо зрокам ён яго здабывае, слых – боства, бо слыхам ён яго чуе. Чын – яго сам, бо сабой чыніць ён чын. Пяцівіты гэты аброк, пяцівіта живёла, пяцівіты чалавек, пяцівіта ўсё гэта. Гэтага ўсяго дасягае, хто так ведае.

Выстаньне

Уявім аповесьць пра праяву сьвету. Яе галоўны дзейнік мае асабліваю рысу і здольнасьць – у любы час застацца адным, вымкнуцца з усіх абставінаў, сувязяў, зносінаў, адасобіцца, застацца вонках усяго, паглядзець на ўсё звонку. Таму можна нават сказаць, што іх, галоўных дзейнікаў, два, і адзін зь іх ніякі ня дзейнік, а сьведка, сузорца, дзіўленец. Ня тоеснасьць сабе, самаспазор, спачатку выяўляецца як яго міжвольная рыса, пакрысе ўсьведамляецца як уменьне, і цягам аповеду ўвесь час узмацняецца, ператвараючыся ў здольнасьць і магуту. З таго мігу, як яго наведвае знаньне пра сьмерць, бачаньне незмысловасьці жыцця адорвае самотай, што кожнага разу прымушае яго абяртаць час у барацьбу.

Застаньне адным, выстаньне вонках сьвету, вымыканьне з часу дазваляе аповеду зноў і зноў перапыняць дзеянне, глядзець на аго збоку, звонку, па-над, па-за. Размовы вязьняў у астрогу, дзе ўпершыню нараджаецца відзея апошняй рэвалюцыі, падпольная барацьба, прадмесьці, ахопленыя баявымі дзеямі, ліхтугі каханьня кожны раз перапыняюцца адзінотай самавіта, поглядам звонку, што ўзіраючыся ў незмысловасьць падзеяў, шукае змысел і цэль, і бачучы прымус і няволю, дастае з-за невідочнай сьпіны меч паўстаньня і прагу свабоды. Спыны адзіноты ўтвараюць раўналежную, самастойную рысу аповеду, зьнешнюю да яўнай і дзейнай, падзеленай зь іншымі чыньнікамі. І гэтая рыса, хаця і не запоўненая дзеямі, дадае ў яго нешта, без чаго, перагледжаны адлі і пазбаўлены гэтых перапынаў самоты, аповед аказваецца нязьвязным і незмысловым, рассыпаным на паземныя варушэньні выпадкова сутыкнутых асобаў.

Кожны вы-нік самоты запаўняецца асаблівым словам – Ява, Быцьцё, Існае, Бясконцае, Род, Немагчымае, Іншае. Вы-маўляючы ў сабе гэтыя словы, нібыта выкліканыя падзеямі аповеду, і вяртаючыся затым у суплынь дзеі і размовы, самавіт усякі раз усё больш дзівіцца таму, як увогугле ён здольны іх падумаць і вымавіць, змясьціць у сваім мысьле. Бо адна справа – Бясконцае, а другая – слова Бясконцае. Ска-заць слова Бясконцае, магчы сказаць Бясконцае, значыць магчы абмежаваць Бясконцае, адным словам пакласьці яму канец. Гэта здольнасьць крохкага, і здаецца, нягеглага быту, сказаць слова Бясконцае, выкрывае ў ім нібы таёмнага ўла-дара сьвету. І гэтая нераўнаважная магута самавіта, што ў любы момант можа проста зьнікнуць, быць зарэзаным вяз-нямі, застрэленым выпадковай куляй, задушаным кахан-кай, здзіўляе яго ўсё больш. І здзіўленьне гэтае, як вал цу-намі, павольна але няўхільна ўзрастае з кожным разьдзелам аповеду.

Бытнае выяўляе існае. Існае ўсемагчыма. Бытнае выяўляе суплёт магчымасьцяў. Няіснае – немагчымае. Існае – незлі-чонае. Няіснае застаецца вонках існага, тым самым аб-мяжоўваючы яго. Колькі б ні было існага, застаецца адно засталае, няіснае, немагчымае. Таму нават існае – ня ўсё. Усё – існае і няіснае, бясконцае, вышэйшае за існае і няіснае (*sad-asat-para*). Бясконцае нятоеснае ні існаму, ні няісна-му, большае і вышэйшае за абодвух. *Neti neti* – “ня гэта, ня гэта” – толькі так магчыма гаварыць пра Бясконцае. Існае ў сваю чаргу ня тоесна ні бытнаму, ні нябытнаму, большае і вышняе за абодвух.

Але выстаньне, *ex-sistentio* – гэта выстаньне з бытнага. Вы-станьне – адна з магчымасьцяў разасобленага быцьця. Змы-сел выстаньня ў нятоеснасьці бытнаму, яўнаму. Выстаньне – гэта погляд звонку, адначасовы ўдзел і адзінота. У выстаньні

ён кажа – “Я – гэта ня я”. Язьня, слова “я” (*ahaṃkāra*) складае тоества выстанья. Калі б слова “я” не было, чалавек быў бы тоесны бытнаму, быў бы спакойнай, беспамылкавай, бессаромнай рэччу між рэчаў, што ня можа сказаць, што “я – гэта ня я”. Калі бясконцае – найвялікшае і найнезьнікомае, то язьня – найменшае і найапошняе, самае зманнае і зьнікомае. Але менавіта ў выстаньні, апынуўшыся збоку, звонку бытнага, ён гаворыць словы Я, Бясконцае, Існае, Бытнае, і здзіўляецца, як можа гэта бясконцае, нязмернае, найвялікае, нятоеснае нічому меншаму за сябе змяшчацца ў гэтай маленькай абалонцы, адсьветні, зданьнёвай сама-нятоеснасьці.

І тут паміж выстаньнем і бясконцым, найвялікшым і найменшым маланкай загараецца імгненны стажар нятоества. Паміж тым, што нятоесна існаму і няіснаму, што больш за магчымае і не магчымае і тым, што нятоесна бытнаму, што менш за бытнае, што з гледзішча бытнага – мара і чары, узьнікае тоества. У тое імгненьне, калі выстаньне гаворыць слова Бясконцае і здзіўляецца сваёй здольнасьці сказаць гэта слова, Бясконцае пазнае ў ім, гаворацым слова Бясконцае, сябе і кажа слова “Я”. Сьвет скарачаецца ў імгненным сполаху тоества гэтых двух нятоестваў.

sahásraśīrṣā pūruṣaḥ sahasrākṣaśah sahasrapāt, śa bhūmim viśvāto vṛtvāty atiṣṭhad daśāṅgulām – “Тысячагаловы Продак, тысячавакі, тысячаногі, абярнуўшы быццё адусюль, на дзесяць дванаццатых выстаў.” (*R̥g-veda* 10.90.1).

Tal iwan ai

(khandogya-upanishad 6.9.10.2)

Tat tvam asi

(Chāndogya-upaniṣad, 6.9,10,13)

6.9.1 yathā somya madhu madhukṛto nistiṣṭhanti nānātyayānām
vrkṣāṇām rasān samavahāram ekatām rasam gamayanti,

6.9.2 te yathā tatra na vivekaṃ labhante 'muṣyāhaṃ vrkṣasya raso
'smy amuṣyāhaṃ vrkṣasya raso 'smīti. evam eva khalu somyemāḥ
sarvāḥ prajāḥ sati saṃpadya na viduḥ sati saṃpadyāmaha iti.

6.9.3 ta iha vyāghro vā siṃho vā vṛko vā varāho vā kīṭo vā pataṅgo
vā daṃśo vā maśako vā yad yad bhavanti tad ābhavanti

6.9.4 sa ya eṣo 'ṇimaitad ātmyam idaṃ sarvam. tat satyam. sa ātmā.
tat tvam asi śvetaketo iti. bhūya eva mā bhagavān vijñāpayatv iti.
tathā somyeti hovāca.

6.10.1 imāḥ somya nadyaḥ purastāt prācyāḥ syandante paścāt
pratīcyāḥ. tāḥ samudrāt samudram evāpiyanti. sa samudra eva
bhavati. tā yathā tatra na vidur iyaṃ ahaṃ asmīyam ahaṃ asmīti.

6.10.2 evam eva khalu somyemāḥ sarvāḥ prajāḥ sata āgamyā na
viduḥ sata āgacchāmaha iti.

ta iha vyāghro vā siṃho vā vṛko vā varāho vā kīṭo vā pataṅgo vā
daṃśo vā maśako vā yad yad bhavanti tad ābhavanti

6.10.3 sa ya eṣo 'ṇimaitad ātmyam idaṃ sarvam. tat satyam.
sa ātmā. tat tvam asi śvetaketo iti. bhūya eva mā bhagavān
vijñāpayatv iti. tathā somyeti hovāca

То ты ёсьць

(Чхāндогйа-упанішад 6.9,10,13)

6.9.1 “Як, дарагі, мёд вырабляюць пчолы, калі, сокі многіх дрэваў сабраўшы, да адзінства ўвесь сок прыводзяць,

6.9.2 і як там яны ня робяць розніцы – “я сок таго дрэва, а я сок гэтага дрэва” – гэтаксама напраўду, дарагі, і ўсе гэтыя створы, прыйшоўшы ў існае, ня ведаюць, што прыйшлі ў існае:

6.9.3 і кім бы яны не былі, ці то тыграм, ці лявом, ці ваўком, ці вепруком, ці чарвяком, ці мятлікам, ці аваднём, ці мош-кай, ўсё адно становяцца Тым.

6.9.4 І тая адзінка – гэта-самасьць, гэта ўсё. То ісьціна. То Сам. То ты ёсьць, Сьветлакметны.” “Яшчэ больш хай вучыць вызнаньню багавіт”. “Хай так, дарагі” – так ён мовіў.

6.10.1 “Гэтыя рэкі, дарагі, усходнія цякуць на ўсход, заходнія – на захад. З мора яны ўплываюць у мора. І быве адно тое мора. І там яны ня ведаюць – гэта я, а гэта я -

6.10.2 гэтаксама напраўду, дарагі, і ўсе гэтыя створы з існага прыйшоўшы, ня ведаюць, што прыйшлі зь існага. І кім бы яны не былі, ці то тыграм, ці лявом, ці ваўком, ці вепруком, ці чарвяком, ці мятлікам, ці аваднём, ці мошкай, ўсё адно становяцца Тым.

6.10.3 І тая адзінка – гэта-самасьць, гэта ўсё. То ісьціна. То Сам. То ты ёсьць, Сьветлакметны.” “Яшчэ больш хай вучыць

6.13.1 lavaṇam etad udake 'vadhāyātha mā prātar upasīdathā iti. sa ha tathā cakāra. taṃ hovāca. yad doṣā lavaṇam udake 'vādhā aṅga tad āhareti. tad dhāvamṛśya na viveda

6.13.2 yathā vilīnam eva. aṅgāsyāntād ācāmeti. katham iti. lavaṇam iti. madhyād ācāmeti. katham iti. lavaṇam iti. antād ācāmeti. katham iti. lavaṇam iti. abhiprāsyaitad atha mopasīdathā iti. tad dha tathā cakāra. tac chaśvat saṃvartate. taṃ hovācātra vāva kila tat somya na nibhālayase 'traiva kileti.

6.13.2 sa ya eṣo 'ṇimaitad ātmyam idaṃ sarvaṃ. tat satyam. sa ātmā. tat tvam asi śvetaketo iti. bhūya eva mā bhagavān vijñāpayatv iti. tathā somyeti hovāca.

вызнаньню багавіт”. “Хай так, дарагі” – так ён мовіў.

6.13.1 “Гэтую соль у ваду паклаўшы, прыходзь да мяне зранку”. Так і зрабіў ён. Той сказаў яму: “Тую соль, што ты паклаў учора ў ваду, прынясі цяпер”. І ён, пашукаўшы яе, не знайшоў.

6.13.2 Бо яна расчынілася. “Тады пасмакуй яе з дна, якая яна?” – “Яна салёная” – “Пасярэдзіне пасмакуй” – “Салёная” – “З паверхні пасмакуй” – “Салёная” – “Пакінь яе і прысядзь ля мяне”. Так і зрабіў ён. “То заўсёды аднолькава”. І той мовіў яму: “І тут напраўду, дарагі, ты не заўважаеш Тое, але яно тут напраўду”.

6.13.3 І тая адзінка – гэта-самасьць, гэта ўсё. То ісьціна. То Сам. То ты ёсьць, Сьветахметны. “Яшчэ больш хай вучыць вызнаньню багавіт”. “Хай так, дарагі” – так ён мовіў.

Вялікі Чалавек

Мова – гэта сувязь імені і явы. З гэтага гледзішча чалавечае грамадства таксама зьяўляецца мовай. Кожны чалавек мае ўласнае імя, для якога ён сам зьяўляецца явай. Гэтыя ўласныя імёны складаюць яе лексыку. Мова грамадства мае сваю граматыку – імёны імёнаў, якія адносяць людзей да розных катэгорыяў, статусаў і клясаў. І свой сынтакс – правілы дачыненняў паміж гэтымі граматычнымі катэгорыямі. Людзі мяняюцца, грамадства застаецца. Граматычныя імёны прысвойваюцца іншым адзінкам, а будова захоўваецца нязьменнай.

Мова грамадства ўтварае будову, складнікі і дачыненні паміж складнікамі. Людзі для гэтай мовы – назоўнікі, а іх дачыненні – дзеясловы. Правілы мовы вызначаюць, якім мае быць адказ аднаго складніка на дзеянне другога. “Рух ад сябе” аднаго складніка мае адбывацца як “рух да сябе” іншым складнікам. З гэтага гледзішча ўвесь інтэрфэйс чалавечага ўспрымання – тое, што робіць неба сінім і размяшчае яго ўверсе, а зямлю чорнай і размяшчае яе ўнізе – зьяўляецца такой самай часткай мовы грамадства, як і складнікі яго будовы. Гэта адна мова. І гэта невымерна пашырае яе абсяг. Бо правілы інтэрфэйса ўспрымання аднолькавыя для руху чалавека, каня і ветру. У мову грамадства ўваходзіць увесь абраз сьвету.

Але грамадства нібыта складаецца зь людзей. Што застанецца, калі выдаліць іх з грамадства? Зьнікне лексыка, застанецца граматыка і сынтаксіс – будова, складнікі і правілы іх дачыненняў без усякай дачыннай явы. Плятанічная ідэя грамадства, макет, кляса зь неініцыялізаванымі перамен-

нымі. Што такое тады ява чалавека, якой ініцыялізуецца імёны мовы грамадства?

Чалавек як ява свайго імені таксама аказваецца цэлай мовай чалавека. Як і грамадства, ён складаецца з узаемна-звязаных частак, ява якіх мяняцца, а чын застаецца. Яго цэлацягам жыцця некалькі разоў цалком змяняе свой склад. Мова чалавека мае свае лексыку, граматыку і синтакс. Гэта значыць, што імя ў мове грамадства ініцыялізуецца і прадстаўляецца цэлай мовай як явай. Мова зверху, і мова знізу. Мова звонку, і мова ўнутры. Чалавек аказваецца цэлым грамадствам, а грамадства – Вялікім Чалавекам. І гэты чалавек – Мова.

sahásraśtrīṣā pūruṣaḥ sahasrākṣāḥ sahasrapāt, śa bhūmim viśvato vṛtvāty atiṣṭhad daśāṅgulām. pūruṣa evédam śarvam yād bhūtām yac ca bhāvyaṃ – “Тысячагаловы Продак, тысячавокі, тысячаногі, абярнуўшы быццё адусюль, на дзесяць дванаццатых выстаў. Продак толькі ўсё гэта, што была і тое, што будзе...” (*Rg-vedaḥ* 10.90.1-2)

Гэты Вялікі Чалавек як мова пасродкуе сабой усе ўзаемадзеньні ўнутры сябе. Усё, што чалавек успрымае і выражае, праходзіць праз правілы мовы грамадства. Калі чалавек бачыць, то насамрэч бачыць перад сабой Вялікага Чалавека. Калі чалавек гаворыць, то насамрэч гаворыць з Вялікім Чалавекам. Чалавек бачыць мову, гаворыць з мовай, дыхае мовай.

tāsmād virāḷ ajāyata virājo ādhi pūruṣaḥ, śa jāto āty aricyata paścād bhūmim ātho purāḥ – “Зь яго узьнікла Улада, з Улады узьнік зноў Продак, ён, узьнікшы, пераўзыйшоў назад быццё і наперад”. (*Rg-vedaḥ* 10.90.5)

Што адбываецца, калі будова ініцыялізуе свае складнікі сабой жа? Мова ўваходзіць сама ў сябе. І пры гэтым адбываецца нешта новае і небывалае раней. Яна расьце. Яе становіцца больш. Яна дасягае ўсебаковага самаўспрымання – бачыць сябе з усіх бакоў, гаворыць з кожнай часткай сябе самой, спазнае сябе ў сваёй усемагчымасьці. Яна – усё, што адбываецца ўнутры яе, усе людзі, небёсы і землі, вёсны і восені.

Ісьцінныя імёны

Ёсьць старажытнае ўяўленьне пра тое, што кожная істота, кожная рэч у сьвеце мае сваё ісьціннае імя. А ўся лучнасьць такіх імёнаў складае ісьцінную мову. Лічыцца, што сваё ісьціннае імя варта хаваць, бо імя дае ўладу над яго явай. Пасьвячэньне, пераход істоты ў іншы стан, таксама суправаджаецца накладаньнем новага імені. Зважаючы на бязладную разнастайнасьць сьвету гэтая відзея здаецца дзіўнай. Рэчы і істоты здаюцца “проста” і “ўсяго толькі” рэчамі і істотамі, выпадковымі асобнікамі з раду падобных. Як усё гэтае бясконцае мноства можа мець свае ісьцінныя імёны?

Арганізм уяўляе сабй сыстэму органаў, “чыньнікаў”, што выконваюць пэўны чын адносна адно аднаго. Любы арганізм можна прадставіць як мову, што мае свой слоўнік, правілы ўтварэньня і спалучэньня. Складнікі спраўджаюцца першаснымі імёнамі. Імёны ўтвараюць родава-відавныя будовы з дапамогай другасных імёнаў імёнаў, якія затым зьяўляюцца дачынам спалучальных правілаў, што арганізуюць працу будоўнай цэласьці. Для работы мовы неабходна прастора імёнаў, у межах якой імёны непаўторныя.

Складнік, што складае частку арганізму, сам прыгэтым можа быць цэлым арганізмам. У такім разе явай імені аказваецца цэлая мова, са сваёй становай імёнаў, над-імёнаў і спалучальных правілаў. Калі прадставіць арганізм чалавека грамадзтва як мову, то яву яе імёнаў складаюць людзі, складаныя арганізмы. Органы цела чалавека ў сваю чаргу маюць сваю нутраную будову, і таксама ўляўляюць сабой асобныя мовы. З гледзішча мовы вышэйшага ўзроўня імя такога складніка можна прадставіць сабе ў выглядзе абшар-

най будовы: <імя складніка ў мове-абшары>.<імя складніка ў мове-падабшары>... як адрэсы ў сеціве.

Сьвет адзіны і цэлы, мае адзін пачатак. Усё ў ім так ці інакш звязана паміж сабой. Гэтую ўзаемназвязаную цэласьць можна назваць арганізмам сьвету, што мае сваю “мову сьвету”. З гэтага гледзішча любы складнік сьвету, кожны чалавек, кожная клетка і кожны атам, наколькі б яны ні былі аддаленыя ад пачатку, маюць сваю непаўторную адрэсу, імя, што складаецца з абшараў, пад-абшараў і ў рэшце рэшт свайго ісьціннага імені.

Разварот

У вйāкараңе, традыцыйнай граматыцы санскрыту, ёсьць паняцьце *vṛtti* – “згортваньня-разгортваньня”. Утварэньне новых фармальных элемэнтаў разглядаецца як згортваньне больш простых складнікаў, замена ланцуга на адзінку. Разуменьне згорнутай выявы мае наўвесе яе разгортваньне, тлумачэньне, вяртаньне ў першасны выгляд.

Выдзяляецца пяць згортваньняў:

1. *dhātu-vṛtti* – згортваньне ў карані. Напрыклад, калі спалучэньне *kartum icchati* (хоча рабіць) згортваецца ў вытворны корань *sikīr-ṣa*, які далей можа атрымліваць канчаткі дзеяслова. Або, спалучэньне *putram icchati* (хоча сына) згортваецца ў корань *putrīya*, прыгэтым адзін змысел (“рабіць”, “сын”) прадстаўляецца асновай (*kr*, *putra*), а другі (“хацець”) – афіksam (*san*, *kyac*).

2. *kṛd-vṛtti* – згортваньне ў першасныя асновы імёнаў. Напрыклад, калі спалучэньне *yaḥ karoti* (які чыніць, дзейнік чыну) згортваецца ў першасную аснову *kartr* (чыньнік), якая далей атрымлівае канчаткі імені і скланяецца. Прыгэтым адзін змысел прадстаўляецца як корань (*kr*), а другі – як афікс (*trc*). Такія афіксы называюцца *kṛt*.

3. *taddhita-vṛtti* – згортваньне ў другасныя асновы імёнаў. Напрыклад, калі спалучэньне *agniḥ asmin asti* (у якім ёсьць агонь) згортваецца ў другасную аснову *agni-mat* (агнявы), які далей атрымлівае канчаткі імені і скланяецца. Прыгэтым адзін змысел прадстаўляецца асновай (*agni*), а другі – афіksam (*matup*). Такія афіксы называюцца *taddhita*.

4. *samāsa-vṛtti* – згортваньне ў складаныя асновы імёнаў. Напрыклад, калі спалучэньне *tasya puruṣaḥ* (“яго чалавек”) згортваецца ў складаную аснову *tat-puruṣa* (“яго чалавек”), якая далей атрымлівае канчаткі імені і скланяецца.

5. *ekaśeṣa-vṛtti* – згортваньне ў “аднаго апошняга”. Гэта ўтварэньне выяваў парнага і множнага ліку, што ў санскрыце разглядаецца як згортваньне словазлучэньняў. Напрыклад, калі спалучэньне *vrkṣaḥ vrkṣaḥ ca* (“дрэва і дрэва”) згортваецца ў выяву *vrkṣau* (“два дрэвы”).

Такім чынам, ад першасных каранёў можна ўтварыць першасныя асновы імені, ад іх другасныя асновы. Першасныя і другасныя асновы можна спалучыць у складаныя асновы. Усе гэтыя ўтварэньні скланяюцца. Ад першасных каранёў і ўсіх утвораных асноваў можна ўтварыць другасныя карані. Яны спрагаюцца. Ад іх можна зноў утварыць першасныя асновы, а ад іх – другасныя і складаныя асновы. І ад іх у сваю чаргу можна зноў утварыць другасныя карані. Так слоўнікавы склад санскрыта робіцца рэкурсіўна бясконцым. Аднак, усё гэтае мноства адпачатку ўяўляе сабой згортваньне спалучэньняў першасных складнікаў у больш простыя адзінкі.

Такім чынам, тое, што заходняй лінгвістычнай традыцыі ўспрымаецца як “словаўтварэньне”, у санскрыцкай граматыцы змысляецца як згортваньне складанага ў простае, скарачэньне ланцуга да адзінкі.

Паняцьце *vṛtti* ўжываецца таксама ў *Yoga-sūtra*х Патаньджалі. Трэба заўважыць, што з традыцыйнага гледзішча Патаньджалі лічыцца таксама стваральнікам *Mahābhāṣya*, Вялікага Тлумачэньня да граматыкі Пāṇini і галоўным з трох аўтарытэтаў вйākaraṇы. Патаньджалі вызначае йогу так: *yogaś citta-vṛtti-nirodhaḥ* – “Йога – гэта спыненьне *vṛtti* чужаньня”. Слова *vṛtti* ўтвараецца ад караня *vrt* (вярцецца, зварацацца, рухацца, існаваць, адбывацца, дзейнічаць, узнікаць) і тлумачыцца перакладчыкамі і тлумачальнікамі даволі па-рознаму: як “дзеянне, вярчэнне, абарачэнне сьвядомасці”.

Патаньджалі видзяляе пяць *vr̥tti*:

1. *pramāṇa* – прамер, правільнае ўспрыманьне
2. *viparyaya* – вычварэньне, аблуднае ўспрыманьне
3. *vikalpa* – адмена, варыятыўнае ўспрыманьне словаў, вольнае ад рэчаў
4. *nidrā* – глыбокі сон, успрыманьне нябыту
5. *smṛti* – памяць, зноў-ўспрыманьне ўжо перажытага

Але, калі ўзгадаць, як працуе *vr̥tti* ў мове, магчыма і такое тлумачэньне: “Йога ёсьць спыненьне згортваньня чуваньня”. *Vr̥tti* чуваньня можна зразумець гэтак жа сама, як у граматыцы санскрыта – як згортваньне, скарачэньне складанага да простага, ланцугоў і абсягаў да адзінак. У такім разе *vr̥tti* Йога-сўтраў магчыма разглядаць як розныя віды згортваньняў чуваньня, падобна да граматычных згортваньняў, што ўтвараюць новыя словы. Рэчаіснасьці чуйнаваньня, сну, памяці, аблуды і одуму аказваюцца згортваньнямі чуваньня ў пэўныя праявы.

Тое, што здаецца нам разгортваньнем змыслаў у пачуцьцёвыя прасторы, можна насамрэч прадставіць і як згортваньне: выдзяленьне неадзінкавага змыслу, змысловага ланцуга ці абсягу і зьвязьдзеньне яго да вонкага дачыну, адзінкі. Чуваньне ня толькі напоўнена дачынамі, але ўвесь час утварае новыя дачыны. Утварэньне кожнага дачыну кожны раз аб'ядноўвае пэўны абсяг чуваньня ў цэласьць, адзінку. Затым чуваньне будзе з утвораных дачынаў складаныя будовы паняткаў і згортвае іх да новых дачынаў. Пасьля яно зьбірае паняткі ў новыя будовы і згортвае іх у новыя дачыны. У выніку тое, што здаецца простым і адзінкавым, зьяўляецца згортваньнем мноства няпростага і неадзінкавага. Згортваньне чуваньня адбываецца рэкурсыўна бясконца – як словаўтварэньне ў мове.

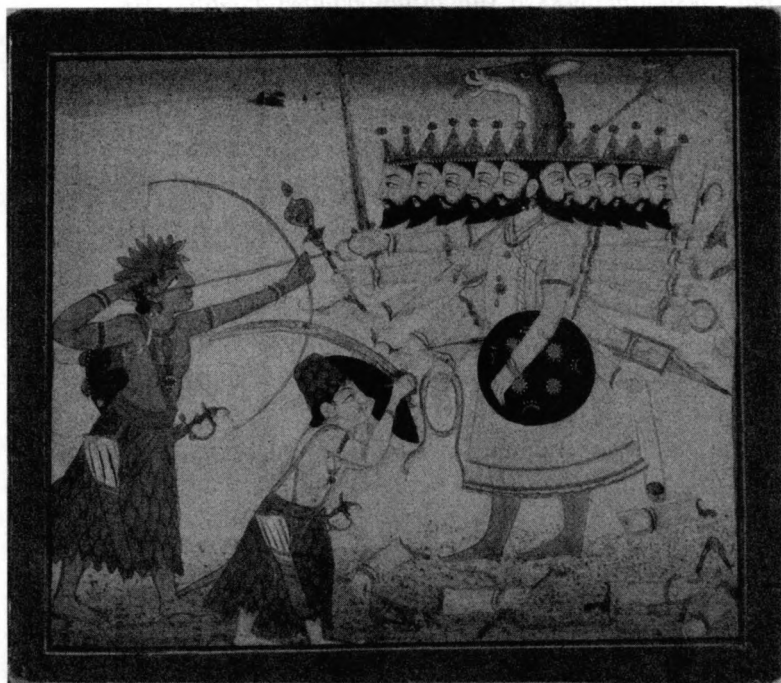
Чуваньне ўтварае змысел зь сябе самога. Яно скарачае, згортвае сябе ў змыслы. Затым яно зьбірае гэтыя згортваньні і згортвае іх у новыя і новыя згортваньні, утвараючы цэлы сьвет. Але ўвесь гэты сьвет зьяўляецца ў выніку згортваньня самога чуваньня. Чуваньне апынаецца ў створаным самім сабой сьвеце множнасьці і раздробленасьці. З усёй сваёй паўнаты яно пакідае сабе невялічкую частку сябе і называе гэты маленькі кавалак сябе “Я”. Згорнутае чуваньне прымае выяву згортваньняў, сваіх шматлікіх зьместаў – *vr̥tti-sārūpyam itaratra* (*Yoga-sūtrāṇi* 1.4).

У граматыцы санскрыту існуе і зваротная працэдура – разгортваньне *vr̥tti*, што ўзнаўляе сапраўдны, згорнуты ў выявы змысел. Напрыклад, калі слова *cikīrṣati* тлумачыцца як *kartum icchati* (хожа рабіць). Паводле падабенства спыненьне згортваньня чуваньня – *citta-vr̥tti-nirodhaḥ* – азначае разгортваньне, вяртаньне ў свой першасны, разгорнуты, нескарочаны, незаменены стан. І тады зорца ўзнаўляецца ў сваёй уласнай яве – *tadā draṣṭuḥ svarūpe 'vasthānam* (*Yoga-sūtrāṇi* 1.3). Спыненьне згортваньня, разгортваньне чуваньня аднаўляе адзінства (*yoga*), цэласьць Сябе.

॥ श्री-शङ्कराचार्य-विरचित ॥

Āmābodhah ॥

॥ श्री-शङ्कराचार्य-विरचित ॥

Ātmabodhaḥ ||

tapobhiḥ kṣīṇa-pāpānāṃ śāntānāṃ vīta-rāgiṇāṃ |
mumukṣūṇāṃ apekṣyo 'yam ātma-bodho vi-dhīyate ||1||
bodho 'nya-sādhanebhyo hi sākṣān mokṣaika-sāadhanam |
pākāśya vahnivaj jñānam vinā mokṣo na sidhyati ||2||
a-virodhitayā karma nāvidyāṃ vi-ni-vartayet |
vidyāvidyāṃ ni-hanty eva tejas-timira-saṅghavat ||3||
pari-cchanna ivājñānāt tan-nāśe sati kevalaḥ |
svayaṃ pra-kāśate hy ātmā meghāpāye 'ṃśumān iva ||4||
ajñāna-kaluṣaṃ jīvaṃ jñānābhyāsād vi-nir-malam |
kṛtvā jñānam svayaṃ naśyej jalam kataka-reṇuvāt ||5||
saṃsāraḥ svapna-tulyo hi rāga-dveṣādi-saṅkulaḥ |
sva-kāle satyavad bhāti pra-bodhe saty a-sad bhavet ||6||
tāvat satyaṃ jagad bhāti śuktikā-rajataṃ yathā |
yāvan na jñāyate brahma sarvādhi-ṣṭhānam a-dvayam ||7||
upādāne 'khilādhāre jaganti parameśvare |
sarṅga-sthiti-layān yānti budbudānīva vāriṇi ||8||
sa-cid-ātmany anu-syūte nitye viṣṇau pra-kalpitāḥ |
vy-aktayo vi-vidhāḥ sarvā hātake kaṭakādivāt ||9||
yathākāśo hṛṣīkeśo nānopādhi-gato vi-bhuḥ |
tad-bhedād bhinnavad bhāti tan-nāśe kevalo bhavet ||10||
nānopādhi-vaśād eva jāti-varṇāśramādayaḥ |
ātmany ā-ropitās toyē rasa-varṇādi-bhedavat ||11||
pañcī-kṛta-mahā-bhūta-sam-bhavaṃ karma-saṃ-citam |
śarīraṃ sukha-duḥkhānāṃ bhoḡāyatanam ucyate ||12||
pañca-prāṇa-mano-buddhi-daśendriya-sam-anv-itam |
a-pañcī-kṛta-bhūtotthaṃ sūkṣmāṅgaṃ bhoḡa-sāadhanam ||13||
anādy-avidyānirvācyā kāraṇopādhir ucyate |
upādhi-tritayād anyam ātmānam ava-dhārayet ||14||

Ща́нкар̑а́ч̑а́р̑я́а

Самакменьне

Чаканае прагнымі волі, спакойнымі, збытымі страсьці,
жарбою згубцамі ган, самакменьне сыцьвярджаецца гэта. |1|
Між іншых сродкаў дасягу кем толькі – сродак вызволі;
як гатаваць без агню – не дасягчы вызволі бяз знаньня. |2|
Бо чын, неварожы аблудзе, няведаньне не выдаляе,
толькі веда зьнішчае няведу, як пры стрэчы зьзяньня і цемры. |3|
Нібы схаваны нязнаньнем, па згубе яго зноў адзіны
Сам сабой сябе асьвятляе, як сонца па хмараў сыходзе. |4|
Душу, што ў брудзе нязнаньня, спазнаньнем зрабіўшы бясплямнай,
знаньне само мае зьнікнуць, як у чыстай вадзе пыл катакі. |5|
На сон бо падобна суплынь, супоўная гіды і жады,
як сьніцца, здаецца істотай, з прабудай стаецца нябытам. |6|
Датуль сьвет здаецца істотай, як срэбрам здаецца пярліна,
покі Род ня будзе спазнаны ўсяго чыста нядвойнай асновай. |7|
У апоры ўсяго і прычыне, ўладары навышнім, сусьветы
узьнікаюць, існуюць і гінуць, як бурбалкі ў пеністых водах. |8|
З сама-існа-чуйнага Вішну, які паўсюль і заўсёды,
усе розныя ўтвораны зьявы, як із золата зроблены ўкрасы. |9|
Як прастора пан здоляў выбытны прымае мноствы адзеяў,
іх падзела́мі нібы падзельны, ізноў па іх згубе адзіны. |10|
Пад уладай мноства адзеяў пароды, аселі і станы
на Сябе накладаюцца толькі, як смакі і кветы на воды. |11|
Зь велябыту, што мае пяць частак, субытае, зьбертае чынам,
цела месцам спажывы уцехі й пакуты завецца. |12|
Што мае пяць дыхаў і мысел, кем і дзясяцера здоляў,
вытвор непяцёрнага быту, цела тонкае – сродак спажывы. |13|
Беспечатна і неапісальна няведа – адзея прычыны,
Іншым ад гэтае тройцы адзеяў Сябе уважацьме. |14|

pañca-koṣādi-yogena tat-tan-maya iva sthitaḥ |
 śuddhātmā nīla-vastrādi-yogena sphaṭiko yathā ||15||
 vapus-tuṣāḍibhiḥ kośair yuktaṃ yukty-ava-ghātataḥ |
 ātmānam antaraṃ śuddhaṃ viviñcyāt taṇḍulaṃ yathā ||16||
 sadā sarva-gato 'py ātmā na sarvatrāva-bhāsate |
 buddhāv evāva-bhāseta svaccheṣu prati-bimbavat ||17||
 dehendriya-mano-buddhi-prakṛtibhyo vi-lakṣaṇam |
 tad-vṛtti-sākṣiṇaṃ vidyād ātmānaṃ rājavat sadā ||18||
 vyāpṛteṣv indriyeṣv ātmā vyāpārīvāvivekinām |
 dṛśyate 'bhreṣu dhāvatsu dhāvanniva yathā śaśī ||19||
 ātma-caitanya ā-śritya dehendriya-mano-dhiyaḥ |
 sva-kriyārtheṣu vartante sūryālokaṃ yathā janāḥ ||20||
 dehendriyaguṇān karmāṇy a-male sac-cidātmāni |
 adhy-asyanty a-vivekena gāgane nīlatādivat ||21||
 a-jñānān mānasopādheḥ kartrtvādīni cātmani |
 kalpyante 'mbu-gate candre calanādi yathāmbhasaḥ ||22||
 rāgeccā-sukha-duḥkhādi buddhau satyāṃ pra-vartate |
 su-śuptau nāsti tan-nāśe tasmād buddhes tu nātmanaḥ ||23||
 pra-kāśo 'rkasya toyasya śaityaṃ agner yathoṣṇatā |
 sva-bhāvaḥ sac-cid-ānanda-nitya-nirmalatātmanaḥ ||24||
 ātmanaḥ sac-cid-aṃśaś ca buddher vṛttir iti dvayam |
 saṃ-yojya cāvivekena jñānāmīti pra-vartate ||25||
 ātmano vi-kriyā nāsti buddher bodho na jātv iti |
 jīvaḥ sarva-malaṃ jñātvā jñātā draṣṭeti muhyati ||26||
 rajju-sarpavad ātmānaṃ jīvaṃ jñātvā bhayaṃ vahet |
 nāhaṃ jīvaḥ parātmeti jñātaṃ cen nir-bhayo bhavet ||27||
 ātmāvabhāsayaty eko buddhy-ādīnīndriyāṇy api |
 dīpo ghaṭādivat svātmā jaḍais tair nāvabhāsyate ||28||
 sva-bodhe nānya-bodhecchā bodha-rūpatayātmanaḥ |
 na dīpasyānya-dīpecchā yathā svātma-prakāśane ||29||
 ni-śidhya nikhilopādhīn neti netīti vākyataḥ |
 vidyād aikyaṃ mahā-vākyair jīvātma-paramātmanaḥ ||30||
 āvidyakaṃ śarīrādi dṛśyaṃ budbudavat kṣaram |
 etad vi-lakṣaṇaṃ vidyād ahaṃ brahmeti nir-malam ||31||

Улучаны ў сховаў пяцёра утвораным зь іх падаецца
Сам чысты, як на адзежы чорным крышталё падаецца. |15|
Схаванага ў цела балоны звязкаў лушчэньнем належыць
Сябе нутранага ачысьціць як зерне рыжоў ад паловы. |16|
Бо Сам заўсёды паўсюдны зьяе ня ўсюды выяўна,
у кменьні толькі відочны, як Месяца ў перлах адсвятка. |17|
Розным ад цела і здоляў, мыслу, кему й пратворы
ведаць належыць Сябе, як пана, іх дзеяў назорцу. |18|
Калі здолі занятыя чынам, Сам здаецца занятым таксама
няцямным, як Месяц між хмараў рухомах, здаецца рухомым. |19|
Ад сама-чуваньня залежна цела, кем, мысел і здолі,
свае цэлі чыну сягаюць, як людзі залежна ад сонца. |20|
Чын з кметамі здоляў і цела надаецца бязрозна таму, хто
сама-існа-чуйны, бясплямны, як цемра ноччу нябёсам. |21|
Зь нязнаньня мысловай адзеі надаюць Сябе чыньнікаў станы,
як Месяцу, віднаму ў плыні, ўдаецца плынь і рух водаў. |22|
Страсьці, жаданьні, ўцехі, пакуты збываюцца ў кменьні,
у сьненьні глыбокім зьнікаюць, не Сябе яны ўласны, а кему. |23|
Як сонца – ў сьвятле, у сьцюжы – вады, як полымя – ў пале,
гэтак свабыт Сябе ў вечнай чысьціні існа-чуйна-шчасьця. |24|
Сябе існа-чуйнага частку і кменьня дзею злучыўшы,
нярозьненьне гэтых абодвух распачынае "Я знаю". |25|
Няма Сябе вытварэньня, і ў кеме ня маецца кменьня,
душа, зазнаўшы ўвесь бруд, яго лічыць знаўцам і зорцам. |26|
Прыняўшы Сябе за душу, як у страху зьмяю за вяроўку,
"Не душа я, а Сама-навышні", – так знаючы, збавіцца страху. |27|
Адзін Сам асьвятляе здолі, кем і мысел, нібыта сьвечка,
што сама збаны асьвятляе, і не асьвятляецца імі. |28|
Для кменьня Сябе ня трэба кменьня іншага, Сам ёсьць кменьне,
як іншай сьвечкі ня трэба для асьвятленьня сьвечкі. |29|
Ўсе адзеі адмовіўшы сказам "Ня гэта, Ня гэта", належыць
веляказамі ўведаць адзінства Сама-вышняга й Сама-жывога. |30|
Ад няведы да цела, што відна, усё гэта зьнікома як пена,
ад Сябе мае ўведаць адрозным, "я чысты Род" веляказам. |31|

dehānyatvān na me janma-jarā-kārsya-layādayaḥ |
 śabdādi-viśayaiḥ saṅgo nir-indriyatayā na ca ||32||
 a-manastvān na me duḥkha-rāga-dveṣa-bhayādayaḥ |
 a-prāṇo hy a-manāḥ śubhra ity-ādi śruti-śāsanāt ||33||
 nir-guṇo niṣ-kriyo nityo nir-vikalpo nir-añjanaḥ |
 nir-vikāro nir-ākāro nitya-mukto 'smi nir-malaḥ ||34||
 aham ākāśavat sarvaṃ bahir-antar-gato 'cyutaḥ |
 sadā sarva-samaḥ siddho niḥ-saṅgo nir-malo 'calaḥ ||35||
 nitya-śuddha-vimuktaikam akhaṇḍānandam a-dvayam |
 satyaṃ jñānam an-antaṃ yat paraṃ brahmāham eva tat ||36||
 evaṃ nirantarābhyastā brahmaivāsmṛti vāsana |
 haratyavidyāvikṣepān roḡān iva rasāyanam ||37||
 vivikta-deśa āsīno vi-rāgo vijitendriyaḥ |
 bhāvayed ekam ātmānaṃ tam an-antaṃ an-anya-dhīḥ ||38||
 ātmany evākhilam dṛśyaṃ pra-vi-lāpya dhiyā su-dhīḥ |
 bhāvayed ekam ātmānaṃ nir-malākāśavat sadā ||39||
 rūpa-varṇādikaṃ sarvaṃ vi-hāya paramārtha-vit |
 pari-pūrṇa-cid-ānanda-sva-rūpeṇāva-tiṣṭhate ||40||
 jñātr-jñāna-jñeya-bhedaḥ pare nātmani vidyate |
 cid-ānandaika-rūpatvād dīpyate svayam eva tat ||41||
 evam ātmāraṇau dhyāna-mathane satataṃ kṛte |
 uditāvaḡati-jvālā sarvājñānendhanam dahet ||42||
 aruṇeneva bodhena pūrvaṃ saṃ-tamase hrte |
 tata āvir-bhaved ātmā svayam evāṃśumān iva ||43||
 ātmā tu satataṃ prāpto 'py a-prāptavad a-vidyayā |
 tan-nāśe prāptavad bhāri sva-kaṇṭhābharaṇam yathā ||44||
 sthāṇau puruṣavad bhrāntyā kṛtā brahmaṇi jīvata |
 jīvasya tāttvike rūpe tasmin dṛṣṭe ni-vartate ||45||
 tattva-svarūpānubhavād ut-pannam jñānam añjasā |
 ahaṃ mameti cājñānam bādḥate dig-bhramādivat ||46||
 samyag-vijñānavān yogī svātmany evākhilam jagat |
 ekaṃ ca sarvaṃ ātmānam īkṣate jñāna-cakṣuṣā ||47||
 ātmaivedaṃ jagat sarvaṃ ātmano 'nyan na vidyate |
 mṛdo yadvad ghaṭādīni svātmānaṃ sarvaṃ īkṣate ||48||

Бо іншы ад цела, ня маю народзінаў, старасьці, сьмерці,
бо іншы ад здоляў, ня маю абсягамі здоляў зьвязаньня. [32]
Бо іншы ад мыслу, ня маю болю, страсьці, страху, агіды,
“Я сьветлы, ня дых, ня мысел” – загадвае Слова сьвятое. [33]
Бяскметны, бязьдзежны, вечны, безадменны і беззаганны,
безвытворны і безвыяўны, бясплямны, заўсёды я вольны. [34]
Я ўсё, і ўнутры, і звонку, паўсюль, як прастора, нязьменны,
заўсёды ўсёроўны, поўны, нязьвязны, нярушны, чысты. [35]
Адзін, вечны, чысты і вольны, непадзельны, шчасны, нядвойны,
ісьціна, знаньне, бясконцасьць – я той Род найвышэйшы. [36]
Так у паўторы станоўны “Я толькі Род” запаміну
нішчыць расьсёвы няведы, як лекі нішчаць хваробы. [37]
Сеўшы ў самоце, бязжарсны, кім пераможаны здолі,
аднога Сябе мае бавіць бязьмежным неіншадацэльна. [38]
У Сабе ўсё чыста, што відна, дабракемны, розумам зьліўшы,
аднога Сябе мае бавіць чыстай заўсёды прасторай. [39]
Пакінуўшы явы і кветы ўсе, веднік апошняга змыслу,
супоўны чваньня і шчасьця тады набывае сваяву. [40]
Знаўца, знанага й знаньня падзелу няма ў Сама-вышнім,
адна чуйнага й шчаснага ява, таму Сам Сябе асьвятляе. [41]
Калі церці гэтак станоўна запалкі Сябе засяродам,
узьнятае полымя знаньня усе дровы спаліць няведы. [42]
Перш знаньне нібы сьвітаньне далае суцэльную цемру,
затым Сябе Сам паяўляе, нібы праменісты сьветац. [43]
Хаця Сам заўсёды наяўны, зь няведы здаецца ён зьніклым,
а па згубе яе бы набыты, – як на шыі ўласнай каралі. [44]
Нібы слуп здалёк чалавекам, жывым бытам Род падаецца,
калі ж бачаць тойсную яву, адно ў другім спанікае. [45]
Узьніклае зь перабываньня ў сваявы тоестве знаньне
скара “я” і “маё” выдаляе, як поблыт сьвету старонаў. [46]
У Сабе ўвесь сьвет без астачы яднар, што пэўны ў вызнаньні,
бачыць адзіным Сабою, зерачы вокам ізнаньня. [47]
“Увесь гэты сьвет – толькі Сам, няма кром Сябе анічога” -
ўсё чыста Сабой толькі бачыць, як з гліны збаны ды судзіны. [48]

jīvan-muktas tu tad-vidvān pūrvopādhi-guṇāṃs tyajet |
 sac-cid-ānanda-rūpatvāt bhaved bhramara-kīṭavat ||19||
 tīrtvā mohārṇavam hatvā rāga-dveṣādi-rākṣasān |
 yogī śānti-samāyukta ātmārāmo vi-rājate ||50||
 bāhyānitya-sukhāsaktim hitvātma-sukha-nirvṛtaḥ |
 ghaṭa-stha-dīpavat sva-sthaḥ svāntareva pra-kāśate ||51||
 upādhi-stho 'pi tad-dharmair a-lipto vyomavan muniḥ |
 sarva-vin mūḍhavat tiṣṭhed a-sakto vāyuvac caret ||52||
 upādhi-vilayād viṣṇau nir-viśeṣaṃ viśen muniḥ |
 jale jalam viyad-vyomni tejas tejasi vā yathā ||53||
 yal-lābhān nāparo lābho yat-sukhān nāparaṃ sukham |
 yaj-jñānān nāparaṃ jñānaṃ tad brahmety ava-dhārayet ||54||
 yad dr̥ṣṭvā nāparaṃ dr̥śyaṃ yad bhūtvā na punar-bhavaḥ |
 yaj jñātvā nāparaṃ jñeyaṃ tad brahmety ava-dhārayet ||55||
 tiryag ūrdhvam adhaḥ pūrṇaṃ sac-cid-ānandam a-dvayam |
 an-antaṃ nityam ekaṃ yat tad brahmety ava-dhārayet ||56||
 a-tad-vyāvṛtti-rūpeṇa vedāntair lakṣyate 'vyayam |
 akhaṇḍānandam ekaṃ yat tad brahmety ava-dhārayet ||57||
 akhaṇḍānanda-rūpasya tasyānanda-lavāśritāḥ |
 brahmādyāstāratamyena bhavanty ānandino 'khilāḥ ||58|| var
 tad-yuktam akhilaṃ vastu vyavahāras tad-anvitaḥ |
 tasmāt sarva-gataṃ brahma kṣīre sarpir ivākḥile ||59||
 a-naṇv a-sthūlam a-hrasvam a-dīrgham a-jam a-vyayam |
 a-rūpa-guṇa-varṇākhyam tad brahmety ava-dhārayet ||60||
 yad-bhāsā bhāsyate 'rkādi bhāsyair yat tu na bhāsyate |
 yena sarvam idaṃ bhāti tad brahmety ava-dhārayet ||61||
 svayam antar-bahir-vyāpya bhāsayannakhilaṃ jagat |
 brahma pra-kāśate vahni-prataptāyasa-piṇḍavat ||62||
 jagad-vilakṣaṇaṃ brahma brahmaṇo 'nyan na kiṃ-cana |
 brahmānyad bhāti cen mīthyā yathā maru-marīcikā ||63||
 dr̥śyate śrūyate yad yad brahmaṇo 'nyan na tad bhavet |
 tattva-jñānāc ca tad brahma sac-cid-ānandam a-dvayam ||64||
 sarva-gaṃ sac-cid-ātmānaṃ jñāna-cakṣur nir-īkṣate |
 a-jñāna-cakṣur nekṣeta bhāsvantaṃ bhānum andhavat ||65||

Тагавед, жывы і свабодны хай адзеяў старых кіне кметы,
 існа-чуйна-шчаснага явай хай стане, як з вопрадня мятлік. |49|
 Пераплыўшы мора аблуды, мноствы чортаў-страсьцяў забіўшы,
 зьяднаны, ў спакоі тойсамы зьзяе яднар самашчасны. |50|
 Мінучыя вонкія ўцехі пакінуўшы, сама-здавольны,
 як сьвечка ў збане асьвятляе нутро сваё ён самастойны. |51|
 Маўчар, прысутны ў адзеях, іх правам няплямны, як неба,
 усёведны жыць можа як дурань, і нязьвязны ляцецьме як вецер. |52|
 Маўчар па растаньні адзеяў у Вішню ўвойдзе бязрозна,
 як вада ў ваду, неба ў неба, як сьвятло ў сьвятло без астачы. |53|
 Больш няма ад якога дасягу, больш няма ад каторага ўцехі,
 больш няма ад каторага знаньня, уважаць тое Родам належыць. |54|
 Больш няма ад якога, што бачыць, больш няма па якім зноўбываньня,
 больш няма ад якога, што знаці, уважаць тое Родам належыць. |55|
 Скрозь поўны, ўверсе і ўнізе, існа-чуйна-шчасны, нядвойны,
 адзіны, бясконцы, вечны, уважаць тое Родам належыць. |56|
 Ў ведазьвершах у яве адмоўя што ўказана нязьменнае тое,
 адно суцэльнае шчасьце, уважаць тое Родам належыць. |57|
 Да часткі шчасьця дапаўшы, таго, які ўвесь і ёсьць шчасьце,
 ўсе створы, ад самага Роду, усе шчасныя ў рознае меры. |58|
 Зь ім лучны ўсе чыста рэчы, усе сувязі рэчаў ім лучны,
 таму ўседасяжны той Род, як ва ўсім малацэ быве масла. |59|
 Немалы, невялікі, нядоўгі, некароткі, няўзніклы, нязьменны,
 што бязь явы, кметы і назвы, уважаць тое Родам належыць. |60|
 Чым зьзяньнем сьвятляецца сонца, які не асьвятляецца сонцам,
 чым гэта ўсё робіцца відным, уважаць тое Родам належыць. |61|
 Які ўсюды ўнутры і навонках, які сам увесь сьвет асьвятляе,
 зьзяе Род як жалезная куля ў вагні расьпячоная жарам. |62|
 Род ад сусьвету адрозны, і няма кром Роду нічога,
 калі іншым нешта здаецца, гэта зман, як мара ў пустэльні. |63|
 Усё, што бачна і чутна, ня быцьме іншым ад Роду,
 знаньнем тоества гэта ёсьць Род, існа-чуйна-шчасны, нядвойны. |64|
 Сама-існа-чуйнага бачыць паўсюдным вокам ізнаньня,
 і ня бачаць вокам нязнаньня, як сьляпыя бліскуе сонца. |65|

śravaṇādibhir ud-dīpta-jñānāgni-pari-tāpitaḥ |
 jīvaḥ sarva-malān muktaḥ svarṇavad dyotate svayam ||66||
 hr̥dākāśodito hy ātmā bodha-bhānus tamo 'pahṛt |
 sarva-vyāpī sarva-dhārī bhāti bhāsayate 'khilam ||67||
 diḡ-deśa-kālādy an-apekṣya sarva-gaṃ
 śītādi-hṛn nitya-sukhaṃ nir-añjanam |
 yaḥ svātma-tīrthaṃ bhajate vi-niṣ-kriyaḥ
 sa sarva-vit sarva-gato 'mr̥to bhavet ||68||

OM TAT SAT

Ачышчоная ў полымі знаньня, запаленым слуханьнем ведаў,
душа, пазбытая броду, сама нібы золата зьзяе. [66]

Сам, узыйшлы ў нябёсах сэрца – цемразгубнае сонца кменьня,
ўседасяжны і ўсеапорны сьвеціць і ўсё асьвятляе. [67]

Незалежна ад месца, краю і часу паўсюднага,
згубцу болю, прачыстага, вечна шчаснага,
хто шануе ў прошчы Сябе самога, ўсе дзеі кінуўшы,
усёведны хай стане, паўсюдны, ад сьмерці вольны. [68]

OM Toe Існа

Зьмяя і вяроўка

Гледачы прыходзяць у тэатар дзеля здзіўленьня і прыносяць з сабой сьвет, што складаецца зь вядомага – іх звычайнага жыцця. Аднак, сьвет актораў таксама складаецца толькі зь вядомага – выдатна вывучаных роляў, добра знаёмага сцэнарыя, дэкарацыяў і складу выканаўцаў. Прычым, вядомае абодвух гэтых сьветаў – насамрэч аднаго парадку. Гасьне сьвятло, і сустрэча двух сьветаў вядомага спараджае невядомае. У чужыні гледачоў узнікае мніва, ілюзія, ня зводная да дэкарацыяў, словаў і рухаў актораў, існае іншага парадку, дзеля зьяўленьня якога ўсе ўдзельнікі сабраліся ў адным месцы.

Дзед лічыць, што добра ведае гэты сьвет – што было, тое і будзе, няма нічога новага пад сонцам. Усё, што чакае ў жыцці яго нашчадкаў, яму здаецца загадка прадвызначаным. Але ён сядзе і распавядае ўнуку гісторыю, падобную на праўду. Той слухае сьпяраша зь цікавасьцю, затым са здзіўленьнем і захапленьнем, пакуль у канцы гісторыі з расчараваньнем не разумее, што дзед яго папросту разыграў. Пакуль ён быў у гэтай гульні, ён быў рэчывам для існаваньня нечага тонкага новага. Лацінска слова *illutio* паходзіць ад кораня *ludo* (гуляць) азначае ўласна “розыгрыш, быцьцё ў гульні” (*in-lutio*). Навошта чалавек, спавядаючы рэлігію вядомага, стараецца здзівіць, стварыць невядомае ў іншых?

Адна з самых дзіўных рысаў чалавечага роду – гэта жаданьне пераконваць адно аднаго. Што заўгодна, але ўпэўнена нешта ўпіхваць сваім бліжнім. Каб там, з таго боку, у існаваньні якога па вялікім рахунку няма ніякай пэўнасьці, адбылося нешта дзіўнае, новае, невядомае. І гэта ня проста жаданьне пакінуць свой сьлед, адпячатак у іншым – бо з

гэтага боку ніколі ня ясна, што тут я і што тут сваё. Гэта і ня радасьць архітэктара, што бачыць дасканалае ўвасабленьне свайго намыслу ў рэчыве.

Жаданьне пераканаць, перакінуць мяч на той бок пляцоўкі, стварыць мніва ў іншым чужаньні нясе ў сабе веер нечаканасьцяў. Створаны верш будзе прачытаны не такім, якім быў напісаны, і тым ня менш прапаноўваецца чытачам з дакладным веданьнем пра гэта. Мніва – галоўная чалавечая творчасць. Прычым гэты занятак людзей выглядае аднолькава дзіўна на любой рацыянальнай аснове, ад адвайты да аб’ектна-арыентаванага праграмаваньня.

Мніва, рэчаіснасьць, што лепіцца з рэчыва іншага чужаньня, называецца на санскрыце *māyā*. Гэтае слова, утворанае ад кораня *mā* (мерыць, ствараць, будаваць) літаральна значыць “збудову, твор” і тлумачыцца як тое, “чым ствараецца, беспрысутна паказваецца” нешта. З аднаго боку, ілюзорнасьць зманнасьць вытворнага супрацьстаіць тут ісьціне першаснага і пратворнага. Гліна – існая, а гаршчок – мніва. Золата – існае, завушніца – мніва. Род – існае, усё іншае – мніва.

Щаінкара тлумачыць ілюзію на прыкладзе чалавека, што глядзіць на вярхоўку, прымае яе за зьмяю і пужаецца. *rajjī-sarpavad ātmānaṃ jīvaṃ jñātvā bhayaṃ vahet* – “Як зьмяю за вярхоўку прызнаўшы Сябе за жывое, ён спараджае страх...” (*Ātmabodhaḥ* 27). Або на прыкладзе слупа, які здалёк падаецца чалавекам, а пры набліжэньні вяртаецца ў сваю сапраўдную існасьць. *sthāṇau puruṣavad bhrāntya kṛtā brahmaṇi jīvātā, jīvasya tāttvike rūpe tasmin drṣṭe nī vartate* – “Нібы слуп здалёк чалавекам, жывым бытам Род падаецца, калі ж бачаць тойсную яву, адно ў другім спанікае” (*Ātmabodhaḥ* 45).

І зьмяя, і вяроўка належаць да аднаго парадку, узроўня вядомага. Гледачам у тэатры паказваюць вяроўку, а яны бачаць зьмяю. І гэтая другая зьмяя належыць ужо да іншага, невядомага паверху існаваньня, бо рэчывам для яе выступае чужыне гледача. І тут мніва разварочвае перад намі свае бясконцыя магчымасьці. Зьляпіць з гэтага рэчыва мы можым усё, што толькі можам уявіць; даць існаваньне ўсяму, што мы пажадаем. І ў гэтым змысьле, *māyā* – гэта не ілюзорны вытвор, а канструктыўная цэль, што паверх за паверхам будзе складаную рэчаіснасьць. Тое, дзеля чаго ўсё наведваньне тэатру і задумана. Складаньне вядомага дае ў выніку больш за свае складнікі.

Сьвятло зноў запальваецца, гледачы і акторы пакідаюць залю і сцэну. Што цяпер з тым агульным зьмянам, які яны толькі што стварылі? Навошта ўсё гэта было? Сьвет стаў большы. Гледачы зносяць з сабой з тэатру новую зьмяю і новую вяроўку, каб пазнаць іх зноў, глядзячы новае прадстаўленьне. Мніва зноў і зноў надбудоўваецца на мніве. З птушынага палёту над долам рэчаіснасьці шалёная пераканаўчая чыннасьць чалавечтва выглядае як бліскучая будаўнічая чыннасьць шматпавярховага мурашніка мніва.

Страчана і знойдзена

Аповесьць пра праяву сьвету разгортваецца вакол “страчанага і знойдзенага”. Першай дзеяй зьяўляецца сустрэча і міг пазнаваньня, што вяртае позірк у перагляд былога, а затым зноў адбываецца ў канцы.

Героі пастылага і нуднага жыцця, каханкі, ці кола сяброў, або баявая сэкта, ці ўсё разам узятае, расстаюцца дзеля пошуку новага, і сустракаюцца зноў незнаёмымі, забываюць сябе, каб сябе ўзгадаць. Гэта аповесьць пра тое, як узьнікае новае з абмежаваньня поўнага, пра тое, як новае ўвогуле стаецца магчымым, пра забыцьцё і ўзгад, пра гульню ўвогуле.

Раўналежна разгортваецца іншы аповед, працінаючы першы як уток аснову. Кола багоў у выраі ад няма чаго рабіць ці разнастайнасьці дзеля, вырашае пагуляць у людзей, сьмяротных, прыдумляе сюжэт і ўвасабляецца, прыкладам, у баявую сэкту, ці каханкаў, ці кола кансэрватыўных рэвалюцыянэраў, аб'яднаных дзеля апошняй рэвалюцыі. І згубіўшы памяць пра сваю несьмяротнасьць, з пакутна-асалодным самаадданьнем яны граюць свае ролі, парушаючы ўсе дамоўленыя правілы.

Героі сустракаюцца ў часе апошняй бітвы, на парозе новага дзіўнага сьвету, якому адылі ненаканавана ўвогуле быць, пазнаюць адно аднаго, забывае ўзгадваецца ўсё разам, і ў гэты міг з таго самага стаецца яшчэ болей. Тое самае вяртаецца паўнатой, але забывае і ўзгаданае дадаецца да паўнаты. Паўната перапаўняецца і пераўзыходзіць сябе.

І тут багі прачынаюцца. Гэты міг прачыну – пазнавання іншых і пазнавання сябе, сама-яднання, перапаўнення і пераліцця праз край – верхаваньне, самая іста аповесці.

Адзінае і поўнае расстаецца з сабой, стаецца ўсім і забывае сябе, зноў з сабой сустракаецца, і пазнаўшы сябе, стаецца яшчэ большым, пераліваючыся праз свой край. Чуйнае (*cit*) знаходзіць сябе існым (*sat*). Існае і чуйнае супадае шчасным (*ānanda*).

matsthāni sarvabhūtāni – “Ува мне стаяць усе быты...” (*Bhagavad-gītā* 9.4) *na ca matsthāni bhūtāni* – “І не ўва мне ўсе быты” (*Bhagavad-gītā* 9.5). Сьпярша прамаўляецца сказ, які пасля цалком адмаўляецца. Сыцьверджаньне ставіцца і здымаецца. Колькі было, гэтулькі мелася б і застацца, але насамрэч стаецца болей. Дадаецца трэцяе выказваньне, што не магло бы быць выказана інакш.

Тое, што здаецца дадатным, быцьцём, праявай, сыцьверджаньнем, гісторыяй, для першаснай паўнаты, існага зьяўляецца адмоўем, яе зьмяншэньнем, яго забыцьцём. І тое, што для праявы і быцьця зьяўляецца адмоўем, канцом і росчынам, для паўнаты існага зьяўляецца станоўем, яе вяртаньнем. Але вяртаецца больш, чым было аднята. Дадаецца трэцяе, раней непрысутнае.

Слова *brahman* утвараецца з пратвору *brh*, што мае два асноўныя змыслы – расьці (*vrddhau*) і мовіць (*śabde*). Мова мігціць сыцьвярджэньнем і адмаўленьнем, і ўсякі раз толькі ўзрастае гэтым.

pūrṇam adaḥ pūrṇam idaṁ pūrṇāt pūrṇam udacyate, pūrṇasya pūrṇam ādāya pūrṇam evāvaśiṣyate – “Поўнае тое, поўнае гэтае, ад поўнага поўнае паходзіць, ад поўнага поўнае ад-

няўшы, поўнае яшчэ і застаецца” (*Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad* 5.1.1) З паўнаты існага выяўляецца паўната бытнага, і калі паўната бытнага вяртаецца ў паўнату існага, яшчэ адна паўната дадаецца. Трэйці вымер, што ствараецца выпраявай дадаецца да першага, калі другі здымаецца. Паўната можа толькі поўніцца, бо спыненая паўната ўжо ня поўная, абмежаваная сваім спынам. Паўната можа быць толькі дзейнай, актыўнай паўнатай, пульсуючай паўнатай самайвы. Вечнае вяртаньне – гэта вяртаньне ня толькі таго самага, але яшчэ большага.

Баярын, М.Ю.

Самабыцьцё / Міхаіл Баярын. – Vilnius : Logvino literatūros
patai, 2014. – 194 с.

ISBN 978-609-8147-02-5

Гэтая кніга пра Мову і Спадчыну, сама зьяўляецца насьлед-
ніцай трох традыцыяў – індыйскай камэнтацыйнай гермэ-
нэўтыкі, эўрапейскай эсэістыкі і беларускага моўнага пу-
рызму. Яна складаецца зь невялікіх перакладаў сьвятарных
санскрыцкіх тэкстаў і мэдытацыяў на гэтыя творы. Яна за-
думана як мост над прорвай між сучасным мысьленьнем і
сьветаглядам ведавай спадчыны.

Міхаіл Баярын

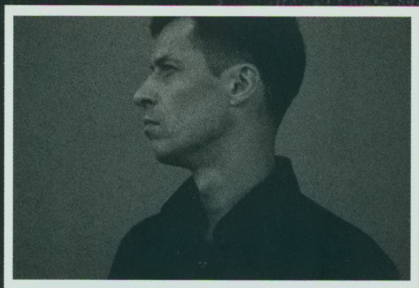
Самабыццё

Карэктурa Ігар Кулікоў

Вёрстка Міхаіл Баярын

**Logvino Literatūros namai
J.Savickio 4, LT-01108 Vilnius**

**Надрукавана ў ПВУП “Логвінаў”
пр-т Незалежнасці 37a, Мінск. Замова No13**

Міхаіл Баярын - філэзаф,
лінгвіст, паэт, знаўца
традыцыйнай граматыкі
санскрыту.
«Самабыцьцё» - кніга,
задуманая як мост над
прорвай між сучасным
мысьленьнем і
сьветаглядам Ведавай
спадчыны.

Баярын вяртаецца ў літаратуру, мысьленьне,
культурную прастору з новым імператывам.
Патрабаваньнем веры. Глыбіні. Культуры
вялікага стылю. У эпоху коміксаў, сымулякраў
і подлай вайны на Ўсходзе.

Дух, што прайшоў праз самаадмаўленьне. Праз
унутранае і зьнешняе. І ўжо гатовы вярнуцца да
сябе. Як сказаў бы Гэґель.

Кніга, якую ён нам прадстаўляе, гэта кніга
мысьленьня. Мысьленьня апычонага.
Мысьленьня разам з традыцыяй. Мысьленьня
нашуперак традыцыі. І трэцяе, самае важнае.
Мысьленьне насустрач традыцыі.

Ігар Бабкоў

ISBN 978-609-8147-02-5

9 786098 147025

ЛОГВІНАЎ

KIAVA BATH

CAMBODIA

A